

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**КАФЕДРА ТЕОРІЇ ТА ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА,
КОНСТИТУЦІЙНОГО ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ
ТА ПРАВОТВОРЕННЯ
В КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

**МАТЕРІАЛИ
ДОПОВІДЕЙ, ВИСТУПІВ І ПОВІДОМЛЕНЬ
УЧАСНИКІВ
IV-го ВСЕУКРАЇНСЬКОГО
КРУГЛОГО СТОЛУ**

7 грудня 2018 року

Львів
2018

УДК _____
ББК _____
Д 36

*Рекомендовано до друку
Вченою радою
Львівського державного університету внутрішніх справ
(протокол № 4 від 28 листопада 2018 р.)*

Д 36 Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції : Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників IV-го Всеукраїнського круглого столу (м. Львів, 7 грудня 2018 р.) / Забзалюк Д. Є. (відповідальний за випуск), Яремчук В. Д. (укладач) / *Львівський державний університет внутрішніх справ*. Львів : ПП «Видавництво «БОНА», 2018. 258 с.

У збірнику розміщено матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників IV-го Всеукраїнського круглого столу «Державотворення та правотворення в контексті євроінтеграції», присвячених історико-теоретичним, конституційним, міжнародним та філософсько-правовим засадам державотворення та правотворення, галузевим проблемам зазначеного явища в контексті євроінтеграції.

Матеріали подані в авторській редакції. За дотримання авторських прав, достовірність інформації та коректність висновків відповідальність несуть автори.

УДК _____
ББК _____

ISBN _____

© Львівський державний
університет внутрішніх
справ, 2018
© Автори публікацій, 2018
© Видавництво «БОНА», 2018

З М І С Т

Андрусяк Т. Г. ДО ПИТАННЯ ПРО НАЗВУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ РУЙНІВНИЙ І ГАЛЬМІВНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	9
Балинська О. М. СИМВОЛІЗМ ТАЄМНИЦІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	12
Бліхар В. С. МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	15
Васильєва С. М. ПРАВО НА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ.....	19
Гаврильців М. Т. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ.....	22
Гарасимів Т. З. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ВИКЛИК ТРАНЗИТИВНИХ ПРОЦЕСІВ.....	26
Герасимович А. М. ЗНАЧЕННЯ МОЛДАВСЬКОГО НАПРЯМКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ.....	28
Гуцуляк Ю. В. ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОЗНАКИ.....	32
Дашо Т. Ю. ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ У ПРАВОНАХОДИМОМУ МЕХАНІЗМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ.....	35

Забзалюк Д. Є. РЕЛІГІЙНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС В ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ.....	38
Забзалюк О. В. ДО ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ТА УСТРОЮ У ПОГЛЯДАХ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО ТА ВАСИЛЯ КУЧАБСЬКОГО.....	41
Йосифович Д. І., Костовська К. М. МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ.....	43
Кельман М. С., Кельман Л. М., Кельман Р. М. ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ І ЯКІСТЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ.....	46
Козачок А. ПРАВОВІ ПІДСТАВИ КОНТРОЛЮ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПРАЦІВНИКАМИ В ОФІСАХ : МЕЖІ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ.....	50
Колиба М. М. ДО РОЗУМІННЯ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ.....	53
Кривицький А. С. ДО ПИТАННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ.....	57
Куракін О. М. МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ.....	59
Лепісевич П. М. ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ СТАНДАРТІВ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД 1950 РОКУ.....	63

Лещух А. Р., Козенський О. КОНЦЕПЦІЯ « <i>HATE SPEECH</i> »: РОЗУМІННЯ І ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ.....	72
Лещух А. Р., Яценко М. КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ.....	75
Мазуренко О. В. АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ НЕЗАКОННОГО НАРКОЗБУТУ У ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ.....	78
Мамедов Рашад Юсиф оглы СРОК ИСПЫТАНИЯ ПРИ ПРИЕМЕ НА РАБОТУ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ.....	82
Марковський В. Я., Хиль Я. І. ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ЩОДО ЗАВЧАСНОГО СПОВІЩЕННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗБОРІВ В УКРАЇНІ.....	86
Мелех Б. В. УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ...	91
Мелех Л. В. СУДОВЕ РІШЕННЯ У ГОСПОДАРСЬКОМУ ПРОЦЕСІ.....	94
Наливайко Л. Р., Васишина Д. М. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	96
Наливайко Л. Р., Тронєв В. О. ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ДІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ.....	101
Наливайко Л. Р., Чернобук В. В. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В УКРАЇНІ.....	105

Наливайко О. І., Капінус М. А. ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ.....	107
Нестерович В. Ф. ЗЛОВЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНОЮ РЕКЛАМОЮ ДО ПОЧАТКУ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК МАНІПУЛЯТИВНА ВИБОРЧА ТЕХНОЛОГІЯ В УКРАЇНІ.....	109
Онишко О. Б., Сивак Ю. М. РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ ПРАВА НА УЧАСТЬ У МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМАХ.....	112
Павлусів Н. М. ПРОБЛЕМА ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	115
Панкевич К. О. ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ РИЗИКАМ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ.....	118
Панкевич О. З. ВИМОГА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ – СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОПРАВОВОЇ ЗАСАДИ РІВНОСТІ.....	121
Пасайлюк І. В. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНОЗЕМНА ОСОБА» ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ТА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ.....	125
Пендюра М. М. ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ.....	128
Рибалкін А. О., Лебедев Д. М. ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА ЯК ГАРАНТІЯ ІСНУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИК РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВНОЇ (НАЦІОНАЛЬНОЇ) БЕЗПЕКИ.....	132

Рудий Н. Я. ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ОПІКИ В УКРАЇНІ (XVII – ПОЧ. XVIII СТ.).....	137
Савайда О. І. УГЛЯД І ПРАВО: ПРИРОДНІ ТА ПОЗИТИВНІ ОСНОВИ.....	140
Савайда О. І., Гринь К. М. ПРАВО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ НА ЩОРІЧНУ ТА ДОДАТКОВУ ВІДПУСТКУ ТА СТАН ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ.....	142
Савайда О. І., Куруц Н. В. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ.....	145
Савіщенко В. М., Майорова А. О. ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС.....	148
Сай Н. Я. ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ.....	151
Сергієнко Т. О. ПРОБЛЕМИ АВТОНОМІЗМУ У ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА.....	153
Стецюк Н. В. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ).....	155
Тополевський Р. Б. ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ.....	159
Федін М. І. СВОБОДА СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ЦІННІСТЬ СУЧАСНОСТІ.....	162

Федіна Н. В. РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» В АРХАІЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ.....	166
Хатнюк Ю.А. ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ, ЩО ПРОТИДИЮТЬ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	170
Цицик О. І. ГРОМАДА ЯК СУБ'ЄКТ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ.....	173
Чепік-Трегубенко О. С., Терещенко О. О., АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ.....	176
Чорнописька В. З. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ.....	179
Шай Р. Я. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ПАНУВАННЯ ПРАВА.....	182
Шевців М. Б., Дубінська З. П. ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СПОРТУ В УКРАЇНІ.....	186
Шевченко В. С. ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МОВНИХ ВІДНОСИН.....	190
Шишко В. В., Саміло А. В., Купчак М. Я. ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	193
Яремчук В. Д. ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСВІТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: АКСІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ.....	197
Яремчук С. В. ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ.....	207

Андрусак Т. Г.,
доцент кафедри історії держави, права та
політико-правових учень,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ДО ПИТАННЯ ПРО НАЗВУ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ТА ЇЇ РУЙНІВНИЙ І ГАЛЬМІВНИЙ ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ ТА ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Назва та окреслення спеціальності, або іншими словами визначення напрямку наукового дослідження та окреслення питань, які можуть бути предметом наукового осмислення, є одним з ключових і важливих питань успішного розвитку науки та ефективного, повного, всебічного виконання та вирішення ними суспільних завдань та функцій.

Назва та визначення спеціальностей юридичної науки, які зараз діють в Україні, придумані в СРСР і залишилися для України руйнівними та гальмівними чинниками розвитку юридичної науки та освіти, і зберігають свій вплив тоталітарної антиправової та антинародної радянської системи.

Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень, створена ідеократичною системою на вченні та ідеях марксизму-ленізму в XIX ст. з огляду на реалії того історичного періоду, не враховуючи та не передбачаючи зміни і розвиток людства з часом.

Переконалива та наочна демонстрація абсурдності та неіснуючості всіх державно-правових елементів, як і загалом радянської юридичної науки, яка була і залишалася тільки і винятково елементом ідеологічної боротьби та протистояння цілому світові.

Абсурдність спеціальності наочно демонструється ще й відсутністю сьогодні пояснень причин повного і абсурдного розвалу СРСР, існування якої припинилося за рішенням трьох осіб, які виступили від трьох республік, які його створювали. При тому, що для створення цієї держави було знищено десятки мільйонів людей. При цьому громадянами новостворених держав стали представники радянських карально-репресивних та керівних органів, які прислалися на територію республіки для боротьби з будь-якими проявами національної свідомості, бо вже була створена нова історична спільність радянський народ.

Ця недолугість продовжена і у всіх подальших документах. Відповідно до норм міжнародного права та актам прийнятими ООН, кожен народ має право на самовизначення та створення власної

національної держави.

Показово, що в Декларації про Державний суверенітет ще згадано національну державність, а потім спостерігаємо торжество радянської думки та переконань, коли була прийнята Декларація прав національностей, куди було вміщено ідею з програми КПРС про 100 народів. А Україна творилася на етнічних землях українського народу, куди б мали, в першу чергу, повернутися всі ті, кого десятками тисяч було репресовано радянською системою з вивозом та виселенням в Сибір і Казахстан.

Абсурдність цієї практики, з повною відмовою від юридичного мислення, знайшли своє втілення в Конституції України, де критерієм приналежності до українського народу, є громадянство України. Ті десятки мільйонів українців, які були змушені покинути рідні землі остерігаючись репресій з боку тоталітарної системи, не належать до українського народу, а їхні нащадки є громадянами Канади, Австралії, США та десятків інших країн.

Але закріплений, чомусь особливий статус однієї з областей України, спрацював під час її окупації, де з'явився окремий народ, який на референдумі проголосував за абсурдне, з точки зору права, рішення про входження цієї території до складу держави окупанта.

З позицій спеціальності ніколи не знайдемо юридичного чи правового пояснення поділу території України на області та райони. Рух пострадянської юридичної науки, яка захопила і зберегла за собою монопольне становище в сфері юридичної освіти та юридичної науки продовжується далі.

Неможливість існування теорії в однині, тобто єдиної та вичерпної, зрозуміли і в центрі розвитку радянської юридичної науки, який знаходився в столиці СРСР. В жодних існуючих освітніх та наукових закладах республіки, не ставились під сумнів та не критикувалися ідеї та погляди вчених юристів Москви. Найвищим та найпотужнішим проявом, який не загрожував звинуваченням в антирадянській агітації та пропаганді були намагання розширити та доповнити в деталях погляди цих вчених.

Показово, що з забороною діяльності компартії вже не міг би існувати предмет «теорія держави і права» і в центрах розвитку радянської юридичної науки з'являються підручники «Общая теория права». І в Україні теж з'являється такий підручник під назвою «Загальна теорія права». Знову ж маємо ситуацію, коли мова йде про теорію, яка дає повне і вичерпне пояснення права в його виникненні, формах прояву та перспективі розвитку.

В Конституції закріплено, що жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. В Конституції закріплений принцип верховенства права. Але інших джерел права крім як законодавства не

передбачено. Проте історія дає більш ніж достатньо прикладів того, що законодавство закріплює та захищає інтереси носія влади, без огляду на те, як він її здобув.

Є три складні проблеми, які не можуть бути осмислені, а тим більше роз'яснені, з запропонованими шляхами їх успішного вирішення та виконання. Це проблем, які сьогодні особливо гостро та болюче стоять перед українським суспільством, та широко і всесторонньо використовуються для його поділу, ослаблення та руйнування – це питання економіки, релігії та міжнаціонального розвитку і культури. Вони повинні мати правові шляхи розв'язання, розвитку та вирішення, їх повинні осмислювати та вирішувати юристи.

Загалом юридична професія є надзвичайно важлива і в чомусь навіть ключова в процесі формування та розвитку сучасної держави і в Європі, і в світі, тому юристи завжди і всюди готувалися центрами підготовки інтелектуальної еліти суспільства, якими в Європі стали університети. Тільки радянська тоталітарна система, вимагаючи колосальної кількості функціонерів карально-репресивної системи, створила форми швидкої та скороченої підготовки юристів, якими стали інститути, які готували юристів не п'ять років як університет, а тільки чотири.

Причина обговорення спеціальності обумовлена тим, що законодавець в особі Кабміну України видав список знань і спеціальностей, що само по собі загрожує і засмучує, бо розмежування знань і спеціальностей – річ дивна і неймовірна, бо звично вважається, що певні знання дають людині фах, а тут знання – це ще нічого, а спеціальність може бути і без знань.

1. Паспорт спеціальності 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень (спеціальність 12.00.01 – група галузей юридичної науки, яка досліджує загальні закономірності виникнення та тенденції розвитку держави і права, їх структурно-функціональні характеристики, становлення конкретно-історичних державно-правових форм, еволюцію теоретичних уявлень людства про політику, право та державу). URL: <http://asp.univ.kiev.ua/doc/Pasport/12.00.00/12.00.01.pdf>

2. Перелік спеціальностей юридичних наук України. URL: <http://asp.univ.kiev.ua/index.php/72-perelik-naukovykh-spetsialnostei-pasporty-specialnostey>

3. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF>

Балинська О. М.,
проректор,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
доктор юридичних наук, професор
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СИМВОЛІЗМ ТАЄМНИЦІ ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Свідомі люди, громадяни завжди хочуть відчувати себе потрібними своїй державі і, якщо не брати активну участь у державотворчих процесах, то, принаймні, розуміти те, що відбувається у країні. Якщо ж вони не отримують повної інформації, то в них цілком закономірно виникає відчуття, що керівництво держави щось приховує, має якусь таємницю, а отже, робить або хоче зробити щось небажане чи навіть шкідливе для населення. Таку реакцію в літературі називають синдромом змови.

Ця тема для вивчення була зумовлена двома чинниками: перший – книга «На плечах гігантів» (Мілан, 2017; Москва, 2018), що зібрала дванадцять виступів видатного мислителя сучасності У. Еко на щорічному міланському фестивалі культури й була видана, на жаль, по смерті їх автора; другий – зіставлення проблем, описаних у цьому збірнику, з культурою сучасного державотворення в Україні.

Процеси формування та функціонування кожної держави так чи інакше супроводжуються продукуванням і намаганням зберегти певну інформацію, яка не розголошується (або мала би не розголошуватися), інакше вона завдасть шкоди державній безпеці (або безпеці окремих її складових). Коли йдеться про таємницю в контексті публічних правовідносин, передусім, спадає на думку державна, службова, військова, промислова, фінансова таємниці тощо. Цей видовий ланцюг можна продовжувати залежно від сфери життєдіяльності суспільства. Але держава охороняє також таємниці у сфері приватного права: лікарська таємниця, конфіденційність особистих даних, приватних розмов, кореспонденції, сімейного життя та ін. Розкриття цих таємниць першого і другого типу може бути зумовлене різними чинниками: рішенням суду, запитом слідчих органів, допуском до державних архівів (позитивний аспект) або ж чиєюсь необережністю, зрадою, шпіонажем (негативний аспект).

Щоби запобігти негативним, а отже, небажаним проявам розкриття таємниць, у різні часи застосовували різноманітні засоби: від криптографії (тайнопису із заміною символів і знаків письма) до новітніх технічних захистів. Приховування (затаємнення) особистої

інформації також властиве всім історичним епохам, хоча в наш час такі способи за своїм змістом не особливо відрізняються від, скажімо, середньовічних: до них належить замовчування своїх думок, виконання певної соціальної ролі (нав'язаною особою самостійно або оточенням), створення певного іміджу (наприклад, активного поборника здорового способу життя на публіці попри необмежену всездозволеність вдома чи принципового й справедливого політика у поєднанні з доволі сумнівним минулим). Таке приховування (нерозголошення) інформації про себе в сучасному світі вважається цілком легальним (особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів – ст. 63 Конституції України). Такого типу таємниці один із представників «філософії життя» Г. Зіммель [1, с. 227] навіть вважав однією з основних складових суспільного договору. Водночас правомірним вважається й абсолютно протилежний тип поведінки – бажання оприлюднювати буквально кожний крок свого приватного життя (тут доходять навіть до так званого «соціального ексгібіціонізму»). Але зараз не про цей випадок.

Відмова від конфіденційності, як вважав У. Еко, останнім часом набув зовсім нових форм. «Нам однаково, що хто завгодно, отримавши дані наших кредитних карток, паролі до наших телефонів, доступ до медичних карт, може дізнатися про нас все і відстежувати всі події нашого життя» [2, с. 286]. Він навіть припускає, що розголошення державних таємниць йде на користь демократії. Це власне те, про що йшлося на початку (люди хочуть, як їм видається, знати все, інакше підозрюють, що їх «кидають»). Тож чи справді таємниці державного масштабу мають бути всенародним надбанням? Очевидно, що ні. Адже оприлюднення інформації, для прикладу, про робочу нараду в Національному агентстві з питань запобігання корупції може бути попередженням для злочинців і сприяти їх втечі (тоді нарада і діяльність НАЗК загалом втратять будь-який сенс). Це розуміють усі свідомі громадяни.

Але ж існують інші «таємниці», які здебільшого стосуються спокою в державі й добробуту населення.

Щоби відволікти людей від об'єкта, який їх цікавить, але який не вигідно виставлять на всезагальне обговорення, аферисти від політики вдаються до вже давно відомих історії способів маніпуляції масовою свідомістю. Тоді імітується «витік таємної інформації», розкриваються псевдотаємниці (так відбувається «відтягнення» голосів від основних претендентів якимись «одноденними» претендентами на керівні посади; так нівелюється проблема мовної політики двомовністю солдат в окопах, замовчуючи, що саме це питання загнало їх туди; так відволікається увага

населення від проблем екології в Карпатах з орієнтуванням на розбудову всесвітнього курортно-туристичного центру тощо).

І тоді спантелечений народ готовий вірити, що його країною керує хтось ззовні (розенкрейцери, масони, тамплієри, карбонарії, ілюмінати чи ще які-завгодно таємні співтовариства). «Міфи про всемогутніх таємних правителів, що вирішують долю світу», які згадує у своїй лекції «Дещо про таємне» У. Еко [2, с. 280-312], з неймовірною швидкістю поширюються в соціальних мережах і демонструють «докази» функціонування певних таємних груп, які скеровують світові події в потрібне їм русло. «Зайдіть в Інтернет – і ви побачите різноманітні дискусії про Тресторонню комісію, Більдерберзьку групу, міжнародний економічний форум у Давосі, – начебто політики, підприємці та банкіри не змогли б зустрітися де-небудь приватно, щоб вибрати стратегію розвитку економіки (яка однаково у всіх на очах), і начебто самих лише біржевих спекуляцій не достатньо, щоб розорити безліч дрібних власників акцій, а для цього потрібний ще якийсь таємний план», – пише У. Еко [2, с. 280-312].

Нашим співвітчизникам легше вірити у таємну змову проти України (щоб захопити її багату природу, працьовитий народ, геополітичне розташування і т. д., і т. п.), аніж самим з'ясувати причини внутрішньодержавних проблем. Теорії змови відомі людству від античності, а в сучасності набули неймовірних обертів і «аргументованих підтверджень». Найбільш влучною характеристикою теорії змови У. Еко назвав (що цілком виправдано) працю К. Попера «Відкрите суспільство та його вороги». На думку К. Попера, теорія змови базується на переконанні, що ... всі явища в суспільстві, особливо такі жахливі, як війна, безробіття, зубожіння, – це результат прямого втручання певних впливових людей чи їх груп. Ця теорія – типовий продукт секуляризації релігійних забобон. ... За К. Попером, змови ... це доволі поширений суспільний феномен. Його небезпека стає особливо очевидною, коли в результаті змови до влади приходять ті, хто вірить в теорію змови. А люди, які серйозно вважають, буцімто вони знають, як замисли олімпійських богів здійснюються на землі, легше від інших піддаються змовам і відразу проявляють готовність вступити у контрзмову проти уявних змовників [3].

Тож чому українці такі наївні, вірячи всяким нісенітницям ? Можливо, тому, що це хоча б якесь пояснення сучасної ситуації в Україні. Відсутність інших пояснень породжує уявлення про достовірність теорії змови. «Синдром змови – це реакція населення, яке хотіло б розібратися в тому, що відбувається, але помічає, що часто йому не дають повної інформації» [2, с. 325]. Тому варто організовувати державну інформаційну політику так, щоб одержання, використання, поширення та зберігання

інформації не робило з громадян «соціальних параноїків», а формувало єдину національну державотворчу ідею.

Адже, хочемо ми того чи ні, таємниця завжди була і надалі залишається обов'язковим атрибутом і навіть специфічним символом кожної держави.

1. Зиммель Георг: Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редколегії) та ін. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

2. Еко У. На плечах гігантів: «Миланезиана», лекції 2001-2015. Москва: СЛОВО/SLOVO, 2018. 384 с.

3. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Київ : Основи, 1994. 444 с.

Бліхар В. С.,
завідувач кафедри філософії та політології,
доктор філософських наук, професор
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

МІЖНАРОДНИЙ ВИМІР НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Правова держава пов'язана із соціальною сферою, в якій актуальною є захищеність громадян, як і характеризується існуванням порядку та злагодженості функціонування усіх гілок влади.

Принцип верховенства права практично завжди позитивно сприймається більшою частиною людства. Водночас необхідно зважити на ще одну тенденцію, яка має неабияке значення для розуміння повноти практичного застосування зазначеного принципу, як у межах однієї країни, так і у межах міждержавних стосунків. Річ у тому, що конфігурація сучасного світу тісно пов'язана з низкою суперечностей і певних неточностей.

Відомо, що всі країни не є в більш-менш однакових умовах існування, а це стосується не лише суто географічного виміру. Ключовими в цьому є економічно-політичний, філософсько-аксіологічний, соціально-психологічний та морально-етичні виміри. Тому доцільно навести деякі погляди Б. Таманаги щодо наявності несправедливості у застосуванні міжнародного правового режиму. Узагальнюючи спостереження ученого, зосередимося на таких прикладах: 1) попри те, що західні країни й проголошують свою відданість принципам вільної торгівлі, вони надають доволі ґрунтовні субсидії фермерам, які, у результаті виробляючи надмірну кількість

продукції, мають змогу витіснити з ринку сільськогосподарських виробників із бідних країн, які не можуть надавати такі субсидії своїм фермерам; 2) і міжнародний валютний фонд, і Світовий банк вимагають жорстких економічних обмежень стосовно країн, які мають потребу у допомозі через позику. Такі обмеження не виникають на Заході, оскільки це б сприймалося як порушення суверенітету; 3) міжнародні зусилля, спрямовані на впровадження обмежень стосовно охорони довкілля та знищення тропічних лісів, часто можуть сприйматись, особливо тими країнами, яких такі обмеження стосуються, як спроби призупинити процес індустріалізації у тих країнах, де він розпочався. Це виглядає правдоподібно, тим паче, що самі країни Заходу у процесі їхньої індустріалізації таких обмежень не мали; 4) заходи на міжнародному рівні, що стосуються регулювання ринку праці, часто вважають такими, що спрямовані на захист працівників країн Заходу від вихідців з інших країн, які отримують меншу плату [1, с. 156–157].

У наведених випадках найімовірніше простежується неправильне розуміння принципу верховенства права. Адже йшлося не про те, що нівелюється потреба в існуванні верховенства права, а найперше про ситуацію, за якої, застосовуючи цей принцип, не завжди дотримувались інших, не менш важливих, принципів людського існування, приміром морально-етичних.

Що стосується екзистенційно-правильного вживання цього принципу, то, окрім необхідності його гармонійної співзвучності з іншими вимірами людського буття, є важливим і процес його нормативно-правової уніфікації, зокрема у суто європейській площині. Доцільно, з нашого погляду, зважити на дві позиції:

а) у Європі нормативно-правовий рівень не є однорідним, охоплює декілька варіантів важливості тих чи інших правових документів у ієрархії цього рівня. Великою мірою така різниця пов'язана зі своєрідністю регіону;

б) кожна із країн Європи зазнає того чи іншого рівня впливу загальноєвропейської нормативно-правової уніфікації на національну.

Нині як ніколи актуалізується важливість міжнародних стандартів державотворення як складових національної політики в Україні. Скажімо, економічна свобода як одна з найважливіших складових цих стандартів тісно пов'язана із політичною свободою, без якої сьогодні практично неможливо уявити успішне, конкурентоспроможне, аксіологічно-екзистенційне громадянське суспільство. Слушно з цього приводу зауважував М. Фрідман, що і економічний, і політичний устрої

можуть мати лише певні визначені конфігурації. Економічна свобода сама собою має цінність і може бути метою для особистості, яка претендує здобути статус свобідної. Досягнення економічної свободи є своєрідним фундаментом, на якому ґрунтується політична свобода, без існування якої жоден державний устрій не можна назвати таким, який служить на благо людської особистості.

Та й справді, колективістське економічне панування практично завжди призводить до обмеження індивідуальної свободи, особливою це виразно у країнах із тоталітарним соціалізмом. Хоча й існує суто теоретична ймовірність такої ситуації, коли робиться спроба поєднати головні риси економічного ладу, в якому свобода практично відсутня, та водночас ці риси діють для забезпечення свободи у політичному вимірі. На жаль, така ситуація, незважаючи на численні спроби теоретичного моделювання, у практичній площині зазнає краху, підтвержуючи в такий спосіб життєву аксіому щодо неможливості існування політичної свободи без економічного виміру. Суспільство, яке можна назвати свобідним, має низку ознак. Одна із найважливіших, з погляду вченого, – «свобода індивіда боронити і відкрито пропагувати радикальні зміни у суспільній структурі – доти, доки його агітація обмежується переконанням і не переростає у застосування насильства та інших видів примусу» [2, с. 44].

Окрім того, пропагування у суспільстві особистісної свободи є певним індикатором існування суспільної. Якщо спроектувати таку ситуацію пропагування радикальних поглядів, які б не перетинали межу законності, у двох порівняно антагоністичних суспільствах – соціалістичному та капіталістичному, то простежимо ситуацію, в якій людська особистість, чи група людей, матимуть змогу закликати до соціалізму у капіталістичному суспільстві і боротись за нього, як і у соціалістичному. Такі люди матимуть свободу в пропагуванні капіталізму, тощо. Врешті, тут не йдеться лише про політичний вимір свободи. Ця пропаганда для успішності вимагає значних коштів. Саме у цьому з очевидністю постає феномен тісного взаємозв'язку економічного та політичного вимірів.

Свобода, як один із фундаментальних принципів, що мають колосальне значення у державотворчому процесі, сягаючи корінням у буттєву сферу людської особистості, проявляючись в економічному вимірі соціуму, є невіддільною умовою побудови демократичного та вільного суспільства, – це сутність, що екзистенційно корениться в аксіологічному вимірі формування громадянського суспільства і демократичної та правової держави. Для прикладу, на гносеологічному рівні існування свободи в обстоюванні своїх переконань має позитивні

наслідки. З погляду Д. Міла, «коли доктрини конфліктують, і, замість, того, щоб одна з них була істинною, а інша – хибною, з'ясується, що вони поділяють істину між собою, й протилежна точка зору потрібна саме для того, щоб запропонувати решту істини, яка тільки частково втілена в загальноприйнятій доктрині. Популярні точки зору ... часто бувають істинними, але рідко або ніколи не становлять усієї істини ... є частками істини, іноді більшими, іноді меншими, але частками перебільшеними, викривленими й відірваними від істини, яка повинна їх супроводжувати та обмежувати. Єретичні думки, з іншого боку, звичайно, є якимось із цих пригноблених і занедбаних істин, котрі розривають кайдани, що їх стримували, й або шукають примирення з істинною, що міститься в загальноприйнятій точці зору, або повстають проти неї як вороги, висуваючи себе, з подібною неприступністю, в якості всієї істини» [3, с. 56].

Підсумовуючи слід зазначити, що окрім великого значення ефективності різноманітних запозичень із міжнародної практики, потрібно завжди акцентувати на особливостях певної традиції конкретної національної держави. Адже те, що у конкретній національній державі може не збігатися із загальними практиками міжнародної спільноти, може бути не лише феноменом, що не збігається із загальноприйнятими стандартами, уміщуючи при цьому певний негативний ефект.

Допускається ситуація, що у певній країні можуть діяти ефективні стандарти державотворення, що відрізняються від міжнародних, проте з позитивного боку. Іншими словами, у конкретній країні гіпотетично можуть існувати стандарти, які в дечому успішніші, справедливіші та ефективніші, ніж ті, які нині посідають панівне місце у міжнародному масштабі.

Крім того, наявні стандарти політики національного масштабу, присутні у конкретному просторово-часовому вимірі, можуть мати велике значення навіть у спробах реалізації міжнародних стандартів у конкретній державі. Кожний вимір національної політики має певні риси, як результат багатьох політико-економічних і культурно-соціальних детермінант.

1. Таманага Б. Верховенство права: історія, політика, теорія. Пер. з англ. Київ: Києво-Могилянська академія, 2007. 208 с.

2. Фрідман М. Капіталізм і свобода. Київ: Дух і літера, 2010. 320 с.

3. Міл Д. С. Про свободу. Київ: Основи, 2001. 128 с.

Васильєва С. М.,

курсантка

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО НА ЗАХИСТ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ОСОБИСТЕ ЖИТТЯ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В УКРАЇНІ

Людина є найважливішою ланкою у суспільстві, і одним з найбільш поширених та важливих у сучасному суспільстві є її право на захист інформації про особисте життя. Інформація є предметом передачі даних у будь-яких формах як віч-на-віч, так і через електронні ресурси, чи навіть документи. Тому потрібно взяти до уваги те, що держава має забезпечити людям достатній захист цього права.

Право на захист інформації про особисте життя означає надану людині та гарантовану державою можливість контролювати інформацію про самого себе, не припускати розголошення відомостей інтимного характеру. Із права на захист особистого життя випливає недопустимість спостереження за людиною, прослуховування та запису особистих розмов, що ведуться вдома або в громадських місцях, в тому числі телефонних розмов, за виключенням випадків передбачених законом.

Право на захист інформації про особисте життя особи врегульовано численною кількістю як міжнародних, так і національних нормативно-правових актів. Ст. 32 Конституції України передбачає «Ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини [1].

Згідно зі ст. 12 Загальної декларації прав людини: «Ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя, безпідставного посягання на недоторканність його житла, тайну його кореспонденції або на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання або таких посягань» [2].

Також ст. 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає, що органи державної влади не можуть втручатися у реалізацію громадянами права на особисте життя, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб [3].

Ст. 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визначає, що ніхто не повинен зазнавати свавільного чи незаконного втручання в його особисте і сімейне життя, свавільних чи незаконних посягань на недоторканність його житла або таємницю його кореспонденції чи незаконних посягань на його честь і репутацію. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань [3].

Захист персональних даних на конституційному рівні відіграє надзвичайно важливу роль у процесі визначення межі між сферою державного впливу та свободами та правами людини, зокрема, у сфері її приватності. Тому взаємозв'язок між захистом персональних даних та концепцією демократичної держави не випадковий. Стан права встановлює певні стандарти, включаючи повагу до приватності особи. Особиста інформація, необхідна органам державної влади, повинна розглядатися як необхідна в межах повноважень органів влади та для виконання їх завдань. Інформація збирається не для того, щоб нашкодити громадянам, а через виконання функцій та завдань, які стоять перед органами державної влади.

Збирання інформації, в тому числі і особистої (формування баз даних у різноманітних сферах життєдіяльності суспільства), розкриття якої не порушує меж конфіденційності, дозволяє нормальному функціонуванню індивіда в державі. Законодавець формулює у вказаному положенні принцип обмеженої обробки персональних даних, який складається з обмеженого збору, збирання та надання інформації про осіб державними органами згідно з нормами чинного законодавства [4, с. 310].

Порушення права на захист особистого життя може здійснюватися не лише зі сторони держави, але й зі сторони громадян. Сучасний світ важко уявити без гаджетів, комп'ютерів, телефонів та інших речей, через які можна передати інформацію. Також далі більше розвиваються соціальні мережі, які заповнили наше життя. Звичайно ж, що громадяни реєструються у соціальних мережах та залишають не тільки дані про себе, але й фото, які можна легко використати проти особи. Важко сказати про захист даних, які знаходяться на просторах Інтернет ресурсів. Тому, дедалі більше людей починає цікавити питання, щодо захищеності їх інформації. Зважаючи на те, що у світі швидко розвивається ІТ індустрія, а з нею і хакерство, все більш важливішим постає питання щодо захисту даних, які використовуються та поновлюються щодня і є невід'ємною частиною нашого життя. Також у сучасних мобільних пристроях передбачена можливість відстеження місцезнаходження користувача, та легкодоступність особових даних особи та її впадобань.

Крім того, існує численна кількість загроз розголосу особистої інформації, що зумовлено низкою факторів, а саме:

- невиваженістю державної політики в галузі інформаційних технологій, що може призвести до безконтрольного та неправомочного доступу до інформації та її використання;
- діяльністю інших держав, спрямованою на одержання переваги в зовнішньополітичній, економічній, військовій та інших сферах;
- недосконалістю організації в Україні міжнародних виставок апаратури різного призначення (особливо пересувних) та заходів екологічного моніторингу, що може використовуватися для здобування інформації розвідувального характеру;
- діяльністю політичних партій, суб'єктів підприємницької діяльності, окремих фізичних осіб, спрямованою на одержання переваги у політичній боротьбі та конкуренції;
- злочинною діяльністю, спрямованою на протизаконне одержання інформації з метою досягнення матеріальної вигоди або нанесення шкоди юридичним чи фізичним особам;
- використанням інформаційних технологій низького рівня, що призводить до впровадження недосконалих технічних засобів із захистом інформації, засобів контролю за ефективністю ТЗІ та засобів ТЗІ;
- недостатністю документації на засоби забезпечення ТЗІ іноземного виробництва, а також низькою кваліфікацією технічного персоналу у сфері ТЗІ [5, с. 135].

Як висновок до цього потрібно зазначити, що інформаційні процеси є важливою складовою у формуванні свідомості людської спільноти. Саме тому інформація потребує належного захисту з боку держави. Держава як політична форма організації правління, зобов'язана забезпечити конфіденційність інформації, що стосується особистого життя особи, яка буде почувати себе захищеною у правовій демократичній державі, де в повній мірі забезпечуються права та свободи громадян.

-
1. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
 2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
 3. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.66. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004
 4. Sobczyk Pawel. Ochrona danych osobowych jako element peara do prywatności / Pawel Sobczyk // Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego. URL: <https://depot.ceon.pl/bitstream/handle/>
 5. Українське законодавство: Засоби масової інформації: закони і законодавчі акти. Упор. Т. Котюжинська, Л. Панкратова. Київ : Либідь, 2004. 368 с.

Гаврильців М. Т.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

Для кожної демократичної держави Конституція має особливе значення. Вона відіграє роль системоутворюючого документу, який набуває дедалі більшої ваги особливо в перехідні періоди, коли зазнають трансформації політична, економічна та правова системи суспільства. Ефективність дії Конституції сучасної цивілізованої держави є одним із основних показників, що відображають її спроможність здійснювати вплив на суспільні відносини з допомогою конституційних методів правового регулювання. Саме ефективність норм Основного Закону дає можливість визначити, наскільки повно реалізується закладений ньому регулятивний потенціал, наскільки він відповідає актуальним потребам людини, суспільства та держави.

Проблема реалізації Конституції України має надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення, оскільки механізм реалізації Основного Закону є унікальним і багатограним, він відіграє досить вагому роль у забезпеченні втілення на практиці норм та принципів нової Конституції України. Адже саме Конституція юридично закріплює основні засади становлення та розвитку держави, забезпечує стабільний розвиток суспільства.

У зв'язку з розвитком конституційної державності, актуалізується проблематика конституційних законів в Україні. Основний Закон не передбачає можливості прийняття конституційних законів. Водночас конституційні закони України існують де-факто і не ідентифікуються нормативними положеннями чинного законодавства. Така ситуація призводить до того, що потенціал конституційних законів у сучасній Україні не використаний, це створює несприятливі наслідки щодо конституційної практики, яка об'єктивно потребує конституційних законів з метою більш ефективного регулювання найважливіших суспільних відносин. Зокрема, проблематичність реалізації Конституції України, окрім іншого, зумовлена тим, що не прийняті всі необхідні базові закони, передбачені Основним Законом України, які за своєю природою є конституційними законами (наприклад: Закон України про Президента України, Закон України

про місцеві референдуми, Закон України про всеукраїнські референдуми, Закон України про адміністративно-територіальний устрій України і ін.).

Роль і значення конституційних законів у системі конституційного законодавства мають велике значення, оскільки порівняно невеликий обсяг Конституції не дає змоги охопити своєю дією увесь спектр конституційних відносин, зокрема відносин у системі основ конституційного ладу України, які вимагають вищого, ніж звичайними законами, рівня регулювання [1, с. 31].

Дефіцит необхідних конституційних законів в умовах формування вітчизняного конституціоналізму практично заповнюється актами тлумачення Конституційного Суду України. Зокрема, відсутність конституційного закону про Президента України викликала необхідність офіційного тлумачення положень Конституції, що визначають межі компетенції глави держави (справа про повноваження Президента України реорганізувати центральні органи виконавчої влади). Відсутністю відповідного конституційного закону та практичною необхідністю «удосконалення нормативної бази, яка розкривала б зміст права недоторканності Президента України і спеціальної процедури – імпичменту – з метою створення належного конституційно-правового механізму їх застосування», зумовлено ухвалення Рішення Конституційного Суду України від 10 грудня 2003 р. (справа щодо недоторканності та імпичменту Президента України) [2]. Такі рішення, за своєю суттю, розкривають ті питання, які повинні бути врегульовані конституційними законами. Аналогічна ситуація склалася й у сфері нормативного визначення функціонування Верховної Ради України (наприклад, Рішення Конституційного Суду України від 17 жовтня 2002 р. у справі щодо повноважень Верховної Ради України; Рішення Конституційного Суду України від 19 травня 2004 р. у справі про умови дострокового припинення повноважень Верховної Ради України).

Таким чином, необхідним для створення ефективної системи конституційного законодавства як нормативної основи сучасного конституціоналізму є запровадження в законотворчу практику України конституційних законів як конституційно і законодавчо закріпленого самостійного виду законів, використовуючи досвід зарубіжних держав, а також з урахуванням особливостей української конституційно-правової теорії та практики [1, с. 32].

За своїми юридичними ознаками конституційні закони характеризуються тим, що вони:

- 1) приймаються виключно з питань, що закріплені у Конституції

України;

2) мають вищу юридичну силу по відношенні усіх інших актів національного законодавства;

3) повинні прийматися за спеціальною, чітко регламентованою процесуальним законом процедурою не менш як двома третинами від конституційного складу Верховної Ради України;

4) повинні проходити попередній конституційний контроль на предмет їхньої відповідності Конституції України (тобто їх конституційності);

5) право відкладального вето Президента України стосовно конституційних законів використати не може, а отже повинен підписати такий закон безумовно та беззаперечно.

Ефективність дії Конституції України можна вважати далеко не безпроблемною. Однією з важливих проблем можна назвати перехідний характер, у зв'язку з трансформаційним розвитком Української держави та суспільства. Варто зауважити, що ефективність дії конституції кожної сучасної демократичної держави насамперед залежить від двох чинників: 1) від державної влади та її бажання і політичної волі діяти від імені та в інтересах народу; втілювати основні конституційні принципи та норми в життя держави й суспільства; 2) втілення конституційних норм неможливе без бажання самого суспільства їх усвідомити, прийняти і мати бажання дотримуватися, а також вимагати від держави їх виконання, гарантування і забезпечення.

Що ж до проблем, що виникають у процесі реалізації Конституції України, її принципів, норм, установлень, то вони пов'язані різними ознаками, які притаманні нашому суспільству та державі, а саме: недосконалість законодавства України, а також суперечність його між собою та з Конституцією України; недосконалість самої Конституції, тому що в ній міститься багато норм, які суперечать одна одній або існуючій дійсності (фактичній Конституції); низький рівень розвитку правової культури і свідомості громадян; кризові політичні та соціально-економічні явища в суспільстві та державі; низька правова та політична свідомість політичної еліти в державі, яка тлумачить норми Конституції на свою користь, лобіює власні корисливі олігархічні інтереси та інтереси впливових бізнес-структур, не зважаючи на той факт, що згідно з Конституцією, вони є уповноваженими представниками народу, а тому повинні представляти його народу та діяти в його інтересах.

Ці та інші фактори здійснюють негативний вплив на ефективність дії Конституції, впливають на рівень її реалізації в суспільстві, роблять її практично недієвою [3, с. 16].

Проблема реалізації Конституції не вичерпується сферою правового розвитку законів і нормативно-правових актів. Ця проблема охоплює, по суті, всі сторони життя суспільства, включаючи виховання свідомості, правової культури, розширення і поглиблення демократії, підвищення рівня правозастосування та ін.

Проблему реалізації Конституції не можна зводити також лише до її дії як нормативно-правового акта. Вона має також безпосередній вплив на правосвідомість. У Конституції закладений значний творчий потенціал, який не вичерпується протягом усього терміну її дії. Під впливом норм Конституції складаються переконання людей про необхідність участі в управлінні державними і громадськими справами, дотримання правових норм, поваги до прав та законних інтересів громадян [4, с. 181].

Ефективність дії Конституції України повинна бути забезпечена спеціальними засобами та механізмами, застосування яких може забезпечити максимальний рівень втілення конституційних приписів і норм у життя, забезпечення адекватності між юридичною та фактичною Конституціями. Кризові політичні та соціально-економічні явища в суспільстві та державі здатні послабити дієвість механізму реалізації Основного Закону. Тому, Конституцію України та поточне конституційне законодавство України слід оцінювати з урахуванням тих умов, у яких воно буде в подальшому реалізовуватись, а також враховувати усі як позитивні, так і негативні фактори впливу. Тільки за таких умов можлива ефективна дія Конституції і реальний результат втілення Основного Закону України в суспільних відносинах.

1. Шемшученко Ю. С., Батанов О. В., Крусян А. Р. Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму : монографія / наук, ред. Ю. С. Шемшученко, відп. ред. П. М. Пархоменко. Київ : Вид-во «Юридична думка», 2014. 262 с.

2. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо недоторканності та імпідменту Президента України від 10 грудня 2003 р. №19-рп/2003. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v019p710-03>.

3. Кравець М.О. Проблеми реалізації Конституції України. *Право і суспільство*. 2017. № 1. Ч. 2. С. 14–17.

4. Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика : монографія. Відп. ред. В. Ф. Погорілко. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. 652 с.

Гарасимів Т. З.,
заступник директора з наукової та міжнародної діяльності,
професор кафедри теорії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО ЯК ВИКЛИК ТРАНЗИТИВНИХ ПРОЦЕСІВ

Сучасні держави та уряди, активно шукаючи відповіді на актуальні правові, соціально-економічні, політичні, екологічні, демографічні та інші питання, намагаються з'ясувати, яким чином суспільство має бути долученим до розв'язання суспільних проблем, чиможливо повною мірою використати наявний людський потенціал. Пошук відповідей, зазвичай, пов'язано з викликами, що час від часу виникають у суспільстві залежно від того, які суперечності нагромаджено між владою та соціумом, які системні ризики потребують подолання, які загрози можуть призвести до радикальних змін у державі.

Національним інститутом стратегічних досліджень в аналітичній доповіді ситуація в Україні охарактеризована як системна криза – криза базових відносин у політико-правовій та соціально-економічній сферах, на яких будувалася чинна модель розвитку країни. Тривале нехтування потребою здійснення суспільних перетворень, яких вимагали виклики сучасності, призвело до деградації більшості важливих суспільних інститутів країни, погіршило ситуацію із забезпечення базових прав і свобод людини і громадянина, поставило під загрозу суверенітет нашої держави [1, с. 3]. Відстань між владою й суспільством спричинила глибоку ціннісну, правову, інформаційну, політичну дезорієнтацію значної частини населення країни.

Відтак, актуальним залишається питання побудови відносин між владою та суспільством, досягнення консенсусу. Зберігають актуальність проблеми браку публічності й відповідальності органів державної влади перед суспільством, вчасного та повного інформування про прийняття рішень, забезпечення громадського контролю за їх виконанням. На нашу думку, не єдиним, але одним з унікальних «рецептів» запобігання повторенню подібних криз у майбутньому є існування та розвиток громадянського суспільства, адже відсутність співпраці органів влади з громадянським суспільством спричиняє деградацію держави.

Розвиток економічних відносин свідчить про подальше розшарування суспільства на багатих і бідних, що суттєво знижує

можливості останніх. При цьому практично всі демократичні країни у своїх конституціях визначають засадничим принципом рівноправ'я. На наш погляд, громадянське суспільство – це відносини взаємодії рівноправних індивідів, де не може бути виключення за рівнем доходу, расовою приналежністю, кольором шкіри тощо. Рівність можливостей і соціальна справедливість передбачають розбудову справедливого соціально інтегрованого суспільства, де неможливі відторгнення й маргіналізація. Навіть особливі групи населення, що не є здатними реалізувати власні інтереси, повинні мати рівні права з іншими членами суспільства.

З цього приводу зацікавлює досвід Організації Об'єднаних Націй щодо розроблення Порядку денного розвитку, який свідчить, що пріоритети розвитку визначаються із залученням широких верств громадянського суспільства з урахуванням думки найуразливіших груп населення, які не завжди мають можливість брати участь у подібних обговореннях [2, с. 10]. Подібний підхід сприяє примиренню соціуму на основі залучення індивідів до діалогу та спільної відповідальності за розроблені рішення.

Отже, умовою існування громадянського суспільства є рівні можливості всіх без винятку членів суспільства, залучення до діалогу стосовно планування розвитку, що розробляється на основі комплексного, відкритого і прозорого процесу за участю багатьох зацікавлених сторін. Політична рівність як умова існування громадянського суспільства передбачає відповідальність політичних лідерів перед громадянами, що обмежує як абсолютну владу, так і її відсутність.

Як відомо, в умовах економічної лібералізації активніше формується так званий середній клас, створюється база для задоволення соціально-економічних потреб людини, зростає добробут людей. Відтак, виникає потреба в стабільності соціально-економічних відносин, що йдуть на користь розвитку суспільства, а в антиконституційних сил звужується сфера можливого впливу. Тому вважаємо, що економічна стабільність сприяє розвитку громадянського суспільства, спонукає цей розвиток, є його важливою умовою існування та поряд з іншими умовами може гарантувати стабільність соціально-економічного становища в державі.

Можливість громадянина самостійно та відповідально брати участь у житті суспільства та держави, що базується на законодавчо визначених нормах, гарантіях реалізації прав і свобод громадянина (на мирні зібрання, свободу об'єднання, звернення, участь в управлінні державними справами), напряму пов'язано з такою умовою, як інформованість суспільства та відкритість влади.

Громадянське суспільство розглядає особистість та її самореалізацію як підґрунтя й умову творення ефективної держави. На наш погляд, така

самореалізація можлива за умови долучення громадян у першу чергу до місцевих справ. Зокрема, йдеться про перерозподіл повноважень та ресурсів на користь громад, що має збільшити місцеві можливості розвитку територій, позбавити залежності від рішень державних органів влади, залучити громадян до ефективного та якісного управління власними громадами, сприятиме розвитку громадянського суспільства, формуванню людини, яка усвідомлює себе незалежною та активною особистістю. Відтак, наступною умовою існування та розвитку громадянського суспільства є створення умов для децентралізації влади та зростання ролі місцевих громад у вирішенні важливих питань їхнього життя [3, с. 36].

Отже, умовами існування громадянського суспільства визначено: право громадян брати участь в управлінні; громадянська активність населення; право громадян на об'єднання; рівність можливостей і соціальна справедливість; лібералізація політичної та економічної систем; адміністративно-правове регулювання розвитку громадянського суспільства державою; інформованість суспільства та відкритість влади; створення умов для децентралізації влади та зростання ролі місцевих громад у вирішенні питань місцевого значення.

1. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський та ін.; за заг. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2014. 132 с.

2. Орлова О. В. Право и самореализация личности в гражданском обществе : автореф. дис. д.ю.н. URL: <http://mydisser.com/ua/catalog/view>

3. Боковикова Ю. В. Громадянське суспільство: умови існування. *Теорія та практика державного управління*. 2015. Вип. 2 (49). С. 32-37.

Герасимович А. М.,

старший викладач кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ЗНАЧЕННЯ МОЛДАВСЬКОГО НАПРЯМКУ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ ГЕТЬМАНА БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ДЛЯ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Період Національно-визвольної війни українського народу 1648-1654 рр. під керівництвом гетьмана Б. Хмельницького став часом зародження і становлення української дипломатії. Головною метою

відносин з іноземними державами став пошук потенційних союзників у боротьбі з Польщею. З деякими Б. Хмельницький «загравав», з іншими прагнув встановити рівноправні стосунки, а третім намагався нав'язати свої умови. Повстанням проти католицької Польщі український гетьман майже автоматично перетворив на своїх супротивників католицькі держави Європи і знайшов потенційних союзників у країнах некатолицьких: мусульманських (Оттоманська Порта і Крим), протестантських (Трансільванія, Швеція), ну й звичайно православних (Московія та Молдавія) [1, 76-85].

Феномен Б. Хмельницького проявився не на порожньому місці. На початку визвольної війни він зумів глибоко осмислити, а пізніше й використати досвід, що передував визвольній боротьбі українського народу. Заслуга гетьмана полягає у тому, що він, на відміну від своїх попередників, не лише звертався до військової сили, а також активно почав здійснювати політичну і дипломатичну діяльність. І тому одним із найважливіших кроків на шляху побудови Української Козацької держави був пошук союзників. Укладання воєнного договору з Кримом (початок 1648 р.) забезпечило Б. Хмельницькому важливі перемоги на початку повстання, і було важливим фактором його воєнної стратегії у подальші роки [2, 4-6].

Що стосується відносин із протестантськими державами, то козацький лідер проявив найбільшу активність у взаєминах із Трансільванією, а пізніше – Швецією. Не залишив він також без уваги стосунки з Янушем Радзівілом – литовським гетьманом і неофіційним головою литовських протестантів, котрий був одружений на православної дочці молдавського господаря Василя Лупула. Особливе місце у міжнародних стосунках Б. Хмельницького займали православні держави. Звичайно ж він звертав свої погляди на потужну і традиційно антипольську Московію. Але також вельми необхідним, з точки зору українського гетьмана були взаємовигідні відносини з Молдавією. Ця держава безпосередньо межувала з українськими землями, а отже могла стати потенційним союзником чи ворогом козаків. XVII ст. було для Молдавії достатньо складним. Значний вплив на неї у той час мали Османська імперія та Річ Посполита, які між собою безпосередньо ворогували. Тоді у Молдавському князівстві остаточно укріпилась влада турків. З 1600 по 1634 рр. на молдавському престолі змінилось 14 правителів. Вони воювали один з одним, брали владу силою, чи призначались султаном. У 1634 р. на престол зійшов Василь Лупул, який одразу ж отримав від султана фірман на управління Трансільванією і Валахією. Але цього не допустили місцеві правителі.

Історія українсько-молдавських відносин сягає ще другої частини XVI ст. У 1563 р. невдалу спробу зайняти молдавський престол здійснив князь Дмитро Вишневецький, а декількома роками пізніше інший козацький отаман Іван Підкова, котрий після перемоги над Петром Хромим ненадовго зумів закріпитись на молдавському престолі. На більш якісний рівень ці стосунки вийшли у період гетьманування Б. Хмельницького. Він робив спроби через посередництво султана Магомета IV схилити на свій бік молдавського господаря Василя Лупула. Гетьман спочатку задумав сам зайняти молдавський престол, але потім переконав молдавського керманіча віддати свою доньку Розанду заміж за свого сина Тимоша. Цей шлюб мав поріднити його не лише з православним монархом, а також і з протестантською гілкою родини Радзівілів.

Розглядаючи перший молдавський похід Б. Хмельницького (1650 р.) необхідно вказати на його реальні причини. Із початком визвольної війни українського народу Василь Лупул спочатку проявив негативне ставлення до козацтва. У свою чергу український гетьман побоювався можливої воєнної загрози зі сторони Молдавії. У 1650 р., використавши конфлікт між татарами і молдаванами, козацькі війська і кримсько-татарські загони вторглись у Ясси. Провина була покладена на татар, а причиною послугувала, ніби, помста Молдавії за напад на кримчаків у попередньому 1649 р. Василь Лупул був не готовий до такого повороту подій. Він надіявся отримати допомогу від польського гетьмана М. Потоцького чи від турецького султана, але допомога не надійшла. З ханом молдавський господар домовився швидко – ясир. А український гетьман побажав політичних гарантій союзних відносин у майбутньому. В. Лупул був вимушений укласти мир і пообіцяти віддати доньку за сина Б. Хмельницького Тимоша [3, 226-227]. Але весілля так і не відбулось. Після поразки козацького війська під Берестечком і обтяжливого Білоцерківського договору молдавський господар почав шукати шляхів укладання антиукраїнського союзу з Польщею.

Другий молдавський похід відбувся у травні 1652 р. Українське військо по дорозі розбило польське під Батогом, під проводом коронного гетьмана М. Калиновського, який також претендував на руку молдавської нареченої. Результатом поразки був перекреслений Білоцерківський договір, що відкрило козакам шлях на Молдавію. Це змусило Лупула переглянути ставлення до козаків та видати дочку заміж за Тимоша Хмельницького. Молдавія знову стає союзником Української Козацької держави, що й було метою походу. Але воєнний союз був лише частиною планів Б. Хмельницького. Династичний

шлюб із донькою легітимного монарха створював перспективу легітимізації об'єднаної козацько-молдавської держави.

На жаль ці плани українського керманіча вдалися не повністю. Молдавський вектор зовнішньої політики гетьмана Б. Хмельницького потребували значних зусиль всієї Козацької держави. Початок цих намагань був досить успішним. Це залучення на свій бік молдавського господаря і весілля сина Б. Хмельницького та доньки Василя Лупула. У подальшому виникало багато проблем, але й обопільних перспектив у цих відносинах. Не вдалось схилити на свій бік литовського князя Януша Радзівіла, а замість зближення з Валахією і Трансільванією сталась агресія останніх проти Молдавії з метою усунення Василя Лупула на користь Штефана Георгіцу. Для захисту союзника були направлені козацькі загони, які були необхідні українському гетьману на основному фронті бойових дій. Якщо на початку у дипломатичних і воєнних діях Богдана Хмельницького і його війська все йшло більш-менш гладко, то у 1653 році козаки отримали поразку під Тарговищем, а у вересні під час облоги Сучави загинув син гетьмана Тимош Хмельницький. Ця подія фактично призвело до того, що Б. Хмельницький відмовився від здійснення свого молдавського проекту [4].

Подальша історія відома. Смерть великого козацького гетьмана. Руїна. Україна і Молдавія на довгі роки втратили свою незалежність. Обом народам довелося задовольнятися васалітетом чи, у кращому випадку, автономією. Різні імперії довгий період пригнічували і використовували ці народи у своїх цілях. Але прийшов таки час, коли вони таки отримали незалежність. Але вороги зі сходу на сьогодні й далі не можуть змиритись із цим статусом обох держав. Тому потрібні їхні спільні зусилля, і не лише, але й усього світу, для подолання цих ворожих проявів.

1. Плохій С. Крила протекції: До визначення правового змісту Переяславської угоди 1654 року. *Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей*. Київ, 1995. Т. 4. С. 76-85.

2. Стороженко І. С. Українсько-кримсько-татарський союз 1648 року. *Історія України*. 2001. № 13.

3. Яковенко Н. М. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1997. 380 с.

4. Чухліб Т. В. Гетьмани і монархи. Українська держава в міжнародних відносинах 1648-1714 рр. Київ: Арістей, 2005. 640 с.

Гуцуляк Ю. В.,
доцент кафедри кримінального процесу
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
інспектор СВ Шевченківського ВП
(ГУНП у Львівській області)

ПОНЯТТЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ДІЙ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА ОЗНАКИ

Визначення поняття процесуальної дії в кримінальному судочинстві, її ознак та сутності має важливе наукове, практичне, з точки зору реалізації прав суб'єктів кримінального провадження, та правозастосовне і правотворче значення. Побудова дієвого механізму кримінальної юстиції з метою захисту держави, суспільства та окремих громадян від кримінальних правопорушень залежить від науково обґрунтованих та чітко визначених складових такої системи. Сучасна система кримінальної юстиції знає чимало елементів, котрі не те що неоднозначно сприймаються науковцями та практиками, а які невірно за природнім змістом трактуються, а на їх основі формуються нові складові (поняття, правовідносини тощо). Така ситуація може вести до викривлення і спотворення змісту та концептуального трактування всього кримінального судочинства. Розглядаючи природу окремих складових згаданої нами системи, М. Є. Шумило вірно зазначає, що неправильне розуміння з використанням в правотворчості понять, а також оперування поняттями без належного усвідомлення правового та гносеологічного їх змісту, що фактично є підміною понять є «результатом концептуальних деформацій, що залишились від попередніх і радянських часів [1, с.230]. Адже важко не погодитись, що «...система розслідування має вірно відображати сутність соціальних відносин, що складаються під час встановлення фактів вчинення злочинів, виявлення всіх його ознак, збирання доказів та визнання особи винуватою» [2, с.59].

Визначення поняття процесуальних дій, на наш погляд, лежить через призму встановлення цієї кримінально-правової дефініції в системі кримінального судочинства. Нормативним визначенням, що є підґрунтям в даному випадку є положення п.10 ч.1 ст.3 КПК України, згідно якого «кримінальне провадження – досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність». Виходячи з даного трактування, можна зробити висновок, що процесуальні дії на ряду з досудовим розслідуванням та судовим розглядом кримінальних правопорушень є рівнозначної частиною

кримінального провадження (слід зауважити, що тут мається на увазі розуміння кримінального провадження в широкому розумінні). Виходячи із розуміння стадійності кримінального провадження, не зовсім зрозумілим видається таке трактування – про які процесуальні дії йдеться, що лежать поза досудовим розслідуванням та судовим розглядом. З такого нормативного визначення кримінального провадження можемо зробити висновок, що процесуальні дії однозначно є його частиною, мають процесуальний характер і лежать в межах правовідносин, які виникають в ході кримінально-процесуальної діяльності.

Згадуючи про кримінально-процесуальну діяльність, слід відмітити, що в науці кримінального процесу однозначної позиції нема. В основному ця діяльність розглядається як врегульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність оперативних підрозділів, слідчого, керівника органу досудового розслідування, прокурора, слідчого судді та суду, яка ґрунтується на засадах кримінального провадження, по виявленню ознак складу кримінального правопорушення, досудовому розслідуванню, судовому розгляду та вирішенню кримінальних справ, спрямована на виконання завдань кримінального провадження [3, с.7]. Хоча, на наш погляд, більш повним визначенням для розуміння природи кримінально-процесуальної діяльності в цілому і визначення похідної дефініції процесуального інституту, якими є процесуальні дії, є визначення М. С. Строговича, який визначав, що кримінально-процесуальна діяльність здійснюється не лише державними органами, посадовими особами, але й іншими особами, які мають особистий інтерес в кримінальному провадженні [4, с.205]. Подібною позицією дотримувався і Г. Н. Колбая, який визначав суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності і осіб, від яких залежить та чи інша спрямованість провадження у справі, або тих, які вступають у процес для відстоювання певного інтересу, заявлення позову чи заперечення проти претензій чи позову інших осіб [5, с.34], Л. В. Карабут, котрий під кримінально-процесуальною діяльністю розуміє дії органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, а також фізичних та юридичних осіб, які залучаються до неї у межах провадження у кримінальній справі [6, с.96]. Адже кримінально-процесуальний закон визначає права та повноваження на вчинення дій не лише для активних учасників процесуальної діяльності, але й для сторони захисту та осіб, які забезпечуються досягнення завдань кримінального провадження (спеціаліста, експерта тощо). Будучи втягнутими (залученими чи примусово втягнутими) в кримінальний процес, такі суб'єкти набувають певного процесуального статусу – певних прав та обов'язків. Ці права та обов'язки можуть бути реалізовані лише шляхом здійснення конкретних процесуальних дій, що відображують зміст кримінально-процесуальної

діяльності [7]. Тому можемо зробити висновок, що вчинення саме процесуальної дії в кримінальному провадженні, можливе лише за умови, якщо така дія передбачена у процесуальному статусі конкретного суб'єкта кримінального провадження.

Виходячи з наведеного, слід також зазначити, що характерною ознакою процесуальних дій в кримінальному провадженні є їх юридичний характер, оскільки реалізація повноважень та прав процедурно чітко визначається нормами права. Особливість такого юридичного характеру також відображається у понятті процесуальної дії, бо є специфічним видом юридичної діяльності – кримінально-процесуальної, направленої на досягнення завдань кримінального провадження.

Отже основними ознаками процесуальних дій є:

– вони є частиною специфічної юридичної діяльності, направленої на досягнення завдань кримінального судочинства, передбачених ст.2 КПК України;

– процесуальні дії є частиною кримінального провадження, і можуть здійснюватися лише в його межах і ніяк не поза ним;

– визначаються повноваженнями, правами та обов'язками суб'єктів кримінального провадження і набувають статусу процесуальних лише у випадку вчинення таких дій належним суб'єктом;

– визначаються процесуальною формою, тобто регламентовані кримінально-процесуальним законодавством;

Процесуальні дії – це регламентовано-процесуальним законом дії суб'єктів кримінального провадження в межах їх процесуального статусу, здійснювані ними в ході кримінально-процесуальної діяльності в конкретному кримінальному провадженні з метою досягнення завдань кримінального провадження та реалізації своїх процесуальних прав.

Таке розуміння процесуальних дій на наш погляд, дасть можливість більш точно підходити до розуміння та місця в кримінальному провадженні таких процесуально-правових інститутів як слідчі (розшукові) дії, негласні слідчі (розшукові) дії, заходи забезпечення, докази, доказування тощо.

1. Шумило М. Є. Поліційна і кримінально-процесуальна діяльність: на стику минулого і сучасного. *Вісник Академії адвокатури України*. Том 12. 2(33). 2015. С.223-234.

2. Сірій М. І. Система попереднього дослідження: базові положення. *Проблемні питання застосування КПК в сучасних умовах*. Київ: НАВСУ. 2014. С.60.

3. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2014. 824 с.

4. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса. Т. 1. Москва, 1968. 470с.

5. Колбая Г. Н. Соотношение предварительного следствия и судебного разбирательства. Москва, 1975. 152с.

6. Карабут Л. В. Поняття і природа кримінально-процесуальної діяльності. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О.Дідоренка*. 2012. № 2. С.89-97.

7. Дремов В. Г. Уголовно-процессуальная деятельность: сущность и основные черты. *Правоведение*. 1978. №3. С.103-106 URL: <http://law.edu.ru/article/article.asp?articleID=187902>

Дашо Т. Ю.,

асистент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук

*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ІНСТИТУТ АДВОКАТУРИ У ПРАВОЗАХИСНОМУ МЕХАНІЗМІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Формування сучасної правової системи України є складним і тривалим процесом з огляду на історичні передумови та особливості побудови правової держави в умовах динамічних суспільно-економічних трансформацій. На думку Я. Дячишина однією із засад, що зумовлюють своєрідність української правової системи і мають методологічне значення у її вивченні, є самобутність української державності, взаємний зв'язок державних інститутів, функцій, політичної ідеології, права, економіки, культури, з одного боку, і суспільних відносин – з іншого [1, с. 166].

В той же час М. Хаустова відзначає, що головним орієнтиром у поступовому приєднанні правової системи України до сім'ї романо-германського права має стати принцип верховенства права. Метою верховенства права є не просто формальне забезпечення порядку, передбаченого законами та іншими нормативними актами, встановленими державою, а утвердження такого правопорядку, який обмежує свавілля державної, передусім виконавчої влади, ставить її під контроль суспільства, створюючи для цього відповідні правові механізми [2, с. 67].

Як вважає І. Сопілко, усіх суб'єктів реалізації і захисту прав людини і громадянина можна поділити на тих, які наділені функцією захисту від імені держави та тих які дану функцію здійснюють як інститути громадянського суспільства. Так, не менш значною в правозахисній системі в порівнянні з компетентними органами держави займають місце й

інституції громадянського суспільства, а саме політичні партії, громадські організації, правозахисні організації, органи місцевого самоврядування і, безумовно, правозахисні інститути, серед яких найважливіший – інститут адвокатури, який забезпечує надання правової допомоги громадянам, юридичним особам та здійснює захист їх майнових прав [3, с. 82-83].

Т. Вільчик зазначає, що «зафіксувавши вст. 59 Конституції України волю народу, гарантувавши кожному право на отримання правової допомоги, прийнявши Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», держава істотно розширила офіційне визнання сфери дії адвокатури та її вихід за рамки судової системи, підвищивши соціальний статус у суспільстві, визнавши її інститутом» [4, с. 243].

Слід зауважити, що відповідно до внесених із Законом № 1401-VIII від 02.06.2016 року змін ст. 59 Конституції України на даний час гарантується саме професійна правнича, а не просто правова допомога [5].

Натомість Н. Обловацька вважає, що «адвокатура України є не тільки інститутом громадянського суспільства, а й корпорацією, головним обов'язком якої є забезпечення захисту інтересів усіх суб'єктів громадянського суспільства. Про це свідчить наявність потреби громадянського суспільства в даному інституті, яке потребує надання професійної правової допомоги фахового юриста, оскільки більшість членів суспільства позбавлена можливості захищати свої інтереси в конфліктах з державою та іншими особами» [6, с. 39].

Відповідно до частини 1 статті 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги та професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [7].

Можна повністю погодитися з Т. Вільчик, яка розділяє адвокатську діяльність і діяльність адвокатури. За її словами, суб'єктом адвокатської діяльності є лише адвокат, тоді як адвокатура є суб'єктом правозахисної діяльності, що відрізняється від адвокатської об'єктами захисту та функціями. Адвокат захищає інтереси конкретної особи, а інституційна адвокатура – інтереси всього громадянського суспільства, які можуть не збігатися з інтересами окремого індивіда. Адвокатура як корпоративна організація не надає правову допомогу ні громадянам, ні організаціям, ні суспільству, вона не займається адвокатською діяльністю у розумінні ст. 1 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а створює адвокатам умови для ефективного надання правової допомоги кожному, хто її потребує, виконуючи організаційні функції, здійснюючи правозахисну діяльність, об'єктом якої є виключно адвокати [8, с. 24].

Не зважаючи на поточне звуження нормами Конституції України функції адвокатури до надання професійної правничої допомоги, що знаходить відображення у чинному Законі України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» – за своїми економічними, соціальними та правовими ознаками в правовій системі України адвокатура фактично виступає як правозахисний інститут. Діяльність адвокатури спрямована на забезпечення конституційних прав і свобод людини шляхом застосування певних інструментів контролю фахівцями права. Подальша розбудова правової системи України безумовно повинна включати і вихід за межі традиційних рамок сприйняття функцій адвокатури як виключно надання правничої допомоги і наділення її на законодавчому (у тому числі – конституційному) рівні більш широкими повноваженнями задля суспільного контролю виконавчої та законодавчої влади у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Такі повноваження, безумовно, мають включати виховну, просвітницьку, медіативну, нормотворчу, контрольну та інші функції.

Закріплення наведених функцій адвокатури в Конституції України та Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», на нашу думку, безумовно розширить ефективність та дієвість такого інституту захисту прав і свобод людини і громадянина як адвокатура.

1. Дячишин Я. Основні риси сучасної правової системи України: теоретичні аспекти. *Інформація і право*. 2013. № 1(7). С. 163-169.

2. Хаустова М. Правова система України: особливості становлення та сутнісні риси. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. № 21. С. 65-75.

3. Сопілко І. Місце та роль сучасної адвокатури України в правозахисному механізмі. *Юридичний вісник*. 2012. № 1(22). С. 82-86.

4. Вільчик Т. Адвокатура та громадянське суспільство у правовій державі. *Право України*. 2014. № 11. С. 243-250.

5. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя). – Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2016. № 28. Ст. 532.

6. Обловацька Н. Адвокатура України – інститут громадянського суспільства. *Адвокат*. 2011. № 10(133). С. 37-40.

7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282.

8. Вільчик Т. Функції інституційної адвокатури. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 2. С. 24-29. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_2_6.pdf.

Забзалюк Д. Є.,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РЕЛІГІЙНІ ЧИННИКИ ВПЛИВУ НА ДЕРЖАВОТВОРЧИЙ ПРОЦЕС В ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

У вітчизняній історіографії досить довгий період часу домінувала думка про єдиний та всеохоплюючий вплив Візантії на становлення християнської релігії на Русі. Вплив Західного християнського світу сприймався вороже і категорично відкидався. Однак, аналізуючи етапи розвитку Києво-Руської держави, а також шляхи утвердження християнства на Русі, відзначаємо, що Римська Церква та західний світ відіграли величезну роль у становленні християнської віри та релігійного світосприйняття на Сході Європи.

Протягом XI–XII ст. на західних територіях Київської Русі спостерігається значне піднесення двох удільних князівств – Галицького та Волинського. Дані князівські землі підтримували активні міжнародні відносини з провідними європейськими країнами, Візантією тощо. Це зумовлювало перспективу їх подальшого об'єднання в єдину державу, вироблення європейського вектору розвитку, а також зміцнення їх ролі та впливу на політичну ситуацію в Європі.

Посівши київський великокнязівський престол, Роман остаточно припинив між князівські чвари України-Русі і запропонував Українській державі новий реформаторсько-законодавчий проект під назвою «Добрий порядок на Русі», запропонувавши у ньому передачу великокнязівського престолу від батька до сина, як це було прийнято в країнах Західної Європи [1, с. 5–6].

Однак свого найбільшого розквіту Галицько-Волинська держава досягла за правління князя Данила Романовича, з ім'ям якого пов'язані нове об'єднання Галичини та Волині, відновлення влади над Києвом, зовнішньополітичні відносини із сусідніми державами, релігійна унія із Католицькою Церквою, його коронація та боротьба із золотоординським нашествям.

Завдяки могутній військовій організації король Данило мав великий вплив на країни Західної Європи: Угорщину, Польщу, Чехію і Австрію, у зв'язку з чим міг на рівних проводити широкомасштабні переговори з володарями цих країн, в тому числі і з Папою Інокентієм IV про хрестовий похід проти татар [2, с. 11].

В другій половині 40-х років XIII ст. залежність Данила від монголо-татарського панування стає нестерпним. Окрім того Золота Орда починає становити цілком реальну загрозу зокрема, для більшості європейських держав, а також для європейського католицького світу в цілому. Чудово усвідомлюючи ситуацію, що склалась і, будучи прекрасним політиком і дипломатом, Данило Романович у лютому 1246 року розпочинає перемовини із Папою Римським Інокентієм IV щодо організації спільного із європейськими монархіями хрестового походу проти монголо-татарського панування.

Щодо монголо-татарської загрози, то слід зауважити, що, крім Данила, багато інших східноєвропейських володарів у XIII ст. вважали за необхідне релігійне єднання з католицьким світом задля реалізації ідеї хрестового походу проти ординців.

У стосунках з римською курією в другій половині 40-х років XIII ст. Данило Романович сподівався використати авторитет Риму в контактах з центральноєвропейськими монархами. Знаючи настійливість курії в релігійному питанні, в питанні єднання церков, князь Данило категорично не відкидав можливість переговорів на релігійну тему, але умовою для цього ставив надання реальної допомоги Заходу Русі в боротьбі з ординцями.

Щоправда, князь Галицько-Волинської держави зобов'язувався стати частиною великого католицького світу, підпорядкувавши місцеві православні єпархії під римську юрисдикцію. У серпні 1247 року Папа Римський Інокентій IV видає буллу, в якій проголошувалось єднання галицьких князів з Римською Католицькою церквою.

З точки зору правових аспектів прийняття унії, варто зауважити достатньо ґрунтовну підготовку до її ухвалення, як з боку папської курії, так і зі сторони князя та його найближчого оточення, включаючи вищих місцевих церковних ієрархів.

Це дає підстави стверджувати, що унія приймалась на найвищому державному рівні і мала велике державно-політичне та історичне значення, а також «відкривала широкі можливості інтеграції у Західну Європу» [3, с. 3–7].

Таким чином, можна вважати, що правління Данила Галицького – це період входження Галицько-Волинського князівства у європейський союз католицьких держав.

Окремим фактом визнання зростаючого авторитету Галицько-Волинської держави у Європі стала коронація Данила Романовича у 1253 році в м. Дорогичин. Звичайно, факт коронації мав дуже важливе значення, адже тепер уже перший український король прекрасно усвідомлював всю значимість і вагу корони не просто як монаршого символу, а як символу належності до Європи.

Коронація Данила Романовича мала велике політичне значення для Русі, оскільки сприяло зростанню авторитету холмського володаря в контактах із західними сусідами – католицькими монархами Центральної Європи. Отримання нового титулу, авторитетного в Європі, відіграло велику роль для піднесення політичної ваги руського володаря і в східнослов'янському середовищі. В літературі існує думка, що в Дорогичині відбулося визнання прав Данила, який де-факто вже давно був королем Русі, на всю давньоруську спадщину [4, с. 201].

Крім того, Данило Галицький визнавав зверхність Папи як вищого релігійного ієрарха, а той, в свою чергу, визнавав Данила єдиним законним володарем України-Русі та анулював претензії угорських королів на Галичину, визнаючи за Данилом Романовичем, як королем Русі, права на усі землі від Карпат до Дніпра, на усі білоруські та литовські землі, на які він раніше не мав права.

Однак, до укладення реальної унії Галицько-Волинської держави із Католицькою Церквою в її юридичному сенсі справа так і не дійшла, оскільки ті зобов'язання, які взяв на себе Рим, так і не були виконані. Ці зобов'язання стосувались не тільки гарантій військової допомоги проти татар, але і релігійних чинників, які виглядали доволі суперечливими.

Можна із впевненістю стверджувати, що католицизм мав неабиякий вплив на розвиток християнства на Русі. Практично усі руські князі, як київського, так і галицько-волинського періодів підтримували тісні контакти із провідними західноєвропейськими католицькими державами. Окремо слід відзначити і багатомірні взаємовідносини із самою Римською Католицькою Церквою, яка неодноразово намагалася схилити шальки терезів зі сторони православ'я у бік католицизму, розуміючи вагому роль і місце Галицько-Волинської держави на політичній карті Європи.

1. Ідзьо В.С. Король Данило та Українська держава у XIII столітті. Львів: Сполом, 2007. 64 с.

2. Kunasiewicz, Stanisław. Stanisława Kunasiewicza przewodnik po kościele Bożego Ciała oo. dominikanów we Lwowie. Lwow: I. Związkowa Drukarnia, 1876. 214 s.

3. Дашкевич Н. Первая уния в Юго-Западной Руси с католичеством (1246-1254). Киев, 1884. 48 с.

4. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т.1. Київ: Либідь, 1992. 588 с.

Забзалюк О. В.,
асистент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат юридичних наук
*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ДО ПИТАНЬ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ ТА УСТРОЮ У ПОГЛЯДАХ СТЕПАНА ТОМАШІВСЬКОГО ТА ВАСИЛЯ КУЧАБСЬКОГО

Говорячи про розвиток ідей форм державного правління та устрою середини XIX – початку XX століття в Галичині, можна констатувати, що цей напрям був досить широко представлений в історії галицької політико-правової думки. Це дозволяє окреслити певні етапи її формування та розвитку, що пройшли досить складний шлях, а висловлені федералістські ідеї з часом викристалізувалися в концептуальні теорії та доктрини.

Свою концепцію українського державотворення відомий галицький історик і політичний діяч Степан Томашівський виводив з історичних традицій української монархії ще часів Галицько-Волинського князівства XIII – XIV ст. На думку С. Томашівського, державотворення в Україні необхідно починати саме з монархії, бо тільки вона найбільше сприяє утвердженню авторитету і порядку. Разом із цим великого значення в царині державотворення надавалось церкві, яка «має відігравати важливу роль у розбудові української держави і впливати на форми державного правління» [1, с. 273]. Можна стверджувати, що державницька концепція С. Томашівського базується на ідеї територіального патріотизму та етичних засадах греко-католицької церкви [2].

На глибоке переконання С. Томашівського, Українська держава в майбутньому повинна формуватися на засадах автономії, мати власне законодавство, державну адміністрацію. Своєрідним еталоном організації такої автономії учений вважав парламентську монархію Англії з широкими повноваженнями громад, округів і територій. Така держава повинна була мати законодавчу владу в особі парламенту, який би формувався із регіональних представників, а також виконавчу владу у вигляді державної ради, у яку повинні були входити духовні особи Української Греко-Католицької Церкви та представники цивільної адміністрації.

Вважаючи найоптимальнішою формою правління для Української держави монархію, гарантом такого утворення повинен

був стати монарх, який би обирався спадково за допомогою державної ради.

С. Томашівський доволі скептично ставився до процесів державотворення в Наддніпрянщині, вважаючи, що головним фундатором української національної ідеї була саме Галичина, яка зберегла українську ідею завдяки західноєвропейській спрямованості політичного курсу, а також глибокій вірі та підтримці церкви.

Найбільш прийнятною формою та моделлю державного правління для України вважав монархію й інший відомий історик-державник Василь Кучабський. У його державно-правових поглядах домінувала так звана «геополітична концепція», суть якої полягала у власній індивідуальній неповторності держави, що формується та розвивається залежно від певних історичних умов та обставин.

В. Кучабський гостро критикував і федералістську концепцію Ю. Пілсудського, суть якої зводилася до того, що внаслідок розпаду більшовицької Росії буде утворена Велика Україна (без Західної України), яка увійде до польської федерації [3, с. 30–31].

Учений висловлював концепцію, згідно з якою Галичина повинна стати тією силою, яка завдяки більш сприятливим умовам державотворчих процесів зможе стати тією силою, котра об'єднає українську націю по обидва боки Дніпра. Вважав Галичину українським П'ємонтом, фундаментом створення майбутньої незалежної, самостійної, суверенної, демократичної і правової держави.

Отже, аналіз суспільно-політичного життя на західноукраїнських землях свідчить про більш сприятливий клімат для національного відродження, ніж він був у підросійській Україні. Проте, цьому сприяли певні обставини, які зокрема полягали у компактності території, більш тісних взаємозв'язках із західною Європою, надзвичайно потужний культурно-релігійний фактор, який був серйозним вектором консолідації українців у їх прагненнях до боротьби за національні права, свободи і власну державність.

1. Кухта Б. Л. З історії української політичної думки: навч. посібник. Київ : Генеза, 1994. 368 с.

2. Томашівський С. Під колесами історії. 2-ге вид. Нью-Йорк: «Булава», 1962. 111 с.

3. Гелей С. Д. Василь Кучабський: від національної ідеї до державності (українська консервативна політична думка першої половини ХХ ст. та її вклад в історичну науку): автореф. дис. на здоб. наук. ступ. доктора іст. наук: 07.00.06. Київ, 1999. 37 с.

Йосифович Д. І.,
завідувач кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)
Костовська К. М.,
доцент кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦІЇ

Однією з тенденцій сучасного розвитку права європейських країн є виокремлення поліцейського права як окремої галузі або ж підгалузі (залежно від особливостей національної правової системи і традицій державотворення). Дослідження феномена поліцейського права об'єктивно зумовлює необхідність з'ясування правового статусу поліції, діяльність якої в демократичній державі має ґрунтуватися на законодавчо визначених правових принципах.

Як свідчить практика сучасних зарубіжних країн, правові принципи організації та діяльності поліції закріплено в конституціях, законах про поліцію та інших нормативно-правових актах, що слугують правовою основою її діяльності.

Особливістю західноєвропейської правової доктрини є відсутність традиції чітко визначення у спеціальних законах правових принципів функціонування окремих органів виконавчої влади. Досить показовим у цьому відношенні є поліцейське законодавство німецьких федеральних земель, до виключної компетенції яких віднесено організаційно-правове забезпечення діяльності поліції. У законах про поліцію (повноваження поліції) суб'єктів німецької федерації про правові принципи її діяльності безпосередньо не йдеться, оскільки ця проблема вирішується на рівні земельних і федеральної конституції.

У законодавстві західноєвропейських держав виняткова увага приділяється праву, що передбачає виокремлення двох суб'єктів права: народу та держави. Держава не створює і не змінює право, вона лише надає йому формальної визначеності [1, с. 214].

У багатьох європейських країнах утвердилася традиція закріплення в деонтологічних кодексах етичних принципів поведіння службовців поліції з громадянами та регулювання

стосунків безпосередньо між службовцями. Ці документи ґрунтуються на вимогах Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Конвенції ООН про заборону катувань та іншого жорстокого, нелюдського чи іншого, що принижує людську гідність, поводження або покарання, Декларації про поліцію, Європейського кодексу поліцейської етики від 19 вересня 2001 р., інших міжнародно-правових актів, конституцій, законів та національних нормативно-правових актів.

Особлива увага приділяється забезпеченню справедливої репрезентативності основних верств населення, високого рівня моралі, мінімальності використання сил, невоснізованого характеру організації та культури. Принципи загалом створюють необхідний фундамент для практичної реалізації офіційних девізів окремих поліцейських служб: «Потрібні люди, які реалізують необхідні дії належним чином» (Шотландія-Ярд), «Служити та захищати» (поліція США), «Ввічливість професіоналізм, повага» (поліція Нью-Йорка), «Захищати, допомагати, охороняти» (Литва) тощо.

Правнича наука і практика переважно розглядають право як нормативний регулятор, однак це означає, що право зводиться до системи норм. Нормативністю також наділені принципи та ідеали, зафіксовані в національному законодавстві та ратифікованих міжнародно-правових документах. У сучасному поліцейському праві зарубіжних країн відсутній уніфікований підхід до визначення переліку правових принципів діяльності поліції. Різниця переважно полягає у використовуваних формулюваннях і пріоритетності тих чи інших принципів та якостей. Водночас можна говорити про наявність схожих підходів до розуміння теорії принципів діяльності поліції. Закони, що регулюють діяльність поліції, мають бути обов'язково гармонізовані з домінуючими суспільними цінностями, а концептуальним ядром сучасної поліцейської парадигми має стати безумовне визнання примату права і свобод людини та громадянина в публічно-правових відносинах [2, с. 543].

Поняття, принципи та зміст адміністративної діяльності поліції західних країн докорінно відрізняється від того, як вони сформульовані в Україні, де адміністративна діяльність розуміється, у тому сенсі, як в більшості західних країнах вона не виділяється. Основне завдання терміна «адміністративна діяльність» для поліції західних країн – це підготовка матеріалів до суду та управлінська діяльність з організації діяльності поліції.

Поліція Великої Британії, так і США та Канади більш ніж половину всього робочого часу займаються діяльністю, яка за своїм змістом є

адміністративною діяльністю, хоча називається така діяльність у різних країнах по-різному, а також включає в себе діяльність з охорони громадського порядку, який теж має різні назви.

У Великої Британії, Канаді і в США, і у Франції є нормативні документи – певні інструкції, які визначають, як діяти поліцейським у тій чи іншій ситуації. Такі документи певним чином забезпечують дотримання законності поліцейськими під час охорони громадського порядку та гарантують дотримання прав людини та громадянина поліцейським у різних ситуаціях. Проте, з іншого боку, такі документи обмежують самостійність поліцейського і не сприяють прояву адекватної реакції у нестандартних ситуаціях у виконавців, що може призвести до певних казусів, адже не всі ситуації можна передбачити. Тому, пропонуємо видати у загально декларативному нормативному документі з охорони громадського порядку, який би визначав лише основні засади забезпечення громадського порядку [3, с. 116].

У діяльності поліцейських структур зарубіжних країн накопичено значний досвід щодо забезпечення та захисту прав людини. Цей досвід може бути успішно використано з метою вдосконалення діяльності патрульної поліції України, зрозуміло з урахуванням вітчизняних економічних, політичних, соціально-культурних та інших релігій [4, с. 39–46].

Тобто вивчення принципів адміністративної діяльності патрульної поліції зарубіжних країн та механізмів їх реалізації допоможе нам зробити висновки про те, що саме ми можемо запозичити, спираючись на їхній досвід, які труднощі виникали під час такої діяльності і яким аспектам необхідно приділяти необхідну увагу.

1. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. № 2297. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2010. № 34. Ст. 481.

2. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2011. № 32. Ст. 314.

3. Карчевський М. В. Нормативне регулювання обмеження прав інформаційної приватності в контексті вимог європейських законодавчих ініціатив. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дидоренка*. 2009. № 1. С. 51–74.

4. Венедиктов В. С., Іншин М. І. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: наук.-практ. посіб. Харків: Вид-во НУВС, 2003. 188 с.

Кельман М. С.,
професор кафедри теорії та філософії права,
доктор юридичних наук, професор
*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*,
Кельман Л. М.,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Кельман Р. М.,
студент
*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ДО ПИТАННЯ ПРО МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ І ЯКІСТЬ ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ

Цей аспект зводиться до вибору методів і засобів, які необхідні для вирішення проблеми. У відповідності з таким розумінням можна вести мову про описовий, емпіричний і теоретичний, індуктивний і дедуктивний, порівняльний, аналітичний, синтетичний та інші аспекти дослідницького підходу. До цього аспекту відносяться також ці методологічні установки й принципи, якими керується дослідник у своїй пошуковій діяльності: принципи спостереження, перевірки, простоти, несуперечності, відповідності та ін.

Аналізуючи поняття дослідницького підходу, звернемо увагу на те, що ми розуміємо під терміном «дослідницький підхід» у широкому і вузькому розумінні. У широкому розумінні під дослідницьким підходом розуміється комплекс усіх зазначених аспектів. У вузькому розумінні термін «дослідницький підхід» застосовується до будь-якого з аспектів, що відповідають практиці вживання цього терміну у науковому товаристві.

Якість дослідницького підходу полягає у тому, чи сприяє він чи ні, а якщо сприяє, то у якій мірі, вибраний підхід вирішенню цієї проблеми. В залежності від характеру якості підхід може бути адекватний чи неадекватний, неадекватний частково чи повністю, тобто хибним. Мета дослідження полягає, зрозуміло, у пошуку адекватного підходу. Вирішення цього завдання суттєве, оскільки від цього залежить успіх усієї наступної діяльності і, як правило, досить важкої праці. Це, зазвичай, розуміють усі вчені[1, с. 121].

Адекватним є такий дослідницький підхід, у якого усі, аспекти сприяють успішній пошуковій діяльності. Підхід буде неадекватним,

якщо будь-який з цих аспектів не допомагає пошуку правильного рішення. Зокрема він виявляється неадекватним, якщо його спробують застосовувати до явищ якісно іншого ряду.

Неадекватність дослідницького підходу може бути обумовлена неправильним трактуванням природи явища, що часто виражена у віднесенні цього явища до чужого йому класу. У інших випадках фактором, який штовхає дослідника до неадекватному підходу, виявляється ускладнений спосіб даності об'єкта дослідження. Цей об'єкт постає перед ним такими характеристиками, які не є суттєвими з точки зору проблеми, яка вирішується. Вони затінують собою справді значимі і важливі моменти. У наслідок цього дослідник веде пошук у полі, в якому не можливо знайти рішення, і тривалий період перебуває у ньому[2, с. 79].

Буває й таке, що підхід, який застосовується у процесі дослідження виявляється обмеженим. Це, зокрема може бути спричинено тим, що дослідник у процесі пошуку покладається на дані відповідного роду, не використовуючи відомості іншого характеру, які, проте, можливо бути суттєвими для проблеми, яка вирішується. Тому, починаючи роботу з відібраним матеріалом, слід допускати можливість його недостатності чи не суттєвості і не намагатися заздалегідь рахувати отриманим на його основі результат кінцевим. Підхід буде обмеженим, коли дослідник ставить перед собою мету осягнути ці явища, при цьому роблячи предметом дослідження лише той чи інший його аспект, відповідний вид чи клас.

Негативний вплив обмеженого дослідницького підходу на пошуковий процес полягає у тому, що він збільшує шлях дослідження – спочатку воно ведеться на одному напрямку, а потім, після виявлення недостатності цього підходу, по іншому[3, с. 45]. Більш обґрунтований дослідницький підхід дозволяє вести пошук зразу ж, паралельно по декількох напрямках.

Більше того, така позиція застерігає дослідника від неправильного відношення до результатів дослідження на підставі інших підходів, до їх неправомірного заперечення. Більш ширший і більш вузький дослідницький підходи дозволяють також побачити ці межі і характеристики явища, які виявляються невидимими при обмеженому підході, за обмежених ідейних і цільових установках.

Обмежений дослідницький підхід при цих своїх недоліках тим не менш дає відповідні результати, зокрема, сприяє доволі ретельному вивченню вибраної сторони явища. Непродуктивним у певній мірі є помилковий дослідницький підхід, при якому дефектними виявляються усі його аспекти. Помилкова концептуальна установка перетворюється у норми, які мішають побачити у явищі його справді значимі властивості та ознаки. Більше того, такого характеру установка спонукає учених до не

сприйняття того чи іншого незвичного явища, оскільки воно не укладається у їх уявленням.

Мислення таких учених працює стереотипно, шаблонно навіть у неординарних пізнавальних ситуаціях. Консервативність та інертність мислення – такі ж невід’ємні його риси, як креативність та динамізм [4, с. 78].

Пошук дослідницького підходу. Приступаючи до вирішення тієї чи іншої проблеми дослідник має дати відповідь на питання: чи слід використовувати підходи які є наявними у арсеналі науки чи спробувати шукати новий, оригінальний ?

Максимів С. І. наводить слова з книги «Дух науки» Дж. Томсона, де всесвітній учений, заперечує звичайний підхід для вирішення нових завдань, натомість він радить обмірковувати проблему та спробувати свій незалежний метод вирішення. Пізніше можна буде познайомитися з тим, що ж зробили інші. Якщо ж поспішати, то потім буде важко позбавитися від уявлень та не вдасться віднайти той чи інший оригінальний підхід... [5, с. 56-67]. Поза сумнівом, можна поступити і так. Проте доцільніше, на думку, вітчизняного ученого Максимова С. І. буде діяти навпаки, оскільки це може дати значну економію часу і сил. Але при цьому слід завдати собі установку на вільне відношення до вже існуючого дослідницького підходу, допускаючи його можливу неадекватність. Таким чином, наголошує Рабінович П. М. правилом для дослідника на початку пошукової діяльності повинно бути положення: оскільки заздалегідь важко визначити, чи є ця проблема непарадигмальною, неординарною чи ні, то слід покласти на досвід досліджень, що вже були, і долучити напрацьовані раніше підходи і тільки у випадку невдачі зайнятися розробкою нових засобів [6]. Це правило об’єднує два взаємодоповнюючі і досить часто функціонуючі разом властивості мислення: традиційні (стереотипні, репродуктивні) і новаторство (оригінальність, продуктивність). Взаємодіючи, вони допомагають знаходити адекватне вирішення проблеми дослідницького підходу.

У випадку сумнівів у традиційному дослідницькому підході його не слід відкидати, при цьому попередньо піддавши його критичному аналізу. Цей аналіз, зазвичай проводиться по декількох параметрах. Він необхідний для того, щоб із врахуванням недоліків цього підходу правильно буде намітити новий. Традиційний підхід потребує перевірки на відповідність критерію повноти його концептуального аспекту, подивитися, чи не є він у цьому відношенні одностороннім, обмеженим. Детальний аналіз може показати, що теорія, на якій базується цей підхід, не враховує ті чи інші характеристики та фактори відповідного явища або сфери явищ, не до оцінює роль та значення того чи іншого фактору.

Важливим є з’ясування, чи співпадають з дійсністю характеристики, які приймаються теорією за базові, з сутністю самого

явища. Необхідно також встановити, чи охоплює концептуальний аспект увесь комплекс проблем, які відносяться до відповідного явища, або навпаки, залишаючи частину з них за межами своїх можливостей. На наш погляд, потрібно в'яснити, чи був достатньо повним цей емпіричний базис, на підставі якого будувалася теорія, чи немає тих чи інших даних як безпосередньо у відповідній предметній сфері цієї теорії [7, с. 45].

З наведеного випливають наступні висновки:

1. Аналіз літератури дає підстави стверджувати, що проблема дослідницьких підходів досить плідно досліджували ряд авторів і в основному вони підкреслювали, що підхід повинен виступити методологічним і теоретичним відображенням цієї сфери міждисциплінарних досліджень.

2. «Механічне» застосування визнаної методології не лише не гарантує отримання нових знань про предмет дослідження, а й навіть і засвідчує недостатній потенціал суб'єкта, який прагне займатися науковою діяльністю. Пояснюється це, насамперед, і тим, що наукова методологія не може бути обмежена тільки раціональними складовими. Будь-яке наукове дослідження не обходиться без таких, певною мірою ірраціональних речей, як, наприклад, інтуїція або осяяння, наявність або відсутність яких, здебільшого пов'язано з особливостями будови мисленевої діяльності конкретної особи.

3. Дослідницький підхід як спосіб організації пізнавального процесу в конкретній науці, фіксує не тільки інструментальну сторону пізнання, але і світоглядну, загальнотеоретичну. Його використання в методологічних дослідженнях було обумовлене ситуацією інтенсивних міждисциплінарних зв'язків, в яких суттєво актуалізується завдання виявлення, з одного боку, якісної специфіки певної науки, а з іншого боку – особливих методологічних утворень, що виникають у внутрішньо дисциплінарному комунікативному процесі певної науки, коли в нього починають включатись компоненти, що сформувались в іншій науці (теорії, методи, поняття і т. п.).

1. Неклассическая философия права: вопросы и ответы. Харьков: СПД ФО Тарасенко В. П. 2013. 253с.

2. Костицький М. В. Деякі питання методології юридичної науки. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 3-10.

3. Козюбра М. І. Загальнотеоретична юриспруденція: радянська традиція та європейська перспектива. *Українське право*. 2005. № 1. С.7–21.

4. Цвік М. В. Сучасне праворозуміння – методологічна основа правової науки / Матеріали міжнар. наук.конф., 13-14 груд. 2002 р. [упоряд. : М. І. Панов, Ю. М. Грошевий]. Харків : Право, 2003. С.88–91.

5. Максимов С. І. Природне і позитивне право як елементи правової

реальності. *Вісник Академії правових наук України*. 2002. № 1. С.82–92.

6. Рабінович П. М. *Методологія правознавства: проблеми плюралізації*. *Вісник Академії правових наук України*. 1995. № 3. С. 81–88.

7. Кельман М. С. *Юридична наука: проблеми методології*. Тернопіль : Терно – граф, 2011. 389с.

Козачок А.,
курсантка

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВІ ПІДСТАВИ КОНТРОЛЮ РОБОТОДАВЦІВ ЗА ПРАЦІВНИКАМИ В ОФІСАХ : МЕЖІ ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА ПРИВАТНІСТЬ

З розвитком сучасних технологій все більше засобів відеофіксації починає з'являтися в публічних місцях тощо. Камери розташовуються на вулицях, в парках, магазинах, фасадах будинків, дорогах тощо. Зрозуміло, що переваг цьому не злічити, адже вони можуть зафіксувати важливу інформацію про дії, події тощо. Однак, водночас постає питання про порушення права на приватність за цих умов.

Оскільки процес відповідної зйомки може суттєво порушувати певні особисті немайнові права фізичної особи, крім ст. 32 Конституції України, яка визначає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України [1], Цивільний кодекс України передбачає, що фізична особа може бути знята на фото-, кіно-, теле- чи відеоплівку лише за її згодою. Згода фізичної особи може виражатись як у письмовій, так і в усній формі в залежності від обставин, при яких провадиться відповідна зйомка.

Невтручання в особисте і сімейне життя при проведенні фото-, кіно-, теле-і відеозйомок керується цивільним законодавством, а саме ст. 307 Цивільного кодексу України [2]. Сьогодні багато роботодавців зацікавлені в контролі за поведінкою працівника на робочому місці. Це вважається необхідним для того, щоб виключити несумлінне виконання службових обов'язків, неправомірне використання майна роботодавця в особистих цілях.

Працедавці використовують відеозйомку також як доказ дисциплінарних порушень з боку робітників. Однак, помилковими є думки більшості роботодавців з приводу того, що публічне життя їх співробітників починається з їх виходу за межі власного житла, а тим більше з початком робочого дня, з моменту їх появи в офісі. Так, постановою Європейського суду із прав людини від 24 червня 2004 р. говорить про те, що приватне життя, навіть публічної особи, існує і поза

межами житла, при здійсненні повсякденних справ (похід по магазинах, зустрічі з друзями, тощо), і громадськість не завжди має знати про те як публічна особа поводить у приватному житті, навіть тоді, коли вона з'являється у місцях, які не завжди можна назвати ізольованими і які є добре відомі громаді. Суд наголосив на надзвичайно важливому значенні захисту приватного життя з точки зору розвитку особистості кожної людини і заявив, що кожен, у тому числі й люди, відомі громадськості, повинні мати «легітимне очікування», що їхнє приватне життя буде захищене [3]. Якщо вказане рішення ЄСПЛ стосується публічних осіб, то пересічні громадяни беззаперечно володіють власним правом на приватність, не зважаючи на те чи це публічне місце на вулиці чи в офісі.

Відповідно до ст. 29 КЗпПУ влаштовуючись або вже працюючи на певній посаді, працівник має право на повну достовірну інформацію про умови праці та вимоги на робочому місці, правилами внутрішнього розпорядку [4], до яких і відносяться способи контролю за його роботою, включаючи і наявність відео спостереження.

Для того, щоб відеоспостереження в офісах за працівниками здійснювалися в межах закону, роботодавцям, в свою чергу, потрібно здійснити певні кроки щодо їх легалізації, а саме: прийняти наказ про організацію відеоспостереження, у якому чітко вказати, наприклад, що приміщення та територія компанії (офіс, складські та виробничі приміщення, подвір'я, вхід до будинку, контрольно-пропускний пункт тощо) можуть обладнуватись системами відеоспостереження, дату початку роботи системи.

Не зайвим також буде зробити застереження, що відповідний матеріал і зібрані персональні дані можуть бути використані з метою підтримання загальної та особистої безпеки, контролю доступу до приміщень і території компанії, а також для організації трудових відносин, зокрема для вирішення дисциплінарних та інших питань.

Доцільно обумовити строк зберігання інформації, а також відповідального за її зберігання. З таким наказом слід ознайомити всіх працівників, тим самим забезпечивши їх поінформованість про відеоспостереження; пункт про функціонування системи відеоспостереження повинен бути включений у Правила внутрішнього трудового розпорядку, а працівники повинні бути з ним ознайомлені, а в приміщеннях з відеоспостереженням встановити відповідні вказівники; персонал, який обслуговує систему відеоспостереження, в обов'язковому порядку повинен бути ознайомлений з розробленим роботодавцем Положенням про захист персональних даних щоб уникнути розголошення персональної інформації про співробітників. В разі недотримання таких нескладних правил, встановлені системи відеоспостереження й результати її роботи можуть вважатися незаконними й можуть оскаржуватися співробітниками в суді.

Найпоширенішими формами контролю в наш час з боку роботодавців за працівниками є :

- Моніторинг веб-сторінок (питання відстеження електронних сторінок у мережі Інтернет, що відвідуються працівниками під час робочого дня, не врегульоване на законодавчому рівні, однак за відсутності прямої заборони відсутні правові перешкоди для запровадження такого відстеження; технічний бік питання сьогодні легко може бути вирішений ІТ-фахівцями: шляхом блокування доступу до соціальних мереж та інших небажаних сторінок з офісних комп'ютерів або шляхом встановлення програм-шпигунів, які дозволяють відстежувати відвідуваність тих чи інших веб-сайтів; юридичний бік вирішується шляхом внесення відповідних положень до внутрішніх документів підприємства).

- Відеоспостереження та запис телефонних розмов (за умови попередження працівників цілком правомірним є встановлення відеокamer в офісі, коридорі, біля офісів та інших службових приміщеннях). Щодо запису телефонних розмов, зокрема між працівником та клієнтами (така практика поширена на великих підприємствах, які обслуговують населення, як-то банки чи оператори стільникового зв'язку), то працівник може бути попереджений про ведення такого запису внутрішнім документом підприємства чи трудовим договором.

Як правило відкрите фотографування та знімання на відеокamerу в громадських місцях є абсолютно законними, за виключенням деяких випадків: не можна знімати, навіть відкрито, в місцях, які визнані місцями особистого користування, таких як, наприклад, туалети, роздягальні, ванні кімнати; не можна знімати без дозволу в транзитних будівлях, будівлях суду, урядових будівлях тощо; не можна знімати на фото чи відеокamerу, якщо своїми діями ви заважаєте працювати міліції, пожежникам, або медичним працівникам; не можна знімати в громадських місцях, які є приватною власністю, якщо наявне попередження про заборону зйомок [5].

Таким чином, якщо проводяться масові заходи в публічних місцях, отримувати згоду на проведення відео зйомок у громадян не потрібно, оскільки якщо особи відвідують такі заходи, вони усвідомлюють межі публічності та потрапляння в об'єктиві відеокamer. Приховане відео спостереження можуть проводити тільки правоохоронні органи, з дозволу суду. Згідно із законодавством України, за використання негласних технічних засобів інформації існує кримінальна відповідальність згідно зі ст. 359 ККУ (Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів отримання інформації).

Отже, не зважаючи на той факт, що офіси (робочі кабінети, конференц-зали) є публічними місцями, так як там перебувають працівники, які не пов'язані між собою приватно-правними відносинами, а

лише виконанням трудових обов'язків, які самі по собі не є публічними заходами, де дозволена відеозйомка. Саме трудова діяльність працівників в офісах регулюється ст. 29 Кодексу Законів про працю, яка зобов'язує роботодавця проінформувати працівника під розписку про умови праці. Простіше кажучи, згода працівника на зйомку має бути виражена письмово. Відсутність письмової згоди працівника на відеозйомку на робочому місці, дозволяє стверджувати про те, що запис проводиться незаконно. Крім того, всі відеоспостереження мають бути відкритими. Тобто, якщо в приміщенні або навіть на вулиці відеокамери недосяжні для людського ока (або відсутні відповідні повідомлення про відео спостереження чи зйомку), то такий відеозапис здійснюється незаконно, і може бути оскаржений у судовому порядку у випадку його неправомірного використання.

1. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws>

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003. Документ № 435-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>

3. Рішення палати у справі «Ганновер проти Німеччини» від 24.06.2004. Документ 980_324. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_324

4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971. Документ 322-08. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

5. Права журналістів за національним та міжнародним законодавством. URL: <http://legalactivity.com.ua/index>.

Колиба М. М.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДО РОЗУМІННЯ ЦІННІСНОЇ ПАРАДИГМИ СВОБОДИ ВІРОСПІВІДАННЯ

У філософсько-правовій категорії свободи віросповідання консолідує роль має ціннісна парадигма, без якої неможливий цивілізаційний поступ. Цінності – це узагальнені цілі й засоби їх досягнення, які виконують роль фундаментальних норм, котрі забезпечують інтеграцію суспільства, допомагаючи індивідам здійснювати соціально схвальний вибір своєї поведінки в життєво-важливих ситуаціях, у тому числі вибір між конкретними цілями раціональних дій. На особливості цінності у праві звертає увагу ще М. Алексєєв [1, с. 96–129].

На нашу думку, цінності служать фундаментом мотивації поведінки людей, підставою цілісності соціальної системи. Відповідно суспільство, у якому досягнуто консенсусу стосовно цінностей, може розглядатися як стабільна система. Зрозуміло, що різні історичні епохи народжували різні філософські системи, а з ними й різне розуміння цінностей. Тут характерним є узагальнення Ю. Шайгородського: «В античній, яка більшою мірою живилася ще міфологічними уявленнями і категоріями, а потім і в середньовічній філософії цінності ототожнювались із самим буттям і, таким чином, були невід’ємними та необхідними його складовими. З часів Сократа і Платона основними аксіологічними питаннями і головними критеріями були: що є благо, що є справедливість?»* Не випадково Платон у вченні про ідеальну державу поклав в його основу принцип справедливості: вищі цінності, вважав він, мають абсолютний характер. Разом з тим, уже в ті часи існували різні підходи щодо абсолютного і відносного характеру цінностей. Софісти вважали, що всі цінності індивідуальні і відносні: «Людина – мірило всього». В середні віки цінності мали релігійний, в епоху Відродження – гуманістичний характер» [3, с. 62].

Г. Гегель вбачав у цінності економічний характер [4, с. 304] і, що для нас особливо важливо, – духовний компонент, який пов’язує зі свободою духу, і все, «що має цінність і значимість, – духовне за своєю природою» [5, с. 404]. Причому ця духовність у Г. Гегеля – релігія духовної індивідуальності і виникнення її у релігіях народів залежить від того, наскільки закони свободи, моральності й права становлять основні визначення і керують життям народу [6, с. 114]. Ось чому останнім часом, зазначав О. Демідов, актуальне використання поряд з аксіологічним підходом при аналізі права і держави, що розкриває зміст основних політико-правових цінностей, належить інституціональному підходу. Такий синтез інституціонального та аксіологічного підходів відображає єдність цінностей та інститутів, органічний зв’язок моральності й порядку [7, с. 21]. У найзагальнішому розумінні цінності суть предмети, явища та їх властивості, які потрібні (необхідні, корисні, приємні тощо) членам певного суспільства чи класу або окремій особі як засіб задоволення їх потреб та інтересів, а також ідей й спонукання як норми, мети чи ідеалу

* З усіх чеснот Платон особливо виокремлював справедливість, яка, за його переконанням, уподібнює нас до бога. В людини немає іншого способу уподібнитися до бога, ніж стати якнайбільш справедливим. «Уподібнитися до бога – означає стати розумно справедливим і розумно благочестивим» [2, с. 232].

(В. Тугарінов) [8, с. 261].

Цінності, будучи своєрідним еталоном, критерієм оцінки реальних явищ суспільного життя, моделлю реальних об'єктів і відносин, що панують у культурі в конкретних умовах і проявляються у діяльності (в т.ч. правовій) людей, разом з тим спонукають людину до дії, що має певну спрямованість і зміст, при цьому виступаючи регуляторами соціальних зв'язків і взаємодій. Розглядаючи аксіологічний напрям у філософії права, Л. Мамут вказує, що він проявився у працях представників різних напрямів філософсько-правової думки: Г. Гурвіча, Р. Ієринга, Г. Кельзена, Д. Френка, О. Холмса, Р. Паунда та ін. [9, с. 681].

Цінності у філософсько-правовому сенсі мають ознаки природного та позитивного права. Моральні норми і цінності служать системою світоглядних орієнтирів для особи в конкретних умовах життя суспільства. Вони виступають передумовою духовного єднання особи і суспільства, природною основою ества людини. Правові цінності формуються в процесі суб'єкт-об'єктних правовідносин і являють собою позитивну значущість предметів і явищ правової дійсності. С. Сливка у цьому сенсі влучно підкреслює, що «правові норми, якщо вони мають духовну спрямованість, відзначаються імперативністю та обов'язковістю, спонукають до добрих думок і дій, стають надійною перепоною для вчинення зла» [10, с. 184].

Свобода віросповідання у ціннісному розумінні має і внутрішній, і зовнішній характер, речовий та духовний вираз, у праві – природний та позитивний вимір. У підході до цінностей свободи віросповідання, ми керуємось усталеною тріадою «загальнолюдські цінності – суспільні цінності – особистісні цінності», яка є результатом історичного розвитку і свідчить про тенденцію до виокремлення та прояву сутнісних цінностей людини. Тим більше, що подібний підхід розкриває фундаментальні основи обґрунтування свободи віросповідання, що знаходять вияв в онтологічній, епістемологічній, аксіологічній, антропологічній, праксеологічній проблематиці, виявляє закріплення вказаної категорії у міжнародному та національному праві. Завдяки вказаній тріаді цінностей стає можливим вивчення філософсько-правових цінностей свободи віросповідання, що, у свою чергу, дозволяє зробити істотний крок до цілісного бачення аксіосфери досліджуваної проблеми.

У вивченні аксіологічних проблем свободи віросповідання нам імпонує концепція британського філософа права Дж. Раза, яка містить чотири тези:

- 1) об'єктом прав є цінність (цінне для володаря прав);
- 2) володіння правом є цінність для володаря прав (тобто право є

цінністю);

3) право одного обмежує свободу інших, тобто обумовлює певні обов'язки: створювати можливості або не заважати володарю прав володіти правом і об'єктом права (обов'язки поважати право);

4) володар прав безпосередньо реагує на дотримання або порушення своїх прав, проте встановлення і захист прав не належить виключно володарю прав: це також здійснюється суспільною культурою і правовими інститутами. Володар прав може відмовитися від своїх прав, проте існують права, від яких неможливо відмовитися – це певні основні свободи [11, с. 4–8].

Ось чому, досліджуючи ціннісну парадигму свободи віросповідання, ми розглядаємо її як право, уявлення свободи віросповідання та основний засіб її забезпечення, оскільки втілюється це уявлення у норми поведінки, гарантовані організованою силою держави, її інститутами.

1. Алексеев Н. Н. Основы философии права. СПб. : Издательство «Лань», 1999. 256 с.

2. Платон. Федон, Пир, Федр, Парменид / общ. ред. А. Ф. Loseva, В. Ф. Asmusa, А. А. Тахо-Годи. Москва : Мысль, 1999. 528 с.

3. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив : М. І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.

4. Гегель Г. В. Ф. Философия права / Сочинения в 14 томах. Москва; Ленинград, 1929–1959. Том VII. Москва: Соцэкгиз, 1934. 384 с.

5. Гегель Г. Политические произведения. Москва : Наука, 1978. 440 с.

6. Кірюхін Д. І. Вступ до філософії релігії Гегеля; Філософія як спекулятивна теологія. Київ: Вид. ПАРАПАН, 2009. 204 с.

7. Демидов А. И. О методологической ситуации в правоведении. *Правоведение*. 2001. № 4. С. 14–22.

8. Тугаринов В. П. Избранные философские труды. Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1988. 344 с.

9. 118 История политических и правовых учений: Учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянца. 3-е изд., стереотип. Москва : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФА М), 2001. 736 с.

10. Сливка С. С. Філософія права : навч. посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2010. 264 с.

11. Raz Joseph. Individual Rights in the World Order. *IVR 24th World Congress «Global Harmony and Rule of Law»* (September 15-20, 2009, Beijing, China). Papers. Plenary Session. Beijing, 2009. P. 1-17.

Кривицький А. С.,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ДО ПИТАННЯ ЦІННІСНОГО КОМПОНЕНТУ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ

Сучасний розвиток юридичної освіти в світі, різноманітні підходи до її змісту, стандартів, механізмів оцінювання якості юридичної освіти і загального доступу до юридичної професії та критеріїв, яким повинні відповідати юридичні школи та й безпосередньо юрист, спонукають до філософського осмислення цієї проблеми у науковому сенсі, дослідження смислу, призначення та логіки юридичної освіти, її цінності для людської спільноти, громадянського суспільства, держави.

Посилена увага до юридичної освіти в умовах глобалізаційних процесів у світі значною мірою пов'язана з тими суспільними явищами, які зумовлені трансформацією свідомості, світоглядних аспектів взаємозв'язку права та держави, прагненнями з позицій сучасного уявлення про справедливість, право, пояснити дійсність, захист прав і свобод людини тощо.

Особливого значення набуває ця проблема в умовах реформування освіти в Україні, де неможливий розвиток правової освіти, спрямованої на підготовку юриста відповідно до його фундаментальної ролі – затвердження верховенства права через захист прав і свобод людини без філософсько-правового аналізу як у природному так і позитивному плані, без ґрунтовного вивчення національних традицій, вирішення актуальних проблем реформування змісту сучасної юридичної освіти в провідних зарубіжних країнах та визначення ціннісного компоненту юридичної освіти. Загалом, складні державотворчі процеси сучасної Україні неможливі без вивчення тих проблем, які стосуються прав і свобод людини, реалізації її природних прав у практиці позитивного права, оволодіння та реалізації юридичної освіти.

Антропологічні особливості юридичної освіти, її національні й універсальні складові, вимагають модерних підходів до розуміння структури цінностей в юридичній освіті та їх соціокультурної інтерпретації. Без чого не варто говорити загалом про взаємозв'язок права, держави та суспільства.

Розв'язання науково-прикладної проблеми, задекларованої у темі дисертаційного дослідження, знайшло своє відображення у працях зарубіжних та вітчизняних філософів та філософів права як минулого, так

і сучасного, зокрема таких як: М. Алексєєв, М. Бердяєв, Г. Гегель, О. Здравомислов, І. Кант, Б. Кістяківський, Р. Паунд, Дж. Раз, Г. Сковорода, В. Тугарінов, Р. Циппеліус, Д. Чижевський, П. Юркевич та ін. Из-поміж вітчизняних учених вагомий внесок у розвиток сучасних підходів у дослідженні правових цінностей здійснили В. Вовк, О. Балинська, О. Бандура, В. Бліхар, О. Гришук, О. Костенко, В. Костицький, М. Костицький, Н. Онищенко, П. Рабінович, С. Рабінович, С. Сливка. Дослідниками різних аспектів філософії юридичної освіти є В. Астахов, О. Безпалько, Р. Валєєв, М. Вівчар, Р. Гурак, Л. Даниленко, Д. Малешин, М. Мальський, О. Мінченко, О. Остапенко, О. Проскурняк, Ю. Роскопіна, В. Яремчук та інші.

Для окреслення ціннісного компоненту юридичної освіти варто звернутись до загального розуміння цінності. В аксіології під цінностями розуміються з одного боку, характеристики якихось явищ, які особа оцінює позитивно або негативно (переважно, позитивно), а з іншого – такі форми свідомості, через які виявляється ставлення цієї особи до оточуючої дійсності та виділяють три основні типи духовних цінностей: цінності філософсько-світоглядні, етичні та естетичні.

В основі складної ціннісної структури знаходяться фундаментальні і вищі цінності, що детермінуються соціальною сутністю людини, її духовною природою. Це загальнолюдські цінності, до яких відноситься і сама людина, служать орієнтирами для формування оперативних або периферійних цінностей, ціннісних систем, зокрема, певної правової системи, правосвідомості окремого громадянина, соціальних прошарків, суспільства загалом.

Р. Паунд зображав цінності й постулати сучасної цивілізації як ідеальні вічні начала [1, с. 681].

О. Здравомислов підкреслював, що цінності служать соціальним індикатором якості життя, система цінностей утворює внутрішній стрижень культури, духовну квінтесенцію духовних потреб та інтересів індивідів у соціальних спільнотах, вона, своєю чергою, здійснює зворотний вплив на соціальні інтереси й потреби, виступаючи одним з найважливіших стимулів соціальної дії, поведінки індивідів [2, с. 18].

Д. Леонтьєв розглядав три форми існування цінностей:

- 1) ідеальні цінності, вироблені суспільною свідомістю і узагальненими уявленнями про досконалість;
- 2) наочно втілені цінності: зафіксований в культурі вираз ціннісних ідеалів, що реалізувалися за допомогою людської діяльності;
- 3) особові цінності: ціннісна система суб'єкта, який виступає засобом усвідомлення значущості предмета або явища для задоволення

його потреб [3, с. 22–24].

Однак, унаслідок недостатньої наукової розробленості у філософсько-правовому сенсі, відсутності доктрини і чіткого понятійного апарату ціннісного компоненту юридичної освіти, його практична реалізація наражається на серйозні проблеми і в Україні, і в інших державах світу. Ані у вітчизняній, ані, наскільки відомо, у зарубіжній літературі досі немає монографічних робіт, присвячених філософії ціннісного компоненту юридичної освіти. Проблеми ж, пов'язані зі світоглядними цінностями, правами людини у сфері юридичної освіти, роблять актуальним дослідження ціннісного компоненту юридичної освіти.

1. История политических и правовых учений: Учебник для вузов / под общ. ред. акад. РАН, д.ю.н., проф. В. С. Нерсесянца. 3-е изд., стереотип. Москва : Издательство НОРМА (Издательская группа НОРМА–ИНФА М), 2001. 736 с.

2. Здравомыслов А. Г. Потребности, интересы, ценности. Москва : Политиздат, 1986. 223 с.

3. Леонтьев Д. А. Ценность как междисциплинарное понятие: опыт многомерной реконструкции. *Вопросы философии*. № 4. 1996. С. 22–24.

Куракін О. М.,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін та
міжнародного права,
доктор юридичних наук, доцент
(Донецький юридичний інститут МВС України)

МЕХАНІЗМ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРО ПРАВА ЛЮДИНИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

З урахуванням специфіки норм міжнародного права, їх реалізація передбачає наявність відповідних механізмів. При чому, складовою частиною міжнародного механізму має бути внутрішньодержавний. У рамках цього механізму процес реалізації передбачає два види діяльності:

- правове та організаційне забезпечення реалізації;
- безпосередня фактична діяльність по досягненню соціально-значущих результатів.

Звісно, зміст вищенаведеного механізму потребує уточнення. Справа в тому, що загальноvizнані принципи, норми та стандарти прав людини в кримінальному процесі є процесуальними за своєю природою.

Тому правильніше казати не про внутрішньодержавний механізм їх реалізації, а про внутрішньодержавний механізм їх застосування. В такому випадку особливістю механізму застосування міжнародних принципів і норм (стандартів прав) в кримінальному процесі України буде те, що суб'єктом правового та організаційного забезпечення застосування виступатиме держава в особі законодавця. Суб'єктами безпосередньої діяльності по досягненню соціально-значущих результатів в кримінальному процесі будуть виступати державні органи в особі відповідних посадових осіб.

З огляду на вимоги Конституції, в Кримінально-процесуальний кодекс України був внесений ряд відповідних положень, спрямованих, в тому числі, на розширення процесуальних прав осіб, залучених до кримінального судочинства і гарантій цих прав.

Іншими словами, були зроблені законодавчі зусилля, що спрямовані на формування дієвого механізму захисту прав і свобод громадян, залучених до кримінального провадження. Тим не менш, кримінально-процесуальний механізм захисту так і не став дієвим гарантом прав громадян.

Неефективність механізму захисту прав громадян в кримінальному судочинстві обумовлена низкою причин:

- для правозастосувача конституційні категорії «людина», «її права і свободи, які є найвищою цінністю», сприймаються як декларативні;
- концептуальне закріплення в якості основного гаранта прав людини і громадянина одного лише механізму захисту недостатньо.

Отже, для правозастосувача іншою, крім захисту, головною метою діяльності має бути забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Виникає питання про зміст правової категорії «забезпечення».

На думку М. В. Вітрука, забезпечення основних прав і свобод людини є їх гарантування і як самостійний вид діяльності має такі різновиди:

1. Воно здійснюється у вигляді діяльності в різних сферах суспільного життя та планомірного вдосконалення загальних гарантій реалізації невід'ємних прав людини. Суб'єктами цього виду діяльності виступають як сама держава, так й інші ланки політичної системи.

2. Самостійний вид забезпечення становить законодавча діяльність держави щодо створення та вдосконалення юридичних засобів, покликаних безпосередньо забезпечити правомірну реалізацію, а в необхідних випадках і захист невід'ємних прав і свобод людини.

3. У забезпечувальній діяльності особливе місце займає правозастосовна діяльність компетентних державних органів. Відповідний правозастосовний акт виступає юридичним фактом в процесі

безпосередньої реалізації особою свого права або свободи.

4. Специфічним видом забезпечення є організаційна діяльність тих чи інших суб'єктів права, що спрямована на ефективне використання загальних і соціальних гарантій прав і свобод. Організаційна діяльність, хоча іноді не втілюється в правові форми, здійснюється у суворій відповідності до вимог законів.

5. До сфери забезпечення прав і свобод слід віднести профілактичну діяльність. Вона передбачає виявлення й усунення причин та умов, що викликають правопорушення.

6. Видами забезпечувальної діяльності також можна вважати виховну, інформаційно-консультаційну тощо [3, С. 208].

В разі порушення прав і свобод особи, виникнення перешкод на шляху їх використання чи виникнення суперечки про право виникає потреба в їх захисті. Така сутність функції захисту і відмежовує її від інших функцій, в тому числі від забезпечення прав і свобод людини. З наведених вище міркувань випливає кілька важливих висновків:

- по-перше, забезпечення і захист прав і свобод – самостійні види діяльності, що здійснюються правозастосувачами;
- по-друге, забезпечення і захист – елементи єдиного механізму гарантування прав;
- по-третє, за допомогою забезпечення і захисту прав досягається реалізація загальновизнаного принципу поваги прав і свобод людини.

Таким чином, законодавцем в Конституції України при визначенні функції захисту як гарантії здійснення прав і свобод людини допущено очевидне спрощення.

На нашу думку, «дієве здійснення» передбачає і покладання на державу обов'язку з реалізації функції забезпечення прав і свобод.

Стосовно сфери кримінального судочинства, завдання держави відносно людини і громадянина, їх прав і свобод зводилися до обов'язку сприяти охороні, а не забезпечувати інтереси суспільства, права і свободи громадян. Звісно ж, що відсутність у компетентних посадових осіб обов'язку забезпечення прав і свобод людини та громадянина в кримінальному процесі певною мірою обумовлює й неефективність кримінально-процесуального механізму захисту прав і свобод.

Отже, застосування загальновизнаних принципів в сфері прав і свобод людини в кримінальному процесі обумовлює необхідність уточнення самого призначення кримінального судочинства.

Проте, тільки цим значення даного принципу не вичерпується.

Дуже важливо мати на увазі й те, що той чи інший принцип процесу є критерієм для оцінки окремих процесуальних інститутів в тому вигляді, як вони існують в дійсності і в тому вигляді, як вони мають бути організовані. Іншими словами, будь-який принцип являє собою критерій правильної побудови як кримінального процесу в цілому, так і окремих, складових його інститутів.

Конкретизація конституційних принципів і норм в поточному законодавстві, як спосіб їх реалізації здійснюється шляхом трансформації загальних конституційних вимог в конкретні «технологічні» приписи законодавства.

Однак, такий переклад не може бути вдалим без урахування нормативних приписів, що підлягають обов'язковому дотриманню. Роль таких приписів в галузевому законодавстві повинні виконувати загальноновизнані міжнародно-правові принципи і норми. Тільки такий підхід здатний забезпечити реалізацію конституційного припису про те, що в Україні конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані [1, ст. 22].

Таким чином внутрішньодержавний механізм застосування загальноновизнаних принципів і норм про права людини в кримінальному процесі в Україні має складатися з трьох етапів:

- загальноновизнані принципи і норми про права людини трансформуються в норми Конституції;
- конституційні норми конкретизуються в галузевому законодавстві, зокрема, в КПК України;
- пряме застосування загальноновизнаних принципів і норм про права людини, що не враховані при конкретизації конституційних норм в галузевому законодавстві.

Суб'єктом застосування загальноновизнаних принципів і норм про права людини на 1-ми 2-м етапах виступає законодавець, на 3-му етапі суб'єкт правозастосування.

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13. Ст. 88.

3. Витрук Н. В. Конституционное правосудие. Судебно-конституционное право и процесс: Учеб. пособие. Москва: Норма : ИНФРА-М, 2010. 592 с.

Лепісевич П. М.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДОТРИМАННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ МИРНИХ ЗІБРАНЬ ПРАЦІВНИКАМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ З УРАХУВАННЯМ СТАНДАРТІВ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД 1950 РОКУ

Право громадян на свободу мирних зібрань в Україні гарантується та захищене державою, яка зобов'язана забезпечити його ефективну реалізацію. Відповідне право на мирні зібрання гарантується ст. 39 Конституції України, згідно з якою «громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування». Так само зазначене право закріплено ст. 11 «Свобода зібрань та об'єднання» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Обов'язок дотримуватись у законотворчій діяльності та в правозастосуванні стандартів Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо реалізації прав, гарантованих Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року обумовлений низкою нормативних актів. Так, згідно із Законом України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського Суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р. (ст. 17) суди України зобов'язані застосовувати Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) та практику ЄСПЛ як джерела права. Обов'язок дотримуватись принципу верховенства права крізь призму стандартів ЄСПЛ покладено на органи національної поліції, які зобов'язані виконувати рішення національних судів [1]. Своєю чергою п. 2 Положення про підрозділи поліції особливого призначення від 4 грудня 2017 р. передбачає, що відповідно до своїх функціональних повноважень підрозділи поліції особливого призначення вживають заходів для забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, в аеропортах, морських та річкових портах, інших публічних місцях та під час проведення масових заходів [2]. Таким чином працівники національної поліції під час мирних зібрань повинні забезпечувати публічний порядок та громадську безпеку, що супроводжується виконанням низки завдань, які покладено на поліцію Законом України від 02.07.2015 «Про національну поліцію» [1], а саме:

запобігання правопорушень, усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення; регулювання дорожнього руху та контроль за дотриманням Правил дорожнього руху його учасниками, правомірністю експлуатації транспортних засобів на вулично-дорожній мережі тощо.

Разом з тим в Україні впродовж останніх п'яти років склалась ситуація, за якої спостерігається систематичне порушення права на свободу мирних зібрань зі сторони працівників національної поліції. Йдеться не лише про несанкціоновані припинення, перешкоджання проведенню мирних зібрань, але й непоодинокі факти бездіяльності правоохоронців щодо виконання позитивного обов'язку – належного забезпечення державою реалізації конституційного права громадян щодо проведення масових заходів. За даними Єдиного реєстру про кримінальні правопорушення, станом на серпень 2018 р. не зареєстровано жодного злочину, передбаченого ст. 340 КК України «Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій», за 2017 рік зареєстровано лише два випадки, за 2016 рік зареєстровано лише чотири випадки, при чому до суду відповідні справи не доводять[3]. Усе це свідчить про неефективну роботу правоохоронців щодо гарантій свободи мирних зібрань в Україні.

Ще однією проблемою, яка пов'язана із недотриманням позитивного обов'язку держави забезпечити реалізацію права на свободу мирних зібрань є відсутність законодавчого врегулювання порядку організації та проведення мирних мітингів, походів та демонстрацій, що й зумовлює значні проблеми у правозастосуванні. При чому станом на 2018 рік Національною поліцією України не затверджено жодного нормативного акту, який би врегульовував правила поведінки самих працівників правоохоронних органів під час мітингів. З огляду на наведене, метою даних тез є аналіз сучасного стану дотримання права на свободу мирних зібрань працівниками національної поліції України з урахуванням стандартів Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, з огляду на міжнародні зобов'язання України та виокремлення певних напрямків вирішення нагальних проблем у зазначеній сфері.

Проблеми реалізації права на свободу мирних зібрань, в тому числі з урахуванням правових позицій ЄСПЛ доволі часто розглядається фахівцями у галузі права. Зокрема окремі питання із зазначеної тематики розкрито у працях О. Власенко, О. Клименка, О. Ковальової, Є. Кобрусєва, М. Логвиненка, Р. Мельника тощо. Разом з тим, проблеми дотримання права на свободу мирних зібрань працівниками національної поліції розглядається переважно лише представниками

правозахисних організацій під час підготовки звітів щодо дотримання прав людини, а тому існує доцільність проведення юридичного дослідження відповідного питання.

Найбільш типовими порушеннями права на свободу мирних зібрань працівниками національної поліції слушно відзначають: припинення мирного зібрання, про проведення якого завчасно були сповіщені органи місцевого самоврядування й стосовно якого відсутнє рішення суду про його заборону (зокрема, на підставі звернення керівників органів місцевого самоврядування до керівництва ОВС з проханням припинити мирне зібрання); надмірне або непропорційне застосування сили; затримання учасників мирного зібрання, непричетних до скоєння правопорушень; невірна кваліфікація дій учасників мирного зібрання; підміна підстав затримання; обмеження або припинення проведення мирних зібрань у разі виникнення конфліктних ситуацій між учасниками зібрань і контрзібрань; дії, спрямовані на створення перешкод бажаним узяти участь у мирних зібраннях до початку або під час їх проведення, якщо не йдеться про затримання або застосування сили правоохоронцями, зокрема створення перешкод щодо проїзду транспортних засобів з учасниками мирних зібрань до місця його проведення [4, С.120]. Безперечно причинами таких порушень виступають неналежна підготовка правоохоронців, незнання нормативного матеріалу, але першопричиною порушень слід назвати законодавчу невизначеність порядку проведення та організації мітингів, походів чи демонстрацій в Україні. Через відсутність такого законодавчо врегульованого порядку, існує суперечлива судова практика щодо виправданості складання працівниками національної поліції адміністративного протоколу про притягнення до відповідальності за ст. 185-1 КУпАП «Порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій».

Однак, як видається, найбільше труднощів у діяльності національної поліції завдають: невизначеність строку завчасного сповіщення про проведення мирних заходів, кількість учасників мітингів чи демонстрацій, у зв'язку з чим працівники поліції неспроможні належним чином підготуватись до забезпечення громадського порядку та громадської безпеки. До вагомих причини слід віднести також відсутність злагодженої співпраці поліції та органів виконавчої влади, зокрема через певні політичні вподобання органів місцевого самоврядування, які відповідно до законодавства мають право звертатися до суду із позовом про заборону або обмеження реалізації

права громадян на свободу мирних зібрань (ст. 280 Кодексу адміністративного судочинства України).

Незважаючи на відсутність законодавчого врегулювання зазначених питань, щодо них неодноразово висловлювався у своїх рішеннях ЄСПЛ. На сьогоднішній день найбільш поширені рішення ЄСПЛ у справах «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 р. [5] та «Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 р. [6], у яких йдеться про незаконність притягнення працівниками правоохоронних органів до адміністративної відповідальності громадян за порушення порядку й організації мирних заходів та непокору вимогам працівників правоохоронних органів у зв'язку з цим. У зазначених рішеннях ЄСПЛ констатував порушення права на свободу мирних зібрань, гарантованого ст. 11 Конвенції. Порушення відбулося через недотримання принципу законності, а саме притягнення до адміністративної відповідальності заявників за ст. 185-1 КУпАП «Порушення встановленого порядку організації або проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій», оскільки це не ґрунтувалося на чіткому доступному та передбаченому законодавстві, тобто відсутність порядку проведення й організації відповідних заходів унеможливило застосування ст. 185-1 КУпАП.

Водночас у правозастосуванні ще й надалі складається неоднаковий підхід щодо застосування ст. 185-1 КУпАП. Так, в одних випадках суди звільняють від адміністративної відповідальності за ст. 185-1 КУпАП, з підстав встановлених рішенням ЄСПЛ у справі «Веренцов проти України» від 11 квітня 2013 року, а в інших притягують до відповідальності за цією статтею через недотримання порядку та організації мітингів, походів чи демонстрацій. Наприклад, відповідно до постанови Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 19 квітня 2018 р. Ж. визнано винною у несвоєчасному повідомленні Яремчанську міську раду про проведення масової акції протесту і застосовано до неї адміністративне стягнення у вигляді попередження, згідно санкції, встановленої ч. 1 ст. 185-1 КУпАП. Як встановив суд Ж. повідомивши Яремчанську міську раду про проведення акції протесту, шляхом перекриття єдиної для проїзду автомобільного транспорту автодороги Н-09, по вул. Свободи м. Яремче, за 15-16 годин до початку самої акції протесту 02.03.2018 року, фактично позбавила можливості Яремчанську міську раду звернутися з адміністративним позовом про заборону таких заходів чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (щодо місця чи часу їх проведення тощо), чим, на думку суду, вчинила адміністративне правопорушення, передбачене ч.1 ст.185-1 КУпАП [7]. При цьому, відповідно до положень вітчизняного законодавства

позовна заява, яка надійшла пізніше, ніж за 24 години до часу проведення заходів, визначених частиною першою цієї статті, залишається без розгляду, а тому органи місцевого самоврядування не можуть звернутися з адміністративним позовом про заборону таких заходів чи про встановлення іншого обмеження права на свободу мирних зібрань (ч. 4 ст. 280 КАС України).

У даному випадку притягнення до адміністративної відповідальності через несвоєчасне повідомлення органів місцевої влади про демонстрацію, посилаючись при цьому на норму ст. 39 Конституції України, згідно якої встановлюється обов'язок завчасного сповіщення органів місцевого самоврядування, не може визнаватися таким, що відповідає стандартам ЄСПЛ. Так, згідно усталеної практики ЄСПЛ, просте формальне порушення строку сповіщення не є ані суттєвою, ані достатньою причиною для притягнення організатора (учасників) мирного зібрання до відповідальності [8]. ЄСПЛ також дав своє тлумачення строкам завчасного сповіщення органів виконавчої влади про мирні заходи. Зокрема, зазначив: «строк завчасного сповіщення не повинен бути надто тривалим (зазвичай не більше кількох днів), але при цьому слід передбачити достатньо часу до заявленої дати проведення зібрання для того, щоб відповідні державні органи могли запланувати та підготуватись до заходу (залучити працівників поліції, змонтувати обладнання тощо), а також для того, щоб регуляторний орган міг надати офіційну відповідь на повідомлення або подати термінову апеляцію до будь-якого трибуналу або суду у разі оспорювання в суді законності будь-якого з накладених обмежень» [5].

Щодо строків завчасного сповіщення про проведення мирних заходів також висловився Конституційний Суд України у своєму рішенні від 19 квітня 2001 р. в справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання [9], вказавши, що організатори таких мирних зібрань мають сповістити зазначені органи про проведення цих заходів заздалегідь, тобто у прийнятні строки, що передують даті їх проведення. Ці строки не повинні обмежувати передбачене статтею 39 Конституції України право громадян, а мають служити його гарантією і водночас надавати можливість відповідним органам виконавчої влади чи органам місцевого самоврядування вжити заходів щодо безперешкодного проведення громадянами зборів, мітингів, походів і демонстрацій, забезпечення громадського порядку, прав і свобод інших людей. Крім того, Конституційний Суд України зазначив, що визначення конкретних строків завчасного сповіщення з урахуванням особливостей форм мирних зібрань, їх масовості, місця, часу проведення тощо є предметом законодавчого регулювання.

Потрібно констатувати, що спеціального закону, який би регулював питання реалізації права на проведення мирних зібрань до цього часу ще не прийнято. Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28.07.1988 № 9306-XI, який носив дозвільний характер, а не повідомчий всупереч ст. 39 Конституції України цілком слушно визнано незаконним ще у аналізованих рішеннях ЄСПЛ «Веренцов проти України» та «Шмушкович проти України». Про незаконність відповідного акту також чітко зазначив Конституційний Суд України у своєму рішенні від 19 квітня 2001 р. в справі щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання.

З приводу необхідності прийняття спеціального закону щодо порядку проведення мирних зібрань думки правників, працівників правозащитних органів розділились. Так, не всі поділяють думку про необхідність прийняття саме спеціального закону про свободу мирних зібрань. Видається, що така позиція заслуговує на увагу, адже ст. 39 Конституції України та ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року чітко вказують на те, що обмеження відповідного права на свободу мирних зібрань має відбуватись на підставі закону, однак, нічого не вказано, що питання реалізації відповідного права мають бути прописані у конкретному законі. Схожу позицію зайняв Станіслав Шевчук, висловивши її як окрему думку у рішенні ЄСПЛ «Шмушкович проти України» від 14 листопада 2013 р. Зокрема вказав, що досі Конституція України не вимагає, щоб право на мирні зібрання залежало від запровадження закону, який би врегулював це право. Стверджувати протилежне означає визнання старої позитивістської ідеї про те, що положення Конституції щодо прав людини і основоположних свобод не мають прямої дії та вимагають ухвалення законів, які «активують» відповідні права. Своєю чергою рішення щодо ухвалення спеціального закону або щодо того, щоб дозволити питанню розвиватися в межах судової практики, знаходиться у межах делікатної сфери вибору національної правової політики [6]. При чому Станіслав Шевчук не поділяє позицію ЄСПЛ у аналізованих рішеннях, згідно якої Україна має запровадити спеціальний закон про мирні зібрання, оскільки цим моментом можуть скористатися деякі політичні сили в Україні для запровадження такого регулювання свободи зібрань, що може призвести до нищівних результатів для громадянського суспільства та демократичних процесів в Україні.

Впродовж 2015-2016 рр. в Україні зареєстровано кілька законопроектів щодо прийняття спеціального закону про гарантії свободи мирних зібрань, а також про внесення низки змін до

законодавчих актів, які врегульовують поведінку працівників правоохоронних органів під час проведення мирних заходів, жоден з яких ще не набув статусу закону. Йдеться про проекти законів «Про гарантії свободи мирних зібрань» від 07.12.2015 № 3587 та від 11.12.2015 р. № 3587-1, а також Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» щодо свободи мирних зібрань від 25.11.2016 р. № 5455 та Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Національну гвардію України» щодо свободи мирних зібрань від 25.11.2016 р. № 5456.

У жовтні 2016 р., Венеційською комісією спільно з експертами ОБСЄ опубліковано висновок за результатами розгляду законопроектів про гарантії свободи мирних зібрань за № 3587 та № 3587-1[10]. Експерти Комісії загалом позитивно оцінили подані законопроекти. Вони значили, що більшість положень законопроектів відповідають міжнародним стандартам. Комісією надано також низку загальних для обох законопроектів рекомендацій, а також рекомендації, які стосуються певним норм проєктів окремо. Зокрема, рекомендовано доповнити законопроекти нормами про підстави для застосування правоохоронцями сили. Щодо законопроекту 3587 зазначено, зокрема, що необхідно запровадити винятки щодо зібрань, не вимагають повідомлення, наприклад, через невелику кількість учасників. Також висловлено коментарі щодо необхідності удосконалення процедури повідомлення про зібрання – забезпечити чітке визначення органу, якому повідомлення подається, та щоб це відбувалось через «єдине вікно». Незважаючи на це, Комісією загалом схвально оцінено досить чітко виписану процедуру подання та розгляду повідомлення, зокрема щодо строків розгляду. Також, експерти наголосили на необхідності виключення із законопроекту вимоги щодо необхідності отримання дозволу у разі, якщо зібрання порушує вільний рух транспорту. Серед позитивних аспектів законопроекту 3587-1 Венеційська комісія назвала запровадження інституту перемовників з-поміж працівників поліції та передбачення процедури незалежного моніторингу зібрань.

Водночас, видається, що такий тривалий час удосконалення спеціальних законів про гарантії свободи мирних зібрань не може бути виправданий для ефективної роботи працівників національної поліції, які щодня змушені забезпечувати громадський порядок та безпеку в умовах повної відсутності нормативного регулювання своїх дій під час масових зібрань в Україні. З огляду на наведене заслуговує на підтримку Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» щодо свободи мирних зібрань від 25.11.2016 р. № 5455, у якому детально прописано повноваження та відповідальність працівників поліції під час

масових зібрань. Схвальною слід назвати статтю 41-1 зазначеного проекту закону – «Порядок дій поліції під час мирних зібрань, групових порушень громадського порядку та масових заворушень» [11]. У статті прописано порядок дій поліції у випадку скоєння правопорушень під час мирного зібрання, а також визначено умови дотримання поліцією свободи мирних зібрань під час контрзаходів, які проводяться одночасно із іншими демонстраціями. Зокрема, Поліція зобов'язана забезпечити розведення учасників різних мирних зібрань на безпечну відстань для запобігання вчиненню правопорушень або на прохання організатора чи учасників одного з мирних зібрань, яке проводиться в один час і в одному місці, або в безпосередній близькості іншого мирного зібрання. При цьому поліція має не обмежити учасників мирних зібрань у праві проведення мирних зібрань. Також слушними є положення проекту закону про поведінку поліції під час масових заходів, у випадку, коли частина мирного зібрання переросла у групове порушення громадського порядку або масове заворушення, зокрема поліція не має перешкоджати продовжувати проводити мирне зібрання тим його учасникам, які не вчинили правопорушень.

Таким чином проведений аналіз сучасного стану дотримання права на свободу мирних зібрань працівниками національної поліції України дозволяє зробити наступні висновки. Станом на 2018 рік зберігаються основні негативні тенденції щодо дотримання гарантій свободи мирних зібрань в Україні. Працівники національної поліції України не спроможні притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які незаконно перешкоджають проведенню мирних зібрань. Величезною проблемою залишається відсутність нормативно-правового регулювання діяльності національної поліції у сфері гарантування свободи мирних зібрань. У зв'язку з цим доцільним видається прийняття Закону про внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» щодо свободи мирних зібрань від 25.11.2016 р. № 5455, який би суттєво покращив становище поліції у сфері забезпечення свободи мирних зібрань під час масових заходів. Неправомірними залишаються випадки складання адміністративних протоколів поліцією за ст. 185-1 КУпАП щодо порушення порядку організації та проведення мирних зібрань, хоча про незаконність таких дій чітко зазначено у рішеннях ЄСПЛ «Веренцов проти України» та «Шмушкович проти України», тому таку негативну практику слід усунути, шляхом виключення відповідної статті із КУпАП.

1. «Про національну поліцію»: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19>

2. Положення про підрозділи поліції особливого призначення: Наказ Міністерства внутрішніх справ від 4 грудня 2017 року № 987. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1565-17>

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2016-2018 роки // Офіційний сайт Генеральної прокуратури України. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=112661&libid=100820

4. Ковальова О. В. Деякі питання дотримання права на свободу мирних зібрань працівниками органів внутрішніх справ України / О. В. Ковальова. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 1. 124. С.122.

5. «Веренцов проти України»: рішення ЄСПЛ від 11 квітня 2013 року (заява № 20372/11) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/go/974_945

6. «Шмушкович проти України»: рішення ЄСПЛ від 14 листопада 2013 року (Заява № 3276/10) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: zakon.rada.gov.ua/go/974_990

7. Постанова Яремчанського міського суду Івано-Франківської області від 19 квітня 2018 року (Справа № 354/270/18) // Єдиний державний реєстр судових рішень України: офіційний веб-сайт. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua>

8. Постановление Европейского суда по правам человека по делу «Сергей Кузнецов (Sergey Kuznetsov) против Российской Федерации» от 23 октября 2008 г. URL: <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=ARB;n=87846>

9. Рішення Конституційного Суду України від 19 квітня 2001 року №4-рп/2001 у справі за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 39 Конституції України про завчасне сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій (справа щодо завчасного сповіщення про мирні зібрання) // Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-01>

10. Опубліковано висновок Венеційської комісії щодо законопроектів про гарантії свободи мирних зібрань. *Громадський простір*. URL: <https://www.prostir.ua/?blogs=opublikovano-vysnovok-venetsijskoji-komisiji-schodo-zakonoproektiv-pro-harantiji-svobody-myrynyh-zibran>

11. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про Національну поліцію» щодо свободи мирних зібрань від 25.11.2016 року № 5455// Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60590

Лещух А. Р.,
професор кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*),
Козенький О.,
студент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

КОНЦЕПЦІЯ «HATE SPEECH»: РОЗУМІННЯ І ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод декларує, що кожен має право на свободу вираження поглядів, тобто – може критикувати поведінку іншої людини, але саме поведінку, а не вроджені особливості (наприклад, зовнішні чи національні ознаки). Образи з приводу раси, кольору шкіри або інших природних властивостей, безсумнівно, мають бути засуджені.

Свобода вираження поглядів відноситься до фундаментальних прав особи, однак це стосується й висловлювань або іншого вираження суб'єктивного світогляду, що може ображати чи непокоїти інших людей.

Останнім часом у міжнародному та національному науковому і політичному дискурсах спостерігається ріст рівня мови ненависті (від англ. «*hate speech*» – мова ворожнечі), що стало доволі звичним явищем у громадській сфері, зокрема, в пресі та у мережі Інтернет.

Загалом, мова ворожнечі це будь-яке самовираження з елементами заперечення принципу рівності всіх людей у правах.

Вона описує, ієрархічно зіставляє різноманітні групи людей та оцінює особисті якості конкретних осіб на підставі їх належності до тієї або іншої групи [1].

Рада Європи, практично, була першою офіційною міжнародною інституцією, що надала правове визначення мови ворожнечі (ненависті) із одночасним засудженням інших однорідних негативних явищ. Комітет міністрів Ради Європи визначає мову ненависті як усі форми самовираження, що включають поширення, підбурення, сприяння або виправдання расової ненависті, ксенофобії, антисемітизму чи інших видів ненависті на ґрунті нетерпимості, у тому числі: нетерпимість висловів у формі радикального націоналізму та етноцентризму, дискримінації та ворожості щодо меншин, мігрантів і людей з числа іммігрантів [2].

Застосування поняття найчастіше використовується у галузі юриспруденції та у сфері дотримання прав людини при цьому воно

постійно уточнюється. Так, парламентська асамблея Ради Європи у резолюції 1728 (2010 р.) «Дискримінація на основі сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності» спеціально засудило таку мову щодо ЛГБТ [3].

Такі надважливі правові заходи, спрямовані на обмеження чи ліквідацію мови ненависті є надважливими, однак самих цих заходів недостатньо без дієвого механізму застосування.

Для досягнення мети правових заходів: запобігти виникненню мови ворожнечі (ненависті), засудити її та сприяти солідарності з жертвами, ефективним та дієвим механізмом, на наш погляд, є діяльність Європейського Суду з прав людини (від англ. *European Court of Human Rights*, від фр. *Cour européenne des droits de l'homme* – ЄСПЛ).

ЄСПЛ – міжнародний судовий орган, юрисдикція якого поширюється на всі держави-члени Ради Європи, що ратифікували Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, і включає всі питання, що стосуються тлумачення і застосування конвенції, включаючи міждержавні справи і скарги окремих осіб. Суд розглядає справи як першої інстанції подані на інститути Союзу фізичними та юридичними особами, а також позови, пов'язані з порушеннями юридичними, приватними особами та державами – учасниками рішень і директив Союзу.

У міжнародному праві не настільки важливим є покарання за «мову ворожнечі», а її правильна видова ідентифікація та класифікація. Рішення ЄСПЛ спрямовані на встановлення «червоної лінії» між свободою вираження поглядів, «мовою ворожнечі» та правом на недискримінацію особи за різними ознаками.

В українському законодавстві наголошується, що найвищою цінністю є безпека честі та гідності особи, а також існує відповідальність за причинені наслідки, що регламентується безпосередньо Кримінальним кодексом України. Разом з тим, законодавство України не містить чітких критеріїв визначення та ідентифікації проявів мови ненависті в інформаційному та публічному просторі держави. Це створює певні проблеми для налагодження протидії цьому явищу, особливо в умовах реагування на російську агресію.

Оскільки мова ворожнечі містить натяки на честь та гідність людини, потрібно розуміти як трактує це питання українське законодавство. Головний документ країни Конституція України у ст. 3 стверджує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою цінністю. Разом з тим, не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Про це свідчить ст. 24 Конституції України [4].

Право на повагу до гідності та честі засвідчує Цивільний кодекс України. І містить інформацію, що ці поняття є недоторканими і фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її честі та гідності (ст. 297) [5].

Окрім гарантування поваги до честі та гідності, українське законодавство також містить інформацію про відповідальність в разі зазіхань на честь та гідність особи. У Цивільному кодексі України йдеться про заборону поширення інформації, якою порушуються особисті немайнові права (ст. 278) [5].

Конфіденційною, згідно із Законом України «Про інформацію» (ст. 11), є інформація щодо національності, освіти, сімейного стану, релігійних переконань, стану здоров'я, а також – адреса, дата і місце народження особи [6].

Закон України «Про телебачення і радіомовлення» (ст. 6) не допускає пропаганду винятковості, зверхності або неповноцінності осіб за ознаками їх релігійних переконань, ідеології, належності до тієї чи іншої нації або раси, фізичного або майнового стану, соціального походження [7].

Кримінальний кодекс України містить ст. 161, де вказано, що умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образа почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками караються штрафом від двохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого [8].

Здійснений нами аналіз правового та науково-публіцистичного матеріалу дозволяє зауважити факт, що важливі дискурсивні зміни у формулюванні в українського соціуму поняття та розкритті сутності явища *hate speech* відбулися у зв'язку з окупацією Російською Федерацією Криму та розв'язання нею ж гібридної війни з Україною на сході нашої держави.

Вказані події 2014 року докорінно змінили парадигму «мови ненависті», що позначилося й на темах матеріалів у засобах масової інформації, й на змісті та способах використання ворожих стосовно сучасності та історії України, щодо українців висловів, провокацій (переважно з-за кордону) тощо.

Важливою умовою успішності протидії мові ненависті може стати

її чітка правова регламентація, а також – діяльність органів саморегуляції ЗМІ та ведення системного моніторингу проявів мови (ненависті) ворожнечі та швидке реагування на неї уповноваженими державними інституціями та суспільними групами, окремими громадянами аж до звернення до ЄСПЛ в установленому порядку.

1. Горшков Д. Мова ворожнечі : що це таке і як з цим боротися. Телекритика. URL: <http://www.telekritika.ua/media-etika/2008-10-06/41052>.

2. Recommendation No. R (97) 20 of the Committee of Ministers to member states on “hate speech”. URL: https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/committee-of-ministers-adopted-texts/asset_publisher/aDXmrol0vvsU/content/recommendation-no-r-97-20-of-the-committee-of-ministers-to-member-states-on-hate-speech-?inheritRedirect=false.

3. Discrimination on the basis of sexual orientation and gender identity: Resolution 1728 (2010). URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17853&lang=en>.

4. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

7. Про телебачення і радіомовлення: Закон України від 21 грудня 1993 року. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

8. Кримінальний кодекс України від 26.04.2015. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

Лещух А. Р.,
професор кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Яценко М.,
студентка
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ В УКРАЇНІ: ХАРАКТЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Проблематика конституційно-правової відповідальності є досить актуальною для конституційно-правової науки та практики. Конституційно-правова відповідальність зазвичай сприймається дослідниками як самостійний вид юридичної відповідальності, що

визначений нормами конституційного права і передбачає заохочення державою позитивного діяння суб'єкта конституційно-правових відносин, наслідки якого перевищують вимоги конституційно-правових приписів (позитивний аспект) або негативну реакцією держави на конституційний делікт, що передбачає зазнавання суб'єктом конституційного правопорушення визначених санкцій у межах чинного конституційного законодавства.

Посідаючи чільне місце в системі галузей національного права конституційне право, а отже – й конституційна відповідальність наділена особливим характером та силою, оскільки «витікає» із Конституції України, норми якої є базовими для інших галузей національного права.

Актуальність проблематики обумовлена необхідністю дослідження окремих проблем щодо створення ефективного правового механізму захисту Конституції України, відповідальності держави в особі її структур перед людиною та народом в цілому.

Розглядаючи конституційно-правову (конституційну) відповідальність у широкому значенні, вважається що це – пріоритетний вид правової відповідальності, особливості якої полягають у наступних ознаках:

- а) пов'язана із реалізацією санкцій встановлених нормами Конституції;
- б) зазвичай, є наслідком конституційного правопорушення (не завжди);
- в) правопорушник – уповноважений учасник конституційно-правових відносин;
- г) особливі санкції тощо.

Поряд із цими ознаками конституційно-правова відповідальність має інші специфічні (особливі) ознаки, що безпосередньо відрізняють її від видів юридичної відповідальності:

конституційно-правова відповідальність визначає загальні засади для інших видів юридичної відповідальності, має системоутворюючий характер;

спрямована на правову охорону Конституції України, конституційного ладу нашої держави;

носить політичний характер на відміну від «юридичних» галузевих видів відповідальності;

має особливий порядок та процес своєї реалізації.

При цьому судовий порядок є основним способом реалізації даного виду відповідальності. Конституційно-правова відповідальність може реалізовуватися як шляхом прийняття рішення компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування так і за

допомогою використання форм безпосереднього народовладдя.

Можемо ствердити, що конституційно-правова відповідальність має досить складну (порівнюючи з іншими видами правової відповідальності) структуру, зокрема закріплює:

соціальну відповідальність, що вимагає відповідної високо свідомої та ініціативної поведінки всіх суб'єктів конституційних правовідносин;

відповідальність настає як за конституційне правопорушення, що служать орієнтиром для формування відповідальності у інших галузях права, так і без нього;

конкретні форми конституційно-правової відповідальності можуть застосовуватися як за порушення конституційно-правових норм, так і правових приписів інших галузей права.

У наш час постає суперечливе питання щодо правильності конституційно-правової реалізації. Перш за все, вона необхідна для забезпечення прав та свобод особи через втілення у ній демократичних цінностей, оскільки демократичний державно-правовий розвиток українського народу не може реалізовуватися за межами конституційних приписів.

Як самостійний вид відповідальності та її винятковість конституційно-правову відповідальність характеризують особливі об'єкти конституційного права – влада та її розподіл, суверенітет, територіальна цілісність держави, права і свободи особи та інші. Це – найбільш важливі та основоположні цінності українського суспільства і посягання на них негативним чином впливає не тільки на окрему особу, а й на все суспільство, державу.

Конституція України юридично оформлює основні параметри державності, розподіляє повноваження між владними структурами, а також наділяє громадян певними обов'язками. Це призводить до створення правових передумов для забезпечення в країні демократичного політичного режиму.

1. Ткаченко Ю. В. Особливості конституційно-правової відповідальності. *Форум права*. 2013. №3. С. 652-658

2. Ковалів М. В., Гаврильців М. Т., Бліхар М. М. Конституційне право України: навч. посібник. Львів, 2014. 402 с.

3. Конституційне право України: підручн. для студ. вищ.навч.закл. / За ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків : Право, 2008. 416 с.

Мазуренко О. В.,
заступник начальника Любашівського відділення поліції,
(*Балтське ВП ГУНП в Одеській області*)

АКТУАЛЬНІСТЬ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ ПРОБЛЕМ НЕЗАКОННОГО НАРКОЗБУТУ У ПРИЧОРНОМОРЬСЬКОМУ РЕГІОНІ МАТЕРИКОВОЇ УКРАЇНИ

Останніми роками в нашій країні надзвичайно загострилися проблеми, пов'язані із незаконним функціонуванням ринку пропозиції і немедичного споживання наркотиків і психоактивних речовин. Станом на 1 січня 2017 р. в Україні під наглядом перебуває 694 928 осіб із розладами психіки та поведінки через уживання наркотиків і психоактивних речовин, або 1 631,6 на 100 тис. населення. Тільки продовж 2016 р. зареєстровано 115 170 осіб, яким вперше в житті поставлено діагноз психічних та поведінкових розладів, пов'язаних з уживанням психоактивних речовин, що на 1,3 % більше, ніж у 2015 р. За оцінками експертів, реальна цифра наркозалежних в нашій країні може сягати понад 2 млн осіб, що складає 5,5 % населення країни. Якщо врахувати той факт, що, за твердженням фахівців, у суспільстві починаються незворотні процеси деградації нації, коли кількість споживачів наркотиків перевищує бар'єр у 7,5 %, то Україна знаходиться на межі допустимого порогу враженості населення наркоманією [1, с.16-26].

Важливою причиною такого стану є зростання в нашій країні незаконного наркозбуту, наслідком чого спостерігається легкість та доступність придбання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів. Так, якщо у 2016 році в нашій країні було зареєстровано 17398 злочинів, пов'язаних із незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням, пересиланням чи збутом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, то у 2017 році їх налічувалося вже 20 071 (+15,4%) [1;2;3;].

Розповсюдженість незаконного наркозбуту обумовлює цілий ряд негативних соціально-правових явищ, а саме: збільшення кількості осіб, які зловживають наркотичними засобами; зростання кількості організованих злочинних груп, що спеціалізуються на постачанні наркотичних та психотропних засобів; посилення негативних тенденцій у сфері незаконного наркообігу тощо. У сукупності така ситуація слугує детермінуючим фактором для погіршення як наркотичної, так і криміногенної ситуації у державі в цілому.

У цьому сенсі збут наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів виявився важливою стадією і великим сегментом незаконного наркообігу. Зростання цього виду злочинів

автоматично обумовлює збільшення інших видів протиправних дій, пов'язаних із їх незаконним наркообігом: незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту контрабанда наркотичних засобів; використання коштів, здобутих від обігу наркотиків; незаконний посів або вирощування снотворного маку чи конопель і т.д.. Отже, ефективна протидія і зменшення можливостей для збуту наркотиків є важливою стадією для запобігання іншим діям, пов'язаних з незаконним наркообігом [4;5;6;].

Наступним важливим фактором зниження ефективності запобігання незаконному наркообігу є: відсутність науково обґрунтованого підходу правоохоронних органів до розподілу сил та засобів у протидії наркозлочинності з урахуванням її територіальних особливостей; неврахування специфіки структурної перебудови та особливостей інтенсивності цього виду злочинності у розрізі окремих адміністративно-територіальних одиниць області; дефіцит інформації із системного обліку місць виготовлення та збуту наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів і т.д.

У цьому сенсі у вітчизняній кримінології останніми роками все більшого розвитку набуває дослідження регіональних особливостей злочинності. Результати таких досліджень на високому рівні дозволяють отримувати інформацію про регіональну специфіку злочинності, особливості її детермінації, диференційовано та більш виважено підходити до організації запобігання злочинності, в тому числі і у сфері збуту наркотичних засобів.

Особливо гострою виявилася ситуація у Причорноморському регіоні України (Одеська, Миколаївська та Херсонська області), де вчиняється кожний десятий наркозлочин серед усіх, вчинених по країні (табл. 1):

Табл. 1

Динаміка окремих видів наркозлочинності за 2016-2017 роки

Параметри	Всього наркозлочинів		+/-	Ст. 307		+/-	Ст.309		+/-
	2016	2017		2016	2017		2016	2017	
Одеська	1289	1379	+7%	140	226	+61%	949	958	+1%
Миколаївська	629	905	+44%	108	192	+79%	410	556	+35%
Херсонська	689	957	+39%	87	231	+270%	517	608	+17%

Завдяки соціально-економічним та географічним особливостям Причорноморського регіону (курортна місцевість, наближеність до кордонів, розвиненість транспортного сполучення, наявність широкої

мережі освітніх та розважальних закладів), ці регіони виявилися надзвичайно привабливими для осіб, які спеціалізуються на збуті наркотичних засобів. Що значно ускладнює практику протидії наркозлочинності у цій місцевості. Тільки за останні два роки збут наркотичних засобів у цих районах зріс від 60 до 100 і більше відсотків. Так, якщо у Одеській області у 2016 році зареєстровано 140 фактів збуту наркотиків, то у 2017 році їх налічувалося 226 (+61,4%) випадків. У Миколаївській області зростання відбулося зі 108 до 192 (+77,8%) злочинів. А у Херсонській області взагалі зростання збуту наркотиків відбулося у 2,7 рази – з 87 до 231 злочини, передбачені ст.307 КК України. За кримінологічними даними, відмінності у стані наркозлочинності між населеними пунктами в абсолютних показниках сягають 6-10 – кратного, а у коефіцієнтах на 100 тис. населення – 2-3 – кратного розміру. Така ситуація ставить Причорноморський регіон у розряд кримінологічного небезпечних з точки зору поширеності збуту наркотичних засобів та збільшення похідних від цього різновиду злочинів.

Внутрішньорегіональний розподіл наркозлочинності характеризуються значними відмінності у кількісних та якісних параметрах (табл.2).

Табл.2

Територіальний розподіл наркозлочинності у містах та сільських районах Причорноморського регіону материкової України (2017)

Параметри /кількісні показники	Одеська	Миколаївська	Херсонська
по області	1 379	905	957
в усіх містах області	958 (69,5%)	558 (62%)	497 (52%)
у місті обласного значення	734 (53,2%)	430 (47%)	401(42%)
у невеликих містах області	224 (16,3%)	128 (14%)	96 (10%)
у сільській місцевості	421 (30,5%)	347 (38%)	460 (48%)

Якщо у Херсонській області близько половини – 48% (460) наркозлочинів вчиняється у сільській місцевості, то для Миколаївської та Одеської області є характерними зовсім інші параметри. У Одеській області 69,5% (958) наркозлочинів приходить на міста, тоді, як лише третина – 30,5% їх вчиняється у сільській місцевості. Деяка інша картина фіксується у Миколаївській області. І хоча за своїм характером наркозлочинність цього регіону тяжіє більше до

показників Одеської області, разом з цим, вона має свої особливості. Тут 62% (558) наркозлочинів вчиняється у містах, тоді, як 38% (347) правопорушень реєструється у сільській місцевості.

Представлений аналіз свідчить про безмовну актуальність досліджуваного виду злочинів, а наведені результати нашого дослідження можуть слугувати орієнтиром для правоохоронних органів у розподілі сил та засобів у боротьбі з наркозлочинністю.

1. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Баулін Ю.В., Борисов В.І., Дорош Л.Д. [та ін.]; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Харків: Право, 2005. 256 с.

2. Бабенко А. М. Сучасний стан та тенденції наркозлочинності, вбивств та самогубств у містах і сільських районах України: кримінологічний вимір та запобігання. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спец. вип. №1 (91) «Протидія наркозлочинності в Україні та у світі: проблеми та шляхи їх вирішення». С. 16–26.

3. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013–2017 рр.: статистична інформація // Офіц. сайт Генеральної прокуратури України. URL: <http://www.gp.gov.ua> (дата звернення 25.10.2018).

4. Женунтій В. І., Бабенко А. М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання: монографія. Донецьк: ДЮІ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2009. 224 с.

5. Бабенко А. М. Територіально-просторовий аналіз злочинності у населених пунктах Одеської області. *Вісн. Асоц. кримінал. права України*. 2017. № 2(9). URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/12/11_Babenko.pdf. (дата звернення: 28.05.2018).

6. Бабенко А. М. Самогубства, доведення до самогубства, вбивства: кримінологічний вимір та соціальні наслідки. *Фонові для злочинності явища: запобігання та протидія*: зб. тез доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (27 квітня 2018 р., м. Харків). Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінолог. асоц. України. 2018. С. 13–18.

7. Кримінологія: підручник/ [А. М. Бабенко, О. Ю. Бусол, О. М. Костенко та ін.]; за заг. ред. Ю. В. Нікітіна, С. Ф. Денисова, Є. Л. Стрельцова. Харків : Право, 2018. 416 с.

Мамедов Рашад Юсиф оглы,
доцент кафедры гражданского права,
доктор философии по праву, доцент
(Академия полиции МВД Азербайджанской Республики)

СРОК ИСПЫТАНИЯ ПРИ ПРИЕМЕ НА РАБОТУ: СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ

На сегодня заключение трудового договора между работодателем и работником с установлением испытания при приеме на работу, особенно определение срока испытания имеет существенное значение при регулировании трудовых отношений. Согласно ст. 51 Трудового Кодекса Азербайджанской Республики (*далее – ТК АР*), «... испытательный срок устанавливается с условием не более трех месяцев» [1]. Такую позицию разделяет и законодательство Чехии, которое устанавливает продолжительность испытательного срока в 3 месяца (раздел 31 Трудового кодекса) [2] и Республики Беларусь [3].

Если рассматривать трудовое законодательство зарубежных стран, то можно прийти к выводу, что одни страны постсоветского пространства устанавливают срок испытания до трех месяцев (например, Азербайджан и Белоруссия), другие – в отдельных случаях даже больше шести месяцев. Согласно ст. 70 ТК РФ, «... срок испытания не может превышать трех месяцев, а для руководителей организаций и их заместителей, главных бухгалтеров и их заместителей, руководителей филиалов, представительств или иных обособленных структурных подразделений организаций – шести месяцев, если иное не установлено федеральным законом. При заключении трудового договора на срок от двух до шести месяцев испытание не может превышать двух недель» [4]. Данной позицией придерживается и законодатель Казахстана [5], Туркменистана [6], Киргизии [7]. Из сказанного можно прийти к выводу, что российский законодатель в отличии от других стран устанавливает как максимальный, так и минимальный срок испытания.

Данной позиции в какой-то мере близок и законодатель Украины с некоторыми отличительными особенностями. Так, КЗоТ Украины устанавливает, что «... срок испытания при приеме на работу, если иное не установлено законодательством Украины, не может превышать трех месяцев, а в отдельных случаях, по согласованию с соответствующим выборным органом первичной профсоюзной организации, – шести месяцев. Срок испытания при приеме на работу рабочих не может превышать одного месяца» [8]. Отличительной особенностью КЗоТ Украины от трудовых законодательств Республики Туркменистана, Киргизии, Казахстана и РФ является то, что установление срока испытания до шести месяцев возможно

лишь по согласованию с соответствующим выборным органом первичной профсоюзной организации.

Законодатель Грузии устанавливает максимальный срок до 6 месяцев. Так, согласно ст. 9 ТК Грузии, в целях установления соответствия лица выполняемой работе, по согласованию сторон, с кандидатом в разовом порядке может заключаться трудовой договор с испытательным сроком не более 6 месяцев [9]. Такую позицию занимает и законодатель Болгарии [10] и Филиппин [11].

Как отмечают немецкие ученые, «в Германии большинство трудовых договоров предусматривают испытательный срок, который не может превышать 6 месяцев. В течение испытательного периода обе стороны могут расторгнуть трудовые отношения, давая 2 недели для уведомления, если договор не предусматривает в течение длительного периода уведомления» [12].

Совершенно иную позицию занимает законодатель КНР, которая устанавливает срок испытания в зависимости от срока заключение трудового договора. Согласно ст. 19 Трудового Кодекса КНР, если срок трудового договора составляет более трех месяцев, но менее чем один год, испытательный срок не может превышать одного месяца; если срок договора более одного года, но менее трех лет, испытательный срок не может превышать двух месяцев; если срок договора фиксируется в течение трех или более лет или трудовой договор заключен на неопределенный срок, испытательный срок не может превышать шести месяцев [13].

Интересным является позиция законодателя Аргентины, где установлено, что первые три месяца трудового договора считаются периодом испытательного срока, в течение которого договор может быть расторгнут в любое время по инициативе любой из сторон при условии, что договор был зарегистрирован надлежащим образом компетентным органом, ответственным за трудоустройство. Однако испытательный срок может быть продлен до шести месяцев коллективными договорами. В малых предприятиях, которые используют 40 рабочих или меньше, испытательный срок составляет шесть месяцев, и он может быть продлен на основании коллективного договора до двенадцати месяцев в отношении квалифицированных рабочих [14].

В Нидерландах испытательного срока в два месяца, очевидно, достаточно для работодателя, чтобы судить, подходит ли работник [15]. Данную позицию разделяет и законодатель Турции, где срок испытания не может превышать двух месяцев, а при заключении коллективных трудовых договоров – 4 месяцев [16].

Сроки испытания более подробно и детально установлены в ТК Республики Молдова, который узаконивает не только максимальный срок испытания, но и одновременно определяет сроки испытания в зависимости от

квалификации работника. Испытательный срок может быть установлен на срок до трех или до шести месяцев для сотрудников с официальными должностями (список которых утверждается работодателями в консультации с профсоюзами или представителями работников). Для неквалифицированных рабочих должно быть исключение: срок испытания не превышает 15 календарных дней. Согласно ст. 61 ТК Республики Молдова, работники, работающие на основе индивидуального трудового договора, могут подвергаться испытательному сроку, не превышающему: а) 15 календарных дней – для индивидуального трудового договора, заключенного на срок от трех до шести месяцев; б) 30 календарных дней – для индивидуального трудового договора, заключенного на срок более шести месяцев [17].

Согласно ст. 147 ТК Испании, «первые две недели работы оцениваются как испытательный период и в течение этого срока договор может быть расторгнут по желанию любой из сторон...» [18].

В научной юридической литературе, объединившей позиции авторов, отстаивается позиция, что срок испытания не должен превышать трех месяцев [19]. Как справедливо отмечает И. И. Андриановская, «практика, к сожалению, складывается прямо противоположная замыслу законодателя: испытание устанавливается в некоторых организациях не дифференцированно, а по «крайнему» установленному законодателем сроку – три месяца во всех случаях» [20].

Рассмотрев все сказанное, можно сделать вывод, что законодательство Азербайджанской Республики, как и зарубежных стран, определяет максимальный срок испытания при приеме на работу. По нашему мнению, было бы целесообразно, чтобы законодатель, во первых, определил конкретный срок испытания, во вторых, установил срок испытания в зависимости от квалификации работника, в третьих, установил срок испытания для работника, который в данной промежуток времени смог бы определить, подходит ли данная работа его интересам или нет.

1. Трудовой кодекс Азербайджанской Республики (утвержден Законом Азербайджанской Республики от 1 февраля 1999 года № 618-IQ). *Собрание законодательства Азербайджанской Республики*, 1999, № 4.

2. Трудовой Кодекс Чешской Республики. URL: http://www.ilo.org/ifpdial/information-resources/national-labour-lawprofiles/WCMS_158893/lang-en/index.htm

3. Трудовой Кодекс Республики Беларусь, № 296-З от 26.07.1999, ст. 28.

4. Трудовой кодекс Российской Федерации от 30 декабря 2001 года № 197-ФЗ (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.10.2018). *Российская газета*, 31 декабря 2001, № 256; *Собрание законодательства*

Российской Федерации, т 7 января 2002, № 1 (часть I) ст. 3; *Парламентская газета*, 5 января 2002, № 2-5.

5. Трудовой кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года № 414-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.07.2018 г.). *Казахстанская правда*, 25 ноября 2015, № 226 (28102), ст. 36.

6. Закон Туркменистана «О внесении изменений в Трудовой кодекс Туркменистана» от 9 июня 2018 года. *Нейтральный Туркменистан*, 19 июня 2018 года, № 153, ст. 28.

7. Трудовой кодекс Кыргызской Республики от 4 августа 2004 года № 106 (с изменениями и дополнениями по состоянию на 26.06.2018 г.). *Эркинтоо*, 20 августа 2004 года, № 67-70; *Ведомости Жогорку Кенеша Кыргызской Республики*, 2006, № 4, ст. 392, ст. 62.

8. Кодекс законів про працю України, затв. Законом № 322-VIII від 10.12.71. *Відомості Верховної Ради України*, 1971, додаток до № 50, ст. 375 (зі змінами і доп.). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08>

9. Трудовой Кодекс Грузии от 25 мая 2006 года № 3132-Іс, ст. 9 (В редакции Законов Грузии от 27.12.2006 г. № 4198-вс, 29.12.2006 г. № 4299-вс). URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---ilo_aids/documents/legaldocument/wcms_127827.pdf.

10. Кодекс на труда в сила от 01.01.1987 г., ст. 70. *Българският Правен Портал*. URL: <http://lex.bg/laws/ldoc/1594373121>

11. Labor Code of the Philippines. As amended by Presidential Decree No. 570-A, November 1, 1974.

12. Key Aspects of German Employment and Labor Law. By editors Jens Kirchner, Pascal R. Kremp, Michael Magotsch. Springer. Springer-Verlag. Berlin – Heidelberg, 2010. P. 136.

13. Labor contract law of the people's republic of china, adopted at the 28th Meeting of the Standing Committee of the Tenth National People's Congress of the People's Republic of the China on June 29, 2007, is hereby promulgated and shall go into effect as of January 1, 2008.

14. Особенности трудового законодательства Аргентины. *Бизнес за границей: Ведущий корпоративный портал оффшорной индустрии на русском языке*. URL: <https://offshorewealth.info/offshore-business-abroad/peculiarities-of-argentina-work-legislation/>

15. National Employment Report Netherlands Antilles September, 2006. *Curaçao*, September 2006. P. 25.

16. основополагающие принципы трудового права в Турции. URL: <http://iskanunu.com/4857-sayili-is-kanunu/245-4857-sayili-is-kanunu-maddeli-metin.art.15>.

17. The Informal Economy the Republic of Moldova. *A Comprehensive Review. International Labour Organization*. 2016. P. 85

18. Código del Trabajo. Es propiedad de la Dirección del Trabajo Agustinas 1253 Piso 10, Santiago. *Guide to business in Spain. Labor and Social Security regulations*. P. 9.

19. Миронов В. И. Трудовое право. Санкт-Петербург, 2009, с. 277; Безотецкая И. П. Правовое регулирование заключения трудового договора. Хабаровск, 2013, с. 78; Желтов О. Б. Трудовое право. Москва, 2012, с. 148; Гусов К. Н., Толкунова В. Н. Трудовое право России. Москва, 2004, с. 193.

20. Андриановская И. И. Преемственность в трудовом праве. Южно-Сахалинск, 2010, с. 163.

Марковський В. Я.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,

кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

Хиль Я. І.,

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ СТРОКІВ ЩОДО ЗАВЧАСНОГО СПОВІЩЕННЯ ПРО ПРОВЕДЕННЯ МИРНИХ ЗБОРІВ В УКРАЇНІ

Проблеми, пов'язані із забезпеченням прав громадян на мирні збори в Україні, є складним питанням вітчизняної юриспруденції як з теоретичної, так і з практичної точки зору. Негативним доказом цього слугує те, що станом на 2018 рік в Україні відсутній спеціальний законодавчий акт, який би врегульовував питання проведення мирних зборів (зібрань)*. Це є значною законодавчою прогалиною у правовій системі України.

*Відповідно до керівних принципів зі свободи мирних зібрань (2-ге видання), підготовлених Організацією з безпеки і співробітництва в Європі/Бюро з демократичних інститутів і прав людини та Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеціанська Комісія), схваленими цією комісією на 83-му пленарному засіданні 4 червня 2010 року, зібрання – це свідома та тимчасова присутність у публічному місці групи осіб з метою вираження спільних інтересів; захист має надаватися усім видам мирних зібрань; тільки мирні зібрання підлягають захисту; зібрання вважається мирним, якщо воно має ненасильницький характер і його організатори мають мирні наміри (пункт 1 розділу «А») [1, с. 15].

Право громадян збиратися мирно і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації закріплено ст. 39 Конституції України [2]. Положення ст. 39 Конституції України є нормами прямої дії і слугують конституційною гарантією такого виду політичних прав людини і громадянина, як право на мирні збори.

Однак наявність лише конституційних гарантій Основного Закону держави не вирішує багатьох питань, пов'язаних із реалізацією громадянами такої форми безпосередньої демократії, як мирні збори. Законодавча неврегульованість права громадян на мирні збори спонукала державну владу у 2013–2014 рр., в період Революції Гідності, зловживати правом на заборону мирних зібрань. У Києві та інших містах України відбувалися розгони мітингів та демонстрацій, які були спрямовані проти внутрішньої і зовнішньої політики Януковича у 2013–2014 рр. Відтак обмеження права на мирні зібрання, зокрема побиття студентів на Майдані Незалежності 30 листопада 2013 року, призвели до ескалації конфлікту між тогочасною владою в Україні і, як наслідок, загибелі громадян у подальших акціях протесту в січні–лютому 2014 року.

Українська Гельсінська спілка з прав людини зазначає, що судова практика в Україні свідчить про застосування судами загальної юрисдикції необґрунтованих заборон щодо реалізації цього невідчужуваного і непорушного права людини і громадянина [3]. Те ж саме зазначено у Щорічній доповіді Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2012 рік [4, с. 221]. Крім того відсутність спеціального закону про мирні зібрання в Україні спонукало органи місцевого самоврядування застосовувати неконституційні нормативні акти, наприклад, Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28.07.1988 [5].

Водночас у проблематиці забезпечення права громадян на мирні зібрання, після протестів Революції Гідності 2013–2014 рр., з'явився новий чинник – триваюча агресія Росії проти України. Мітинги сепаратистів і російської агентури, які під виглядом мирних протестів зі збрєю захоплювали державні установи на Сході України і в Криму, поставили перед державою нові виклики щодо забезпечення громадської та національної безпеки під час проведення мирних зібрань.

Річ у тім, що згідно з правовими позиціями Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) не можна застосовувати автоматичну заборону мирного зібрання навіть у тому разі, якщо учасники зібрання пропагують ідеї, спрямовані на зміну наявного конституційного устрою, влади чи закликають до сепаратизму [6, с. 46]. Тобто, судова практика ЄСПЛ та правові позиції, що містяться у науково-практичних розробках

таких інституцій, як ОБСЄ, Венеціанська Комісія, наполягають на презумпції на користь проведення зібрання, винятком може бути, наприклад, насильницький характер зібрання чи захист прав інших осіб.

Насправді юридичний інструментарій до вирішення проблем, пов'язаних із вказаними викликами, містяться не тільки в частині другій ст. 39 Основного Закону, в якій передбачено можливість обмеження права громадян на мирне зібрання судом, в інтересах національної безпеки та громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей [2].

На нашу думку, інструментом для вирішення проблем, пов'язаних із забезпеченням публічної безпеки і правопорядку, є положення частини першої ст. 39 Конституції України про обов'язок організатора зібрання завчасно сповістити (повідомити) про запланований захід (мирне зібрання) органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування [2].

Як частина загальної проблеми, пов'язаної із правовою прогалиною щодо законодавчого регулювання права на мирні зібрання в Україні, актуальним вбачається питання визначення конкретних строків щодо завчасності сповіщення (повідомлення) про проведення мирних зборів. Вказане питання є принциповим, особливо з огляду на те, що у ст. 39 Конституції України його не визначено.

Питання строків виконує важливу роль у забезпеченні правоохоронними органами публічної безпеки і порядку під час мирних зборів громадян. Практика організації та проведення мирних зібрань вимагає конкретизації цього питання, оскільки саме тут, як вважають фахівці, дуже часто виникають непорозуміння між активістами та представниками влади, які, на жаль, доволі часто призводять до неправомірного обмеження права на свободу мирних зібрань [6, с. 133].

Мабуть саме тому, у 2001 році, вказана проблема стала підставою для звернення Міністерства внутрішніх справ України (далі – МВС України) до Конституційного Суду України. Йдеться про конституційне подання щодо офіційного тлумачення частини першої ст. 39 Конституції України в частині визначення терміна «завчасності» подання до органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування повідомлення про намір провести збори, мітинги, походи і демонстрації організаторами таких мирних зборів (зібрань) [7].

Щоправда МВС України, обґрунтовуючи свої правові позиції у вказаному конституційному поданні, посилається на неконституційний акт у цьому документі. Йдеться про Указ Президії Верховної Ради СРСР «Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР» від 28.07.1988 [5], у якому передбачався десятиденний строк сповіщення.

Однак, на нашу думку, цей орган виконавчої влади абсолютно аргументовано застерігає про конфлікти, що можуть виникати через таку правову невизначеність: «Ця невизначеність, в умовах підвищення, останнім часом, політичної активності в Україні, часто призводить до сутичок між групами осіб з різними політичними поглядами, а також з працівниками органів правопорядку» [7].

Вказана проблема не дістала свого вирішення, а ні після Помаранчевої революції, а ні після масових протестів періоду Революції Гідності та втечі В. Януковича в Росію. В Україні досі немає спеціального закону сфері регулювання свободи зібрань.

Конституційний Суд України повернувся до цього питання у 2016 році у справі № 1-13/2016 (про завчасне сповіщення про проведення публічних богослужінь, релігійних обрядів, церемоній та процесій) і в мотивувальній частині свого рішення повторно виклав правову позицію, щодо обов'язковості завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення мирних зборів. Це означає, що законодавець має врахувати вказану правову позицію і передбачити відповідний припис у правових нормах відповідного законодавчого акта [8].

Однак правотворці надалі ігнорують правову позицію Конституційного Суду України щодо необхідності законодавчого визначення конкретних строків завчасного сповіщення органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо проведення мирних зібрань. Наприклад, у 2015 році на сайті Верховної Ради України зареєстровано проект Закону України від 11 грудня 2015 р. № 3587-1 «Про гарантії свободи мирних зібрань в Україні» (далі – законопроект від 11 грудня 2015 р. № 3587-1), в якому взагалі відсутнє положення, передбачене частиною другою статті 39 Конституції України щодо завчасного сповіщення (повідомлення) органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання [9].

Відповідно, в законопроекті не визначено будь-яких строків щодо сповіщення (повідомлення) про намір провести мирне зібрання. На нашу думку, такий підхід є недостатньо обґрунтованим з огляду на зростаючу кількість терористичних загроз та загроз національній безпеці, пов'язаних із триваючою війною Росії проти України.

Очевидно, автори законопроекту від 11 грудня 2015 № 3587-1 скористалися положенням Керівних принципів зі свободи мирних зібрань, у яких зазначено, що міжнародне право у сфері прав людини не вимагає щоб в національному законодавстві існувала вимога про подання попереднього сповіщення (повідомлення) про зібрання [1].

Однак не вимагає, не означає заборону для існування такого

припису в національному законодавстві. Відтак наявність вказаної вимоги у ст. 39 Конституції України та чітко сформульована правова позиція Конституційного Суду України має бути врахована законодавцем.

Інший законопроект, що передував вказаному, – проект Закону України від 07 грудня 2015 р. № 3587 «Про гарантії свободи мирних зібрань». Тут уже визначено строки, необхідні для завчасного сповіщення (повідомлення) органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання. Законотворці пропонують положення, відповідно до якого організатор мирного зібрання має письмово повідомляти про намір провести мирне зібрання відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування, але не пізніше як за сорок вісім годин до його початку [10].

Очевидно, що наявність такого припису певною мірою узгоджується із вимогою частини першої ст. 39 Конституції України щодо завчасності сповіщення (повідомлення) про проведення мирних зібрань в Україні та правовими позиціями Конституційного Суду України.

Проаналізувавши інші законопроекти, зареєстровані у різний час на сайті Верховної Ради України, можна дійти висновку про існування двох протилежних підходів у вирішенні питання щодо сповіщення (повідомлення) про проведення в Україні мирних зборів громадян:

– перший підхід, що враховує положення частини першої ст. 39 Конституції України і визначає певні строки, які необхідні для завчасного сповіщення органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування про проведення мирного зібрання.

– другий – у якому правотворці ігнорують встановлення законодавчо визначених строків щодо сповіщення (повідомлення) про проведення в Україні мирних зібрань громадян.

На нашу думку, перший підхід є ефективнішим, оскільки існує правова позиція Конституційного Суду України, відповідно до якої наявність правових приписів щодо строків завчасного сповіщення має слугувати гарантією реалізації права громадян на мирні зібрання.

1. Керівні принципи зі свободи мирних зібрань: 2-ге вид. Опубліковано Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ (БДІПЛ) і Венеціанською Комісією Ради Європи. Варшава, 2011. 194 с. URL: <https://www.osce.org/ru/odihr/83237?download=true>. (дата звернення: 20.10.2018).

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року, № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Свобода зібрань: Українська Гельсінкська спілка з прав людини. URL: https://helsinki.org.ua/svoboda-zibran/#_ftnref2 (дата звернення: 21.10.2018).

4. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина в Україні за 2012 рік. Київ: Секретаріат Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, 2013. 398 с.

5. Про порядок організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій в СРСР: Указ Президії Верховної Ради СРСР від 28 липня 1988 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v9306400-88> (дата звернення: 01.11.2018).

6. Мельник Р. С. Право на свободу мирних зібрань: теорія і практика. Київ, 2015. 168 с.

7. Конституційне подання МВС України про тлумачення частини першої статті 39 Конституції України від 12.03.2001. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/427> (дата звернення: 01.11.2018).

8. Конституційне подання Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини п'ятої статті 21 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» від 26.10.2015. Матеріали справи № 1-13/2016 до рішення КСУ № 6-рп/2016 ч. 2. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/1924> (дата звернення: 11.11.2018).

9. Про гарантії свободи мирних зібрань в Україні: проект Закону України від 11.12.2015 № 3587-1. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57396 (дата звернення: 21.10.2018).

10. Про гарантії свободи мирних зібрань: проект Закону України від 07.12.2015 № 3587. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57310 (дата звернення: 21.10.2018).

Мелех Б. В.,

доцент кафедри права,

кандидат наук з державного управління, доцент

*(Львівський національний університет ветеринарної
медицини та біотехнології імені С. З. Гжицького)*

УЧАСТЬ ГРОМАДСЬКОСТІ В ПРОЦЕСАХ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Основною проблемою на шляху демократизації національного законодавства в галузі захисту прав людини є участь громадськості у формуванні та реалізації державної політики. Європейська конвенція з прав людини передбачає, що держава повинна забезпечувати громадянам

право брати участь в управлінні державними справами взагалі з метою створення демократичного і правового суспільства. Тільки за умов дієвого впливу механізмів стримування і противаг можна вести мову про розвинуту демократію, вільні стосунки між владою та суспільством. Активна взаємодія між урядом і громадянами повинна існувати у всіх сферах суспільного життя, однак вона особливо необхідна у сфері захисту прав людини. Участь громадян у виробленні політичного курсу, в управлінні державою на демократичних засадах через встановлені законом форми безпосередньої співробітництва, а також через дозволена законом діяльність громадських організацій, через незалежний нагляд за діяльністю органів управління як основа механізмів стримувань і противаг неможлива без забезпечення вільного доступу до інформації та відкритого обговорення рішень влади.

Демократизація й лібералізація владних рішень, реалізація ідеалів взаємодії органів державного управління і суспільства передбачає налагодження постійного діалогу з громадськістю на паритетних, рівноправних засадах, провокує критичне мислення й спільну відповідальність. Виникає потреба в поінформованості, обміні інформацією, готовність до сприйняття іншого, до суперечки й пошуку консенсусу, що передбачає активність усіх учасників у комунікативних процесах. Органи державного управління в таких умовах зобов'язані не тільки просто інформувати громадськість про свої плани, проекти й рішення, а й пояснювати, обґрунтовувати, дискутувати, залучати громадськість до обговорення суспільних проблем і пошуку оптимальних рішень. Такі процедури, обмін думками посприяє визначенню питань, які слід обговорити, впевненості у виділенні основних проблем, зважуванні інтересів і ризиків, врахуванню альтернатив, підвищенню здатності розв'язання інших проблем, що виникатимуть у майбутньому. Чим більше альтернативних пропозицій виникає у процесі обміну думками, тим більша гарантія віднайти найоптимальніший шлях вирішення проблеми.

Не тільки на місцевому, регіональному чи державному, а й особливо на міжнародному рівні органи державного управління зобов'язані вступати в контакт зі своїми громадянами. Особливо актуальні такі контакти у галузі захисту прав людини, чого вимагають зобов'язання України як члена Ради Європи.

Відкритість органів державного управління згідно вимог міжнародних нормативних документів, насамперед, рішень Парламентської Асамблеї Ради Європи у контексті розбудови правової, демократичної, суверенної держави є не лише умовою виконання рекомендацій Ради Європи, а й необхідністю на сучасному етапі державного будівництва. За роки членства України в Раді Європи почали створюватися і поступово

впроваджуватися в життя механізми залучення громадськості до вироблення та реалізації відкритої й прозорої державної політики. Відчувається нагальна потреба наукового дослідження таких механізмів. Чинна Конституція України гарантує громадянам достатньо широко права та можливості у різних формах брати участь у процесі прийняття рішень органами державного управління України (ст. 5, 36, 38, 40, 55, 69). Проте у Конституції, як і в інших нормативно-правових актах не виписані чіткі механізми для реального забезпечення проголошених прав [1].

Аналіз нормативно-правової бази забезпечення правових гарантій участі громадян у виробленні та реалізації управлінських засвідчує, що не тільки не опрацьовані такі гарантії, а й жоден чинний нормативно-правовий акт не регламентує чітких процедур щодо забезпечення громадян з боку Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, окремих міністерств та інших центральних органів державного управління інформацією стосовно обговорюваних цими органами питань, прийнятих рішень, проектів та механізмів прийняття важливих для суспільства рішень. Саме тому існує необхідність прийняття законодавчих норм, які би забезпечували процедури взаємозв'язку органів державного управління та громадян України у сфері вироблення нової суспільної політики, що містить дієві механізми стримувань і противаг, а також забезпечує основне право громадянина на інформацію про діяльність владних структур. Вироблення таких норм може бути вагомим кроком на шляху лібералізації й демократизації національного законодавства.

Останнім часом були здійснені певні кроки щодо забезпечення відкритості та прозорості державної політики в Україні, вироблення законодавчо закріплених механізмів залучення громадськості до впровадження такої політики з метою формування громадянського суспільства.

Ще Указ Президента України «Про Всеукраїнську громадську Раду» від 11 квітня 2001 р. №244/2001 був спрямований на реалізацію ідеї створення такої Ради, запропонованої Організаційним комітетом у складі відомих учасників правозахисного руху 60–80-х рр. (І. Дзюба, С. Глузман, В. Малинкович, Л. Танюк). Саме цей Указ Президента України визначив завдання Всеукраїнської громадської Ради, суть яких зводиться до аналізу проектів законів, актів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади для встановлення їх відповідності нормам міжнародного права, насамперед Європейській конвенції з прав людини; підготовка пропозицій на вдосконалення проаналізованих актів; сприяння забезпеченню принципів відкритості діяльності органів державного управління. Указ Гаранта Конституції передбачає, що пропозиції членів Громадської Ради є обов'язковими для

розгляду органами державного управління [2].

Слід констатувати, що такий важливий у процесі співробітництва з Радою Європи документ щодо захисту прав людини не визначає конкретних термінів та заходів, яких повинен вжити Кабінет Міністрів України для підтримки громадської ініціативи і сприяння діяльності Всеукраїнської громадської Ради. Через це невідомо, як конкретно реалізуватиметься ініціатива авторитетних правозахисників, чи дієвим і суттєвим є орган громадського впливу. Із опублікованих документів невідомо, чи створений передбачений указом орган, наскільки активно він працює, які пропозиції подані для вдосконалення правозахисної діяльності органів державного управління.

1. Конституція України від 28.06.1996р. №254 к/96 ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80>

2. Указ Президента України «Про Всеукраїнську громадську Раду» від 11 квітня 2001 р. №244/2001.

Мелех Л. В.,

доцент кафедри господарсько-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

СУДОВЕ РІШЕННЯ У ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Аналіз чинного господарського процесуального законодавства і висловлених в теорії господарського процесуального права поглядів дозволили диференціювати особливості, яким має відповідати рішення господарського суду і класифікувати їх таким чином: вимоги до судового рішення як до акту органу судової влади (прийняття рішення з дотримання правил підвідомчості і підсудності; прийняття рішення законним складом колегії суддів); вимоги до судового рішення як до акту правозастосування (законність, обґрунтованість, однозначність, повнота, безумовність); вимоги до судового рішення-документа (місце і порядок винесення; письмова форма судового рішення; зміст судового рішення; стиль і мова викладення, відповідність вимогам правової культури) [1, с.13].

О. Кот з'ясував питання відповідності рішення господарського суду вимогам законодавства і сформулював певні пропозиції з цього приводу: по-перше, зазначені вище вимоги до рішення господарського суду, доцільно було б закріпити у нових рекомендаційних роз'ясненнях Верховного Суду України про судові рішення з дотриманням диференційованого підходу у їх викладенні та з розкриттям змісту кожної з вимог, що сприяло б забезпеченню єдиної практики у застосуванні господарськими судами

положень матеріального і процесуального законодавства при прийнятті судових рішень та інших судових актів; по-друге забезпеченню вимоги щодо законності рішення господарського суду сприяло б, на думку вченого, доповнення статей ГПК України такого змісту: «У разі відсутності законодавства, що регулює спірні відносини за участю суб'єктів господарювання України, господарський суд може застосувати аналогію закону або аналогію права. Реалізація цієї пропозиції створить також можливість для застосування норми такого змісту: «забороняється відмова у розгляді справи з мотивів неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини».

На підставі ст. 124 Конституції України судові рішення ухвалюються іменем України, складаються із вступної, описової, мотивувальної і резолютивної частин і є обов'язковими до виконання на всій її території [2]. Рішення може прийматися тільки тим суддею (суддями), який брав участь у розгляді справи із його початку. Загальними вимогами до судового рішення є вимоги про законність та обґрунтованість рішення господарського суду, що забезпечують правосудність та правильність рішення [3, с.11].

До судового рішення як судового акту, що спрямований на забезпечення захисту прав та законних інтересів осіб, у літературі запропонований ряд вимог, а саме: аргументованість, безальтернативність, безумовність, вичерпність, конкретність, логічність, визначеність, повність, правильність, своєчасність, превентивність, справедливість, ясність і чіткість його викладення, дотримання форми та інші [4].

Вимоги, які носять додатковий характер, а саме справедливість, аргументованість, культура судового рішення, ясність і чіткість його викладення, дотримання форми також мають важливе значення, хоча не є підставами для скасування, але характеризують рішення як авторитетний акт судової влади [3, с.11].

Судове рішення є процесуальним документом, а значить, укладаючи його, треба дотримуватися загальних мовностилістичних вимог до юридичних документів, зокрема вимог грамотності, ясності, точності, зрозумілості, нейтральності юридичного тексту тощо. Не викликає сумніву, що численна кількість помилок може спричинити незрозумілість рішення суду, що зумовлює необхідність його роз'яснення і свідчить про недбале ставлення судді до укладання важливого процесуального документа. Водночас значна кількість помилок пов'язана і з тим, що судді не приділяють достатньо уваги удосконаленню своєї мовної грамотності.

Отже, так як судове рішення є процесуальним документом, то укладаючи його, потрібно додержуватись, насамперед, процедури прийняття рішення з дотримання правил юрисдикції, також загальних вимог, зокрема щодо законності, грамотності, зрозумілості, ясності,

точності, безумовності, обгрунтованості. Не менш важливими є і вимоги щодо: місця і порядку винесення; письмової форма судового рішення; змісту судового рішення. Адже, будь-які особи, які звертаються до суду за захистом порушених прав, свобод та інтересів, розраховують на позитивний судовий результат.

1. Кот О. В. Судові акти в господарському процесі України: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.04. Київ, 2011. 21 с.

2. Конституція України від 28.06.1996р. №254 к/96-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Григор'єва В. В. Правовий режим судового рішення у господарському процесі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право». Донецьк, 2009. 20 с.

4. Григор'єв В. В. Рішення господарського суду та оперативність його прийняття. URL: <http://www.sworld.com.ua/index.php/uk/component/content/article/79-economic-labor-land-law-civil-and-administrative-law-/1816-grigorva-bb>.

Наливайко Л. Р.,

проректор,

доктор юридичних наук, професор,

Заслужений юрист України

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),

Василишина Д. М.,

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

У ст.1 Конституції України наша країна проголошена правовою державою. Однією з найважливіших основ правової держави є верховенство права, яке закріплене у ст. 8 Конституції України [1]. Реалізація цього конституційного положення зумовлює необхідність дослідження особливостей реалізації правоохоронних функцій держави.

У нерозривному зв'язку з принципом верховенства права треба відзначити прямо визначену та доповнюючу його у ст. 3 Конституції України засаду пріоритету прав і свобод людини і громадянина. При

цьому, пріоритет прав людини відносно правоохоронної функції виявляється одразу у кількох аспектах – це не тільки першопричина формування цілісної самостійної правоохоронної функції держави (державної політики), але й загально правовий орієнтир в процесі самого здійснення правоохоронної діяльності, що має спрямовуватись на гарантування та забезпечення дотримання й безперешкодної реалізації громадянами своїх прав. Реалізація цього конституційного положення зумовлює необхідність дослідження актуальних проблем функціонування та особливостей реалізації правоохоронних функцій держави.

Серед багатьох функцій держави управління правоохоронною діяльністю є важливішою, без удосконалення та розвитку якої неможливо становлення демократичної держави, соціально-економічного прогресу країни. Будь-яка функція держави, в тому числі і економічна, суттєво впливає на розвиток країни, рівень життя кожної людини. Але правоохоронна функція займає серед інших особливе місце, тому що крім державних інститутів різних рівнів приватні, громадські організації не мають достатніх повноважень у цій галузі. Складність системи державного регулювання правоохоронної діяльності пояснюється всеохоплюючою різноманітністю функцій, які належить виконувати цій системі. Додає складності також те, що до повноважень держави відноситься правовий захист великої кількості різних суб'єктів права – від фізичної особи до держави та іноземних держав включно.

Актуальністю проблеми функції правоохоронної діяльності є те, що в нашій країні та у світі на сучасному етапі відбуваються значні військово-політичні й соціально-економічні зміни, які істотно вплинули на стан національної безпеки України й вимагають розробки й реалізації принципово нових підходів до реалізації правоохоронної функції держави в умовах суспільних реформ в Україні.

Такі вітчизняні дослідники початку минулого століття, як Н. Коркунов, та Ф. Тарановський розглядали проблеми правоохоронної функції нашої держави [2, с. 69]. Окремі аспекти даної проблеми розглядалися в працях таких учених, як: В. Бабаєв, С. Бабаєв, В. Бабкін, Ю. Ведерніков, В. Владимиров, А. Заєць, О. Зайчук, М. Кельман, М. Козюбра, А. Колодій, В. Копейчиков, М. Мельник, Л. Морозова, О. Мурашин, П. Рабинович, В. Селіванов, В. Сіренко, О. Скаун, Ю. Тихомиров, Н. Онищенко, Н. Шестаєв, М. Хавронюк та ін. Проблемі реалізації правоохоронної функції держави присвячені дисертаційні дослідження Р. Шая, П. Онопенка, Й. Горинецького та ін.

Поняття правоохоронної діяльності взаємодіє з іншими спорідненими поняттями, зокрема такими як правоохоронна функція

держави та правоохоронні органи. При цьому, визначення сутності та змісту феномену правоохоронної діяльності ускладнюється не лише відсутністю її комплексного законодавчого регулювання, але й правовою невизначеністю ані правоохоронної функції, ані поняття й системи правоохоронних органів. Більш того, й у науковому плані так само залишається остаточно не вирішеною низка принципів питань, наприклад, щодо прийнятності та доцільності поєднання державної та недержавної правоохоронної діяльності, від вирішення чого безпосередньо залежатиме й підхід до розуміння системи правоохоронних органів. У свою чергу, вказане порушує не менш нагальне питання адекватності державної монополізації правоохоронної діяльності в умовах становлення демократичної соціальної правової держави та формування громадянського суспільства. Отже, вироблення узгодженої позиції з приводу сутності та значення правоохоронної діяльності неодмінно вимагає розкриття та співвідношення з нею суміжних явищ і, у першу чергу, правоохоронної функції. З огляду на це й вбачаються актуальними питання поняття та ознак правоохоронної функції держави як основи правоохоронної діяльності. Зазначимо, що теоретичні питання правоохоронної функції, діяльності та системи як явищ правової дійсності раніше вже розглядалися такими вченими, як І. Бондаренко, В. Дубінчак, В. Зінченко та ін. Однак, у вказаних дослідженнях правоохоронна діяльність та правоохоронна система здебільшого розглядаються у відриві від правоохоронної функції держави, не визначається її засадниче місце у сутності правоохоронної діяльності.

До завдань правоохоронної діяльності відносять такі: попередження порушень вимог норм права, запобігання протиправним посяганням на безпеку людини; виявлення та припинення правопорушень і зловживань правом; у випадках скоєння злочинів та інших правопорушень – їх оперативне розкриття, встановлення винних та притягнення останніх до юридичної відповідальності; недопущення необґрунтованих обвинувачень невинних; нагляд за процесом правозастосування; неупереджене примусове виконання рішень, передбачених законом; юридична допомога громадянам.

Функціями правоохоронної діяльності є такі: функція охорони; профілактична функція; функція нагляду (контролю); регулятивна функція; каральна функція; виховна функція [3, с. 16]. Зазначимо, що сутність правоохоронної діяльності також полягає у єдиній системі її сутнісних характеристик як систематичної роботи по охороні правопорядку, здійснюваної у певних формах та видах, що є нормативно визначеними та регламентованими (гносеологічна

сутність); роботи по охороні інтересів певної частини суспільства (соціального класу) за допомогою різноманітних, у тому числі і силових засобів (класова сутність); засобу забезпечення правового панування ідей правлячої (пануючої) релігії та поєднання релігійних постулатів і політичних положень (релігійна сутність); способу забезпечення національного розвитку, національної єдності та охорони національних інтересів і самобутності пануючого національного соціуму (національна сутність); засобу гарантування рівних можливостей суб'єктів права та охорони загальнолюдських цінностей (загально-соціальна сутність) [4, с. 15]. Окрім того, правоохоронна діяльність здійснюється за допомогою застосування правових заходів впливу державного примусу (позбавлення волі за вчинення злочину, накладання адміністративного стягнення, стягнення майнової шкоди тощо). Серед заходів правового впливу важливе значення мають профілактичні, попереджувальні дії правоохоронних органів. Важливими рисами правоохоронної діяльності є те, що вона здійснюється у встановленому законом порядку та з дотриманням певних процедур, а також те, що заходи впливу повинні відповідати вимогам законів та іншим нормативно-правовим актам [5, с. 17-18].

Це пояснюється тим, що процес правоохоронної діяльності можна конкретизувати як сукупність нормативно регламентованих діянь уповноважених органів, що реалізуються у чітко визначеній послідовності та формі, результатом чого є досягнення відповідного юридично значущого соціального ефекту, націленого на забезпечення законності і правопорядку в суспільстві та державі. Стадійність правоохоронної діяльності має не лише теоретичне, а й практичне значення. Так, теоретичне дослідження послідовності правоохоронної діяльності дає змогу виробити практичну модель етапного процесу охорони права, прав і свобод громадян, законних інтересів осіб, попередження, протидії, розкриття правопорушень. Саме за допомогою моделювання черговості проведення тих або інших правоохоронних дій, а також специфіки їх проведення можна надати процесові правоохоронної діяльності рис наукової обґрунтованості та системного характеру [6, с. 156].

Тому, виходячи з того, що однією з ознак правоохоронної діяльності є те, що вона реалізується на підставі та відповідно до закону і переважно у відповідній процесуальній формі, важливим є саме адміністративно-правове регулювання правоохоронної діяльності. В цьому контексті ми підтримуємо погляди М. Корнієнка, який, досліджуючи зміст сучасної парадигми правоохоронної діяльності, приходять до таких висновків: по-перше, правоохоронна

діяльність є основним напрямом діяльності органів державної влади, в межах якого реалізується правоохоронна функція держави; по-друге, суб'єкти правоохоронної діяльності в переважній більшості є органами, на які покладається, передусім, завдання організації та виконання приписів чинних законів (при цьому надається право видання відповідних організаційно-розпорядчих та правових актів), правоохоронна діяльність має розглядатися як управлінська. А тому дослідження даного правового явища повинно здійснюватися крізь адміністративно-правову призму [7, с. 36], що, у свою чергу, потребує нових теоретичних розробок та вдосконалення існуючого законодавства.

Отже, правоохоронна функція має системний характер і реалізується в різних і органічно пов'язаних між собою формах. Від міри системності реалізації правоохоронної функції залежить ефективність діяльності держави у сфері правопорядку. Подолання обмеженості здійснення правоохоронної функції виключно правовими формами й активне застосування форм неправового характеру, поперше, дозволяє охопити правоохоронною діяльністю гранично широке коло суспільних відносин і процесів, по-друге, сприяє залученню до правоохоронної діяльності недержавних організацій і громадян, по-третє, відображає об'єктивну закономірність, характерну для діяльності правової держави.

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кучук А. Правоохоронна діяльність: стан наукової розробки проблеми. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 2. С. 68-72.

3. Кучук А.М. Теоретико-правові засади правоохоронної діяльності в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2007. 20 с.

4. Дубінчак В.М. Правоохоронна діяльність: сутність, суб'єкти, засоби забезпечення (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2010. 20 с.

5. Басай В.Д. Судові та правоохоронні органи України. Івано-Франківськ, 2002. 820 с.

6. Юсупов В. Процедурні основи діяльності правоохоронних органів України. *Публічне право*. 2013. № 3 (11). С. 153-158.

7. Корнієнко М.В. Правоохоронна діяльність: адміністративно-правовий аспект. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту*. 2013. Вип. 3. Т. 2. С. 34-36.

Наливайко Л. Р.,
проректор,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),
Тронсв В. О.,
студент
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОЇ ДІЇ КОНСТИТУЦІЇ УКРАЇНИ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

Конституція – основоположний документ кожного демократичного державного утворення, адже даний нормативно-правовий акт слугує «ядром» правової системи суспільства, затверджує соціальні цінності та принципи, повноваження й структуру державно-владного механізму. Конституція України, будучи писаним законодавчим документом, поєднує у власній систематизованій структурі значний спектр регулювання суспільних та державних відносин. Таким чином, її конституційні положення затверджують порядок існування у нашій державі гілок влади (Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України, суди) та унормовують суспільні відносини (зазначають права людини і громадянина, їх гарантії).

Конституція України і законодавчі акти є кодифікованими, проте окрім романо-германського правового підходу, що повноцінно реалізований у вітчизняному законодавстві, також суттєво розповсюдився у світі й англо-саксонський, країною-засновницею якого є Велика Британія. Головна відмінність конституції Сполученого Королівства полягає у відсутності систематизації правових норм конституційного характеру у вигляді єдиного писаного акта, тому конституційно-законодавчу систему такої держави складає низка правових документів та звичаїв, які регулюють окремо взяті державні відносини і мають різну ступінь юридичної дії [1, с. 544].

Суттєві відмінності в існуванні та реалізації законодавства у двох правових системах багато віків зумовлювали наукові та політичні дискусії з приводу ефективності того чи іншого підходу. Проблематику практичного застосування некодифікованої конституції у порівнянні з конституційними актами романо-германської системи досліджували такі відомі вчені: Р. Блэкбурн, Ф. Льюїс, І. Новицький, О. Омельченко, А. Томкінс, М. Яцишин та ін.

Актуальність порівняння практичної дії двох правових систем, а особливо дії конституційних положень Великої Британії та кодифікованих

конституційних актів інших держав, не згасає. У зв'язку з полемікою навколо питання змін до Конституції України дослідження у такій сфері є особливо важливими і для українського державотворення.

Конституційний досвід Великої Британії є унікальним. Ця країна постійно була у центрі історичних подій. Саме Великобританія (хоча ця назва буде правильною лише з XVIII ст., коли Англія і Шотландія підписали договір про союз і формування Королівства Великобританія) започаткувала функціонування цілої низки демократичних державно-правових інститутів: парламент, цілісна судова система, конституційна монархія.

Конституція Великобританії за визнанням теоретиків права є політико-правовим феноменом, що не має аналогів в історії конституціоналізму, адже конституційна система даної держави – це поєднання законів різних історичних епох, державних звичаїв та судових прецедентів. Так, основоположний закон Великої Британії складають:

- писані правові норми: статутне право (закони про парламент 1911 р., акти Корони за 1949, Акт про судоустрій, Акт про громадянство, Акт про міністрів корони 1975 р.), акти про правовий статус особи (Велика хартія вольностей 1215 р., Біль про права 1689 р.), конституційні норми, що відносяться до урядової правотворчості;

- неписані правові норми: конституційні звичаї (наприклад, прем'єр-міністром призначається лідер партії-переможниці парламентських виборів), судові прецеденти, регламенти двох палат парламенту, доктринальні роботи науковців-правників, які використовуються у судовій практиці [3, с. 127].

Відсутність кодифікації та умовний поділ конституції на писані й неписані норми є відмінною ознакою британського конституціоналізму від українського. Говорячи про практику використання конституційних норм, слід зазначити те, що окрім структурних відмінностей правова система Об'єднаного Королівства має й суттєві особливості у правотворчості, адже порядок змін до Конституції України (відповідно до III розділу «Вибори. Референдуми» та XIII – «Внесення змін до Конституції України») визначає лише два суб'єкти, які мають змогу змінювати конституційні норми – Верховна Рада України та народ. У Великій Британії, із-за віднесення до конституції правових актів парламенту та уряду, судових прецедентів, таку спроможність мають: парламент, уряд, верховні суди та народ. Громадяни мають вищезазначене право лише у випадках референдуму, який призначає парламент [4, с. 3].

Слід зазначити, що особливого порядку змін до конституційних актів немає, бо конституційні положення приймаються на рівні зі звичайними законопроектами і не мають виокремлення на законодавчому рівні [8]. Тільки багатовікові традиції не можуть бути взагалі зміненими, а

це: звичаї проведення засідань (урочисте відкриття, закриття роботи парламенту); прерогативи монарха (атрибути королівської влади, відсутність кримінальної, цивільної та адміністративної відповідальності, право на утримання за рахунок державного бюджету) [5, с. 41].

Конституцію Об'єднаного Королівства можна вважати гнучкою, проте окремі правові норми традиційного характеру є незмінними на законодавчому рівні – дані риси також наявні й у Конституції України: ст. 157 визначає неможливість зменшення обсягу прав і свобод людини і громадянина, ліквідацію незалежності України, порушення її територіальної цілісності, неможливість змінювати основний закон нашої держави в умовах воєнного або надзвичайного стану [11].

Окремою сферою практичного використання конституційних норм є судова практика. Українське судочинство повністю ґрунтується на положеннях Конституції України, кодексах, міжнародних правових нормах, що ратифіковані Верховною Радою та законах [4, с. 3]. Практика використання конституційних норм у судах Великої Британії багато в чому подібна до української, але все ж має певні суттєві відмінності: відсутність суду, який би регулював конституційні відносини; наявність судового прецеденту як основоположної частини судового рішення; наявність повної законодавчої недоторканності (монарх) та часткової (члени парламенту несуть відповідальність лише за кримінальні, цивільні і частково за адміністративні правопорушення) [6, с. 56]; опосередкована дія міжнародних правових норм: суддя може відмовити у апелюванні міжнародною нормою у разі, якщо її не ратифікував парламент або така не є сумісною з британським законодавством; часткова суперечність законодавства – наприклад, Акт про запобігання тероризму (1984 р.) встановлює обмеження на захист особистості, що суперечить Акту про права людини (1998 р.) [7]; вплив на судові рішення наукових доктрин та праць (відіграє особливу роль при вирішенні правових колізій).

Отже, конституційна система Великої Британії та Конституція України мають, як спільні, так і відмінні риси власної реалізації. Спільними рисами слід вважати провідну роль конституційної норми у правотворчості, її обов'язковість та пряму дію, неможливість змінювати деякі положення, наявність інструментів прямої демократії. Відмінними ж рисами Великої Британії відносно України є відсутність кодифікованості законодавства та суду у сфері конституційно-правового регулювання, можливість приймати конституційні норми для різних органів, специфіку судового процесу [8, с. 156].

Проте, не дивлячись на суттєві відмінності британської правової системи, не можна говорити про її неефективність, бо майже тисячолітнє існування Великої Британії, дієвість та еластичність конституції,

стабільність політико-партійної системи, ефективність управління в центрі та на місцях, дозволяє цій державі ефективно вирішувати внутрішні та зовнішньополітичні проблеми та виклики, які стоять перед її громадянами [9, с. 145].

Для нашої держави може бути корисним застосування окремих складових з багатовікового досвіду Об'єднаного Королівства. Так, у наш час є досить популярною дискусія щодо доцільності використання у вітчизняних судах прецеденту та повноцінного введення у судовий процес присяжних – дані нововведення можуть значно збільшити ефективність судочинства, підвищивши якість розгляду справ. До слова, наявність прецеденту також значно позитивно вплине на ступінь правової захищеності суду при прийнятті рішення: судовий орган отримає змогу абсолютно правомірно використовувати практику минулих років при вирішенні справ.

Також надання традиціям парламентаризму певного легального статусу може якісно вплинути на зазначені процеси у державному будівництві, створивши певні вимоги до парламентаріїв. Однак не вбачається ефективним ускладнення конституційного документа через надання іншим нормативно-правовим актам статусу основоположного закону, адже такі тенденції лише суттєво ускладнять правову роботу з таким джерелом.

1. Конституційне право зарубіжних країн: навч. посібник / М. С. Горшенюва, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін.; За заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 544 с.

2. Конституции зарубежных государств: учебное пособие / сост. проф. В. В. Маклаков. 4-е изд., перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2003. 155 с.

3. Макарин А. В., Стребков А.И. Теория и история политических институтов (переиздание). Москва. 2017. 127 с.

4. Яцишин М.М. Основы конституційного права Великої Британії: навч. посібник. Луцьк: Свічадо. 2013. С. 3.

5. Turpin, Colin; Tomkins, Adam (2007). British government and the constitution: text and materials. Cambridge: Cambridge University Press, p. 41.

6. Abbott, Lewis F. (2014). "Five: "The Legal Protection Of Democracy & Freedom: The Case for a New Written Constitution & Bill Of Rights"" p. 56.

7. Великобританія. Парламент Великої Британії. Акт про права людини. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1998/42/contents>.

8. Порівняльне правознавство / За заг. ред. В. Д. Ткаченка. Харків: Право. 2003. 156 с.

9. Бромхед П. Эволюция Британской конституции. Москва. 1978. 145 с.

Наливайко Л. Р.,
проректор,
доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),
Чернобук В. В.,
студент
(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД В УКРАЇНІ

Найважливішим для кожної країни повинно бути не законодавство, не бюджет і навіть не матеріальні кошти чи допомога від інших країн, а насамперед життя, права та інтереси особи, громадянина, жителя. Адже як відомо людина це є найцінніше для України та й взагалі для всіх країн світу. Для того, щоб як найбільш повно зафіксувати можливості захисту прав людини та основоположних свобод було створено Конвенцію, яку підписали досить багато країн. Потрібно, зазначити, що відповідно до тексту Конвенції про захист прав і основоположних прав, країни, які підписали цей документ, повинні знову підтверджувати свою віру в ті основні свободи, які складають підвалини справедливості і миру в усьому світі і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого боку, завдяки загальному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать.

Дану тему у своїх роботах розглядали досить велике коло учених і саме на їх напрацюваннях маємо змогу розглянути дане питання. Питання щодо Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практика та теорія застосування, розглядалось в роботах Г. Анцелевича, В. Денисова, А. Дмитрієва, О. Мірошніченка, О. Сердюка, І. Яковюка та інших.

Перш ніж перейти до розгляду даної теми, варто завжди розуміти, що теорія не може бути відокремленою від практики, так як практика завжди формується з викладеного у теорії, доповнюю її в своїх реаліях певними особливостями. Як зазначають в своїй роботі О. Сердюк та І. Яковюк, що цим випадком стало нехтування позицією Комісії – одна з держав-учасниць (а саме – Греція), отримавши негативні доповіді Комісії, денонсувала Конвенцію і взагалі вийшла зі складу Ради Європи.[4, с. 14]. Так, це були лише початкові кроки, до закріплення Конвенції, однак вони стали поштовхом для подальшого її розвитку та формування того, що ми маємо зараз.

Звертаючись до практики варто звернути увагу, що при колізії норм національного законодавства та норм Конвенції в пріоритеті стоїть застосування саме норм Конвенції. Досить вдало цю думку в своїй роботі підкреслив О. Мірошніченко, так він зазначив, що Конвенція в даному випадку виступає як міжнародний договір, тож звертаючись вже до міжнародного публічного права, автор звертає увагу на його особливості, а саме основоположний принцип добросовісного виконання державою міжнародних зобов'язань. Науковець привертає увагу також на те, що даний принцип був закріплений у статті Віденської конвенції, яка ратифікована Україною [3, с. 370]. Тобто зрештою при виникненні суперечностей варто звертатися до норм, саме Конвенції, адже наша держава зобов'язана її виконувати та дотримуватися. Тож, звертаючи роль саме на норми Конвенції про захист прав і основоположних прав то основною перешкодою до застосування її норм, стає їх незнання або нерозуміння. На нашу думку, для того, щоб вирішити дану проблему треба вводити певні курси підвищення кваліфікації серед державних службовців, саме на знання норм міжнародного публічного права, в тому числі і Конвенції, а також можливості застосування їх на практиці, адже, практика не відривається від теорії, а теорія немає права на існування без практики.

Отже, досить часто постає перед захисниками проблема щодо колізій норм, саме вона стає тим бар'єром, який люди не можуть перетнути. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини буде завжди актуальною для нас, адже поки є особистість, поки є бажання захищати свою правоту, поки є насага та порив ставати краще, до того моменту і будуть права та свободи людини, які потрібно весь час захищати від посягань інших.

1. Європейська конвенція про захист прав і основних свобод людини 1950 // Юридична енциклопедія: [в 6-ти т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія, 1998.

2. Конвенція про захист прав і основних свобод людини від 04.11.1950 р. *Офіційний вісник України*. 1998. № 13. Ст. 270.

3. Мірошніченко О. А. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та виконання рішень Європейського суду з прав людини в Україні. *Форум права*. 2014. № 1. С. 369-372.

4. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / [О. В. Сердюк, Ю. В. Щокін, І. В. Яковюк та ін.]; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2017. 374 с.

Наливайко О. І.,

науковий співробітник,

кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),

Капінус М. А.,

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПРАВООХОРОННОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

На сьогодні українська держава здійснює різноманітні функції, що класифікуються за різними критеріями. Функції держави забезпечують нормальну діяльність та функціонування державного апарату, які становлять єдину систему, що забезпечує єдність здійснення державної влади в певній сфері діяльності, що у свою чергу обумовлює актуальність теми.

Питання правоохоронної функції держави розглядали та досліджували значна кількість науковців, зокрема: І. Кріцак, А. Кучук, І. Лавринчук, А. Малько, М. Мельник, П. Онопенко, В. Осадчий, О. Тихомиров, М. Хавронюк, В. Чіркин та інші.

Розглядаючи охоронну функцію в правовій державі, потрібно розуміти, що основною формою реалізації даної функції є – правоохоронна діяльність. Так, правоохоронна функція держави передбачає перелік поставлених завдань: захист прав і свобод людини та громадянина, захист правопорядку, боротьба зі злочинністю та її профілактика, створення правоохоронних органів України, здійснення правосуддя, тощо. Зазначена функція також спрямована на охорону життя, здоров'я, честі та гідності громадян, а також на охорону державного і громадського майна, на охорону приватної власності.

Правоохоронна функція української держави є фундаментальною, таку думку підкреслюють та розділяють багато науковців та вчених.

Так, наприклад, І. Кріцак вважає, що правоохоронна функція держави – це систематичний напрям діяльності держави, який об'єднує низку заходів (і навіть примусових), які ґрунтуються на принципах справедливості та ефективності, спрямованих на безконфліктну реалізацію прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, забезпечення соціальної злагоди, недопущення індивідуальних, колективних та масових порушень законності і правопорядку [1, с. 15]. Також, В. Осадчий зазначає, що правоохоронна функція держави – це гарантування функціонування суспільних відносин, врегульованих правом [2, с. 71]. І. Лавринчук стверджує, що правоохоронна функція передбачає охорону кожного члена суспільства від несправедливого

поводження збоку інших осіб [3, с. 23].

М. Мельник, М. Хавронюк, зазначають, що за визначенням, усі правоохоронні функції держави поділяють на: головні; другорядні (допоміжні).

Головними є ті, в які входять такі функції як: профілактична функція (являє собою профілактику правопорушень); захисна (захист життя, здоров'я, прав, свобод, законних інтересів фізичних осіб та юридичних осіб); охоронна (забезпечує охоронну громадського порядку, громадської безпеки і власності); ресоціалізаційна (типова для органів і служб у справах неповнолітніх осіб, служб, що здійснюють адміністративний нагляд за особами, також звільненими з місць позбавлення волі); розслідування злочинів, оперативно-розшукова; судовий розгляд справ; розгляд справ про адміністративні, фінансові та господарські правопорушення; виконання вироків, рішень, ухвал і постанов судів, постанов органів судового слідства та прокурорів.

Другорядними (допоміжними) є такі як: контрольна (наглядова), дозвільна (надається дозвіл на здійснення певної діяльності чи вчинення певних дій), правороз'яснювальна (функція надання правової допомоги в якості консультування), методична, інформаційна (інформування державних органів, особливо правоохоронних), нормотворча (видання актів міжвідомчого характеру), координаційна [4, с. 15-20].

Слід звернути увагу, що охорона прав і свобод гарантується Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Так, у ст. 3 Конституції України, вказано, що людина, її життя, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, утвердження і забезпечення прав і свобод є головним обов'язком держави в цілому, тому основними цілями правоохоронної функції держави є забезпечення охорони прав та свобод людини та громадянина, відновлення порушеного права, створення гарантій для здійснення громадянами своїх прав і свобод [5].

Правоохоронна функція держави забезпечує охорону суттєвих правових інститутів, таких як: конституційний лад; права і свободи громадян; законність та правопорядок; захист навколишнього природного середовища; всіх суспільних відносин, які встановлені і регулюються правом.

У науковій літературі виокремлюють низку властивостей правоохоронної функції держави, а саме правоохоронна функція держави: складає комплексний пріоритетний напрям державної політики; зміст становить забезпечення охорони права та правовідносин, а також захисту основ конституційного ладу, у тому числі прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, законності та правопорядку; розкриває цілісність і внутрішню узгодженість, конкретизація, стабільність, постійність, однорідність і рівноправність; ґрунтується на основоположних принципах

верховенства права, законності, пріоритету прав і свобод людини і громадянина, самостійності, професіоналізму, прозорості та гуманності; реалізується у відповідних правових і організаційних формах за допомогою державно – владних методів переконання та примусу; реалізація вимагає її своєчасного забезпечення достатніми матеріально-технічними, фінансовими та кадровими ресурсами, формування адекватної нормативно-правової та організаційної основи правоохоронної діяльності [6, с. 20].

Отже, правоохоронна функція є головним напрямом держави та полягає в забезпеченні відповідно до пріоритетних засад верховенства права, захисту основ конституційного ладу, гарантованості прав і законних інтересів людини і громадянина, що є основою державності та забезпечує існування демократичного громадянського суспільства.

1. Кріцак І. В. Правоохоронна функція держави та її вплив на формування функції надання послуг населенню органами внутрішніх справ України. Київ, 2009. С. 365-372.

2. Осадчий В. І. Правоохоронні органи як суб'єкти кримінально-правового захисту. *Право України*. 1997. № 11. С. 71-75.

3. Лавринчук І. П. Обставини встановлення правового статусу державного службовця. Київ, 1999. С. 98-102.

4. Мельник М. І., Хавронюк М. І. Правоохоронні органи та правоохоронна діяльність: навч. посіб. Київ : Атіка, 2002. 576 с.

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

6. Шай Р. Я. Правоохоронна функція правової держави: теоретико-практичні аспекти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Нац. Ун-т «Львівська політехніка», 2012. 20 с.

Нестерович В. Ф.,
завідувач кафедри державно-правових дисциплін,
доктор юридичних наук, доцент
(Луганський державний університет внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка)

ЗЛОВЖИВАННЯ СОЦІАЛЬНОЮ РЕКЛАМОЮ ДО ПОЧАТКУ ВИБОРЧОГО ПРОЦЕСУ ЯК МАНІПУЛЯТИВНА ВИБОРЧА ТЕХНОЛОГІЯ В УКРАЇНІ

Зловживання соціальною рекламою до початку виборчого процесу є маніпулятивною виборчою технологією, яка полягає у розміщенні під виглядом соціальної реклами інформації про

майбутнього кандидата чи політичну партію, з метою сформувати або підтримати обізнаність виборців та їх інтерес щодо таких осіб до початку виборчого процесу.

В Україні зловживання соціальною рекламою з маніпулятивною метою набуло настільки широкого використання, що вже давно неможливо уявити проведення виборів без появи приблизно за півроку до їх офіційного початку матеріалів агітаційного характеру, які розміщені під виглядом соціальної реклами по усій країні або в окремому виборчому окрузі. Розміщення одним майбутнім кандидатом такого роду матеріалів призводить до ланцюгової реакції, коли інші кандидати щоб не випасти з інформаційного виборчого простору, також вимушені під виглядом соціальної реклами поширювати матеріали на свою користь.

Соціальна реклама, згідно з ст. 1 Закону України «Про рекламу», – це інформація будь-якого виду, розповсюджена в будь-якій формі, яка спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей і розповсюдження якої не має на меті отримання прибутку. Рекламодавцем соціальної реклами може бути будь-яка особа. Соціальна реклама не повинна містити посилань на конкретний товар та/або його виробника, на рекламодавця (за винятком випадків, коли рекламодавцем є громадська організація), на об'єкти права інтелектуальної власності, що належать виробнику товару або рекламодавцю соціальної реклами. Натомість політична реклама, згідно з виборчого законодавства України, є однією з форм передвиборної агітації, розміщена за допомогою рекламних засобів, яка спонукає виборців голосувати за або не голосувати за певного суб'єкта виборчого процесу.

За цього, відповідно до ч. 5 ст. 68 Закону України «Про вибори народних депутатів України», не вважається передвиборною агітацією здійснення політичною партією, яка не має статусу суб'єкта виборчого процесу, інформаційно-агітаційних заходів з метою популяризації власної діяльності чи роз'яснення своєї позиції за умови, що під час таких заходів жодним чином не згадуються політичні партії – суб'єкти виборчого процесу та кандидати у депутати, а також положення передвиборних програм.

Основні причини, які сприяють використанню соціальної реклами як маніпулятивної виборчої технології:

- 1) завдяки соціальній рекламі можна ще до початку виборчого процесу сфокусувати увагу виборців на конкретному кандидаті чи політичній партії з числа великої їх кількості, яка буде зареєстрована для участі у виборах;

2) розміщення соціальної реклами не обмежено часовими межами та етапами виборчого процесу, у той час коли кандидат або політична партія отримують право на розміщення політичної реклами лише на наступний день після своєї реєстрації та можуть його здійснювати до 24 години останньої п'ятниці перед днем голосування;

3) простіший спосіб здійснення соціальної реклами, яка може бути інформацією будь-якого виду, що розповсюджена в будь-якій формі, у той час коли політична реклама є виключно формою передвиборної агітації, яка розміщена за допомогою рекламних засобів;

4) змістовні межі соціальної реклами дозволяють під формулювання «спрямована на досягнення суспільно корисних цілей, популяризацію загальнолюдських цінностей, що не має на меті отримання прибутку» легко розмістити матеріали, що спонукає виборців голосувати «за» або «проти» певного кандидата чи політичну партію.

Унаслідок використання соціальної реклами як маніпулятивної виборчої технології фактично розмиваються межі початку проведення виборчого процесу, що у свою чергу призводить до так званого «*фальстарту виборчої кампанії*». Агітація на користь конкретних кандидатів набуває завуальованого і неконтрольованого характеру та починає здійснюватися з порушенням встановлених виборчим законодавством форм та строків передвиборної агітації. Це призводить до фактичного збільшення періоду виборчої кампанії, що у свою чергу значно збільшує витрати на її проведення з боку кандидатів і політичних партій. Здорожчання проведення виборчої кампанії на виборах неминуче посилює корупційні ризики та збільшує вплив великих грошей у підготовці та проведенні виборів в Україні.

1. Нестерович В. Ф. Виборче право України: Підручник. Київ: Видавництво Ліра-К, 2017. 504 с.

2. Про рекламу: Закону України від 3 липня 1996 року № 270/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 39. Ст. 181.

3. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 10-11. Ст.73.

Онишко О. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Сивак Ю. М.,
курсант
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

РЕАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНАМИ УКРАЇНИ ПРАВА НА УЧАСТЬ У МІСЦЕВИХ РЕФЕРЕНДУМАХ

З метою забезпечення народовладдя і безпосередньої участі громадян в управлінні державними та місцевими справами в Україні, як і в більшості демократичних держав світу проводяться референдуми. Участь у референдумі є прикладом прямої участі громадян у суспільному житті. Це форма висловлювання громадян у формі голосування з питання, що стосується всієї країни або її частини (місцевого референдуму). Норми Конституції України (ст.ст. 38, 69–74) визначають референдум як одну із форм безпосередньої демократії.

На відміну від загальнодержавних, проведення місцевих референдумів не так широко застосовується у різних країнах світу, однак вони є вкрай необхідними у демократичному суспільстві для реалізації своїх прав членами територіальних громад. Так, практика місцевих референдумів широко розповсюджена у Нідерландах, Угорщині, Італії, Естонії, Австрії, Німеччині, Польщі, Португалії, Іспанії, Болгарії, Франції та в інших країнах. На міжнародному рівні право на проведення місцевих референдумів визначене у Європейській хартії місцевого самоврядування, ратифікованої Україною в 1997 році.

Дослідженням прав людини у сфері її безпосередньої участі в управлінні державними справами шляхом референдуму займалися ряд українських науковців, а саме: Д. С. Бізілевич, Д. С. Ковриженко, А. М. Колодій, Н. О. Кузнєцова, А. Ю. Олійник, М. В. Оніщук, О. В. Петришин, В. В. Речицький, В. М. Селіванов, В. Я. Тацій, В. В. Токованов, О. М. Шудра та багато інших.

Однією з форм безпосереднього вирішення питань місцевого значення територіальною громадою є місцевий референдум. Тобто місцевий референдум – це спосіб реалізації влади територіальною громадою з метою здійснення локальної (місцевої) правотворчості й контролю за діями й рішеннями органів і Місцевий референдум – згідно зі статтею 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» є

формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення [1, с. 3–4].

Відповідно до ст. 38 Конституції України, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [2].

Характерною особливістю правового регулювання інституту місцевих референдумів в Україні є відсутність норм його регулювання. Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 1991 р. чітко не визначав шляхів імплементації рішень місцевих референдумів. У 2012 р. даний акт втратив чинність у зв'язку з ухваленням Закону України «Про всеукраїнський референдум», який у квітні 2018 був визнаний неконституційним.

У законодавстві також суперечливо звужено коло суб'єктів, що мають право участі у місцевому референдумі. Так, відповідно до Конституції України таке право мають громадяни України, але з огляду на вказану норму, ігноруються права тих постійних мешканців адміністративно-територіальних одиниць, що не мають українського громадянства, однак тривалий час проживають у певному регіоні [3, с. 28–29].

Верховною Радою України VII скликання був розглянутий підготовлений Міністерством юстиції ще у 2009 р. та прийнятого за основу парламентом у квітні 2011 р. проект Закону України «Про місцевий референдум». Проте, цей законопроект зазнав критики як з боку український експертів та політиків, так і з боку фахівців з міжнародних організацій. Законопроект містив цілком слушні завдання, які був покликаний вирішити новий законопроект: забезпечення реалізації народовладдя на місцевому рівні; мінімізація можливого впливу (у межах, необхідних для допомоги з організацією проведення місцевого референдуму) з боку органів влади; гарантування імплементації рішень, прийнятих на місцевому референдумі [3, с. 30–31]. Правові положення, визначені у законопроекті є достатньо аргументованими і правомірними, однак ні цей ні жоден інший законопроект не знайшов своє відображення у законотворчому процесі сьогодення.

Аналіз законодавства дозволяє стверджувати, що конституційна норма щодо реалізації права громадян на проведення місцевих референдумів визначена у ст.ст. 1, 7 Закону України «Про місцеве самоврядування», де вказано, що місцевий референдум – форма прийняття територіальною громадою рішень з питань, що належать до відання місцевого самоврядування, шляхом прямого голосування; місцевий референдум є формою вирішення територіальною громадою питань місцевого значення шляхом прямого волевиявлення. Предметом місцевого референдуму може бути будь-яке питання, віднесене

Конституцією України, цим та іншими законами до відання місцевого самоврядування. Рішення, прийняті місцевим референдумом, є обов'язковими для виконання на відповідній території [4]. Однак, жодного закону щодо механізму проведення, орієнтовного переліку питань, що можуть виноситися, строки проведення місцевого референдуму та інші норми щодо його регулювання, прийнято не було.

Відповідно до Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні органи місцевого самоврядування повинні вжити усіх заходів у сфері забезпечення права територіальних громад на місцевий референдум [5].

На сьогоднішній день питання місцевого значення можуть вирішувати лише депутати місцевих рад, а також членами територіальних громад на загальних зборах. Так, Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» встановлює, що на загальних зборах громадян за місцем проживання можуть вирішуватися такі питання: щодо ініціативи про створення органу самоорганізації населення (ч. 1 ст. 8); обирання ініціативної групи, члени якої будуть представляти інтереси жителів - учасників зборів (конференції) у відповідній місцевій раді, яка надає дозвіл на створення органу самоорганізації населення (ч. 2 ст. 8); визначення загального складу і обрання органу самоорганізації населення (ч. 1 ст. 10) та інші [6]. У випадку прийняття Закону України про місцеві референдуми вказані питання могли б регулюватися і місцевим референдумом, оскільки вони потребують чіткого формулювання і волевиявлення, і не повинні залишатися лише на стадії обговорення.

Позитивним моментом у реалізації вищевказаного права є те, що законодавець надав можливість та широкий спектр повноважень територіальним громадам вирішувати питання щодо проведення місцевого референдуму з питань підтримки об'єднання територіальних громад, однак з моменту прийняття такої норми питання об'єднання територіальних громад шляхом референдуму не розглядалося, оскільки самої процедури проведення законодавцем прийнято не було.

Виходячи із вищевикладеного, слід підсумувати, що з 1991 року, протягом усього існування незалежності України, питання проведення місцевих референдумів не стояло гострою проблемою в українському суспільстві. На сьогоднішній день недосконалість законодавчої бази з реалізації права громадян на місцеві референдуми потребує наполегливої та узгодженої роботи законодавчих та місцевих органів влади. Крім, надання можливості громадянам шляхом місцевого референдуму вирішувати питання щодо об'єднання територіальних громад [6], а також питання про наділення міських рад правами щодо управління майном і фінансовими ресурсами, які є у власності територіальних громад районів у містах [4],

потрібно законодавчо визначити ще ряд питань, які можуть вирішуватися на місцевих референдумах, а саме: висловлення недовіри головам сільської, селищної, міської районної рад народних депутатів у випадку виявлення недоліків у їх роботі, які суперечать суспільному благу та добробуту громадян; встановлення, злиття, поділу та скасування меж територіального поділу місцевості, на якій проживають члени територіальної громади; вирішення питання щодо будівництва та функціонування промислових підприємств в місцевості, яка належить територіальній громаді; інших важливих питаннях, що стосуються соціальних, економічних або культурних зв'язків, що пов'язують територіальну громаду.

1. Тацій В. Я. Утвердження і забезпечення прав та свобод людини – головний конституційний обов'язок демократичної, правової, соціальної держави. *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 4(23). С. 3–19.

2. Конституція України від 28.06.1996. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user>

3. Книгін К. Правове визначення референдуму як форми народовладдя (проблеми теорії і практики). *Право України*. 2001. № 11. С. 28–31.

4. Про місцеве самоврядування. Закон України від 21.05.1997. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97>

5. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 333-р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-p>

6. Про добровільне об'єднання територіальних громад. Закон України від 05.02.2015. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2015-p>

Павлусів Н. М.,

доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного і міжнародного права,
кандидат філософських наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМА ПОДВІЙНОГО ГРОМАДЯНСТВА В УМОВАХ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ: ПОЛІТИКО- ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Ідея права як надбання західної цивілізації і концепція сучасного європейського правопорядку побудовані на пріоритеті дискусії, полеміки над конфліктами чи політикою «залізної завіси». Досвід мирного співіснування європейських держав і націй після Другої світової війни засвідчує, що

стабільність території національних держав набагато ефективніше забезпечується їх контрольованою взаємною інтеграцією, ніж неконтрольованими конфліктами з непередбачуваними результатами, в т.ч. із взаємним шантажем один одного нацменшинами, що проживають на території суміжного держави-сусіда.

Одним із суттєвих викликів концепції державного суверенітету, якої дотримується правлячий істеблішмент в Україні, стали події масового надання угорського громадянства громадянам України, які проживають у Закарпатській області. Проблема, як видається, є набагато складнішою і потребує ретельного політико-правового аналізу, підстави та результати якого сформульовані в наступних положеннях.

1. Дійсно, Конституція України та Закон України «Про громадянство» не допускають подвійного громадянства громадян України, а за громадянами України, які такі мають громадянство іноземних держав, останнє не визнається. Проте іноземні держави вважатимуть таких осіб своїми громадянами і захищатимуть їхні права та інтереси усіма своїми суверенними можливостями. У випадку угорської національної меншини на Закарпатті ситуація ускладнюється тим, що такі громадяни становлять національну меншину, яка компактно проживає на території Закарпатської області.

2. Офіційно та законодавчо закріпленим пріоритетом України є її євроінтеграція. У випадку з Угорщиною йдеться про встановлення громадянами України постійного правового зв'язку з державою-членом Європейського Союзу (далі – ЄС), при цьому більшість із них залишаються фактично проживати на території України, користуючись всіма благами громадянина держави-члена ЄС. Тобто в такий спосіб відбувається індивідуальна євроінтеграція громадян України в ЄС.

3. Значна кількість українських трудових мігрантів, які тривалий час живуть і працюють за кордоном, у країнах ЄС, також намагаються здобути громадянство цих країн для себе та членів своїх сімей, оскільки з цим пов'язаний доступ до освіти, медицини та інших благ, соціальні та правові гарантії.

4. Можливі закиди щодо угорської нацменшини на Закарпатті про те, що вони користуються соціальними та іншими гарантіями як громадяни України, можуть бути розглянуті і під іншим кутом зору:

а) вони такими і є, оскільки з точки зору законодавства ми не визнаємо їх громадянами Угорщини, до речі, як і громадяни України, які проживають на тимчасово окупованих територіях з усіма наслідками, включаючи пенсії та соціальні витрати,

б) у випадку угорського громадянства ситуація ще складніша, бо ЄС надає Україні значні суми фінансової допомоги, від якої загальна фінансова спроможність виконувати соціальні зобов'язання перед своїми громадянами.

в) як у цілому світі, так і у ЄС давно вироблена практика вирішення проблем, пов'язаних з подвійним-потрійним громадянством.

Необхідно вирізняти такі ситуації : народні депутати купують панамські та інші офшорні паспорти та дійсно складні колізійні ситуації, коли Закарпаття у 1939–1945 рр. входило до складу Угорщини, тобто мешканці Закарпаття, крім етнічної угорської національності, є в другому-третьому поколінні нащадками громадян Угорщини. Подібні ситуації неодноразово виникали в міжнародно-правовій практиці в різних частинах світу, є прецеденти судових рішень різних Міжнародних судових органів, в тому числі Європейського суду з прав людини.

У ЄС розглядається питання про запровадження єдиного громадянства ЄС, одним з етапів якого є набуття множинного громадянства різних держав-членів ЄС. Як варіант, можна припустити, що доведеться диференціювати підходи до подвійного громадянства, якщо це громадянство членів ЄС. Однозначно можна лише стверджувати, що ігнорування проблеми або категорична обструкція («стою на своєму») як практичне вирішення проблеми розглядатися не можуть. У будь-якому випадку доведеться проводити діалог з органами ЄС та його правовими інститутами.

Не треба при цьому забувати, що створення ЄС та євроінтеграція нових держав-членів з точки зору класичної теорії державного суверенітету є добровільним частковим обмеженням такого заради інтересів своїх громадян.

Зазначені колізії, які виявились у зв'язку із масовими випадками надання угорського громадянства на Закарпатті, а також реакції на ці події українського суспільства та влади виявили ще одну проблему – недостатню поінформованість та усвідомлення суті та процесів євроінтеграції, які неминуче доведеться пройти Україні. Тут тільки фаховий юридичний аналіз, залучення провідних українських вчених-правників з досвідом роботи в міжнародних організаціях сприятимуть пом'якшенню такого роду непорозумінь.

Отже, політико-правова складність процесів євроінтеграції України змушує переглянути пануючі в Україні підходи до національного суверенітету та інституту громадянства. Звісно, поки що йдеться про постановку проблеми, ухилитися від якої стало неможливо.

Панкевич К. О.,

студентка

(Львівський національний університет імені Івана Франка)

ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЙНИМ РИЗИКАМ В ПУБЛІЧНІЙ СЛУЖБІ

У сучасному суспільстві побутує таке негативне явище як корупція, що породжується ще в самій свідомості людини, проявляється у ряді дій, що спрямовані на одержання неправомірної вигоди і задоволення власних інтересів, та існує завдяки неефективним механізмам превентивних заходів. Це явище станом на сьогодні становить одну з основних загроз для національної безпеки та демократичного ладу України.

Під поняттям публічної служби прийнято розуміти діяльність службовців, що тісно пов'язана з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, і спрямована на виконання функцій і завдань держави. З цього визначення випливає, що така діяльність повинна забезпечувати інтереси суспільства та держави в цілому.

Проте в сучасному світі на перший план часто виходять певні особисті зацікавленості та бажання самозбагачення, тобто виникає конфлікт інтересів, що і є однією з причин утворення такого явища як корупція. Під час виконання службовцями функцій держави та місцевого самоврядування існують численні інші корупційні ризики.

Загальноприйнятою є думка, що один із ризиків складає непрозорий та недостатній рівень оплати праці більшості публічних службовців. З цим можна погодитись, адже й справді система оплати праці публічних службовців не є прозорою та присутній суб'єктивізм з боку керівництва у визначенні конкретних розмірів оплати праці.

Дещо інший підхід був запропонований Молдованом Е. С., який зазначає, що ми недооцінюємо роль моральності та ідейної стійкості в процесі подолання корупції на державній службі, ставлячи на перші позиції матеріальне та соціальне забезпечення. Власне, така точка зору опитаних є практично обгрунтованою: при низькому рівні заробітної плати та не надто потужних соціальних гарантіях особи, покликані виконувати функції держави, не здатні гідно забезпечити себе та свою родину і тому часто звертаються до незаконних способів «поповнення» особистого бюджету.

Проте таке твердження є справедливим лише для державних

службовців V-VII категорій посад, чия матеріальна винагорода за виконану роботу рідко дозволяє жити на рівні вище середнього. Насправді ж масштабні та суспільно небезпечні корупційні правопорушення здійснюються державними службовцями вищих категорій посад, чій заробітна плата та соціальні гарантії забезпечують безбідне життя. Здавалося б, за таких обставин рівень моральності та ідеологічної спрямованості при виконанні своїх професійних обов'язків таких держслужбовців мав би бути найвищим. Натомість, моральні та ідеологічні переконання є викривленими і не відіграють для них ролі обмежувачів [1, с.4].

Тому вважаємо цілком доцільним використовувати заходи, запропоновані Молдаваном Е. С., зокрема розробки Концепції реалізації морально-ідеологічних антикорупційних заходів. характер яких визначався б морально-ідеологічним спрямуванням.

На сучасному етапі розвитку нашої держави наявність такої кількості корупційних ризиків становить загрозу для демократичного суспільства. Особливо, коли йдеться про ризики у функціонуванні публічної служби в Україні, адже саме у руках службовців зосереджено широке коло повноважень.

Звертаючи увагу на значущість такої проблеми, необхідно врегулювати дане питання належним чином й на законодавчому рівні. Зокрема, як зазначає Хорошенко О.:

суть антикорупційного законодавства полягає в тому, щоб: по-перше, обмежити, нейтралізувати чи усунути чинники корупції, запобігти конфліктам інтересів (з особистих та службових підстав), на нормативному рівні визначити межі правомірної та етичної поведінки особи, уповноваженої на виконання функцій держави, зробити вчинення корупційних правопорушень справою невігідною та ризикованою, врешті досягти того, щоб особа чесно та сумлінно виконувала свої службові обов'язки; по-друге, чітко визначити ознаки корупційних правопорушень, передбачити адекватні заходи відповідальності за їх вчинення, належним чином врегулювати діяльність органів державної влади та їх окремих підрозділів, що безпосередньо протидіють корупції [2, с. 201].

Станом на сьогодні в Україні вже встановлена певна нормативна база, що регулює питання протидії корупції. До неї можна віднести: Закон України «Про запобігання корупції», Закон України «Про державну службу», Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші. Проте антикорупційне законодавство потребує постійного оновлення відповідно до змін у стані суспільних відносин, економічної ситуації у країні. Лише таким

чином можна запобігти появі нових корупційних ризиків та сприяти усуненню існуючих.

Вважаємо доцільним також використання міжнародних стандартів та проведення аналізу досвіду зарубіжних країн з метою подальшого напрацювання конструктивних пропозицій щодо вирішення проблеми корупції в Україні.

Ільєнок Т. В. наводить практики держав у боротьбі з корупцією, які, на нашу думку, будуть актуальними і в Україні. Наприклад, якщо розглянути досвід боротьби з корупцією у Німеччині та Словаччині, то він свідчить про ефективність залучення громадськості для боротьби з корупцією. Зокрема, відомство кримінальної поліції федеральної землі Нижня Саксонія впровадило прийом анонімних повідомлень від громадян про економічні злочини У боротьбі з корупцією в деяких державах активно використовуються різноманітні громадські організації. Зокрема у Швеції зазначеною проблематикою займається створена 1994р. громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує в собі провідних шведських політологів, економістів та інших науковців, які працюють над вивченням специфічних питань, пов'язаних із боротьбою з корупцією [3, с.72–73].

Підсумовуючи вищенаведене, варто зазначити, що підґрунтям активної антикорупційної діяльності повинно стати належне законодавство. Проте, для ефективності проведення такої діяльності потрібно не лише створити «позитивні норми права», а й вміти правильно застосовувати їх на практиці. Таким чином, ми зможемо запобігти зловживанню владою, використанню службових повноважень в особистих цілях, отриманню неправомірної вигоди, а також сприяти встановленню довіри між громадянами і публічною владою, підвищенню рівня правосвідомості громадян.

1. Молдован Е. С. Напрями запобігання та протидії корупції на державній службі: морально-ідеологічний аспект. *Державне управління: теорія та практика*. 2010. №2. URL: http://www.nbu.gov.ua/ejournals/dutp/2010_2/txts/10mesmia.pdf. – С. 1-7

2. Хорошенко О. Протидія корупційним проявам у системі публічної служби України: становлення нормативно-правової бази. *Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президенті України*. 2010. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/zpnpadu_2010_1_22 – С. 199-209

3. Ільєнок Т. В. Боротьба з корупцією: міжнародний досвід. *Юридична наука*. 2013. № 2. С. 71-77. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2013_2_11

Панкевич О. З.,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ВИМОГА НЕДИСКРИМІНАЦІЇ – СКЛАДОВА ЗАГАЛЬНОПРАВОВОЇ ЗАСАДИ РІВНОСТІ

Принцип рівності (поряд із принципами людської гідності, свободи й справедливості) серед світоглядних та морально-правових цінностей більшості сучасних спільнот посідає одне із чільних місць. Проте вказаний принцип «може розумітися та захищатися по-різному, залежно від того, чи розуміється він широко або вузько, застосовується для захисту особи чи групи осіб, розуміється він як такий, що забороняє певні види дискримінації, чи вимагає рівного розподілу у суспільстві благ та обтяжень та встановлює обов'язок позитивних дій держави для забезпечення такого рівного розподілу» [1, с. 660]. Чималою мірою завдяки цьому як практика національного конституційного судочинства, так і практика Європейського суду з прав людини іноді засвідчують неабияку контроверсійність принципу рівності. Ще більш важливою причиною такої контроверсійності є те, що розуміння цього принципу та його використання в аргументації судових рішень зумовлюються й особистісними моральними установками та ціннісними орієнтаціями суддів, а також відмінними соціальними інтересами, виразниками яких вони, так чи інакше, виступають [2, с. 98].

У такому контексті наголосимо, що у Загальній Декларації прав людини, поважний, семидесятирічний ювілей прийняття і проголошення якої резолюцією 217А (III) Генеральної Асамблеї ООН усе цивілізоване людство буде відзначати 10 грудня цього року, зазначається: «Всі люди народжуються вільними й *рівними* (курсив наш. – *О.П.*) за своєю гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства» (ст. 1). Щоправда, вже у двох інших документах (маються на увазі Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права), які теж входять до складу так званого Міжнародного білля прав людини і, на відміну від згаданої Декларації, є обов'язковими до виконання для держав-учасниць, йдеться вже не про принцип *рівності*, а про принцип *недискримінації*.

У Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод

принцип рівності також текстуально не відображений. Натомість у ній – як стрижневу акті європейської правозахисної системи – йдеться про заборону дискримінації. Безперечно, що питання про причини саме такої ситуації та про співвідношення понять «рівність» і «недискримінація» заслуговують на окреме дослідження.

Проте, не можемо не зауважити той прикметний факт, що у Преамбулі до Протоколу № 12 до Конвенції держави-члени Ради Європи, які підписали цей Протокол, «...будучи сповненими рішучості вжити подальших заходів для сприяння *рівності всіх осіб ...*» (курсив наш. – *О.П.*), в основній, нормативній частині знову ж таки домовилися про колективне застосування **«загальної заборони дискримінації»** (виділення наше. – *О.П.*) (ст. 1). Більше того – в цій Преамбулі чітко вказано: «знову підтверджуючи, що принцип недискримінації не стоїть на заваді державам-учасникам уживати заходів для сприяння повній та реальній рівності, якщо ці заходи є об'єктивно й обґрунтовано виправданими» [3]. На нашу думку, вже цей фрагмент дає підстави стверджувати про розуміння державами-членами Ради Європи співвідношення принципу рівності – принципу недискримінації (заборони дискримінації) як цілого та його частини або ж, іншими словами, як *фактичної (реальної)* та *формальної (юридичної)* рівності. Під таким кутом зору стає зрозумілішим, чому в нормативній частині Конвенції перевага віддається закріпленню саме принципу недискримінації, хоча Європейський суд з прав людини і не уникає звернення до питань забезпечення рівності фактичної.

До того ж, згідно з підготовленою Радою Європи Пояснюючою доповіддю до Протоколу № 12, «хоча принцип рівності чітко не прописаний ані в тексті ст. 14 ЄКПЛ, ані в тексті ст. 1 цього Протоколу, слід відзначити, що принципи недискримінації та рівності тісно переплетені. Наприклад, принцип рівності вимагає, щоб до однакових ситуацій підходили однаково, а до неоднакових ситуацій – по-різному. Якщо так не робиться, то наявна дискримінація, якщо, звісно, це не має об'єктивного та розумного виправдання» [4, с. 81].

Варто зазначити, що Конвенція не містить також і визначення поняття дискримінації. Тлумачення останнього викликало труднощі з огляду на те, що офіційні – франкомовний та англкомовний – варіанти тексту Конвенції мають певні термінологічні розбіжності у формулюванні ст. 14, пов'язані, як видається, із складнощами лінгвістичного характеру (труднощами перекладу або ж *неперекладностей*). Тут доречно навести слушне положення, яке, як видається, має важливе *методологічне значення* насамперед для міжнародних інституцій (у тому числі й для ЄСПЛ) в аспекті коректної

роботи з різномовними текстами: «Те, що йдеться про *неперекладності*, аж ніяк не означає, що ці терміни, вислови, синтаксичні та граматичні звороти ніколи не перекладалися або не можуть бути перекладені; радше неперекладним є те, що постійно продовжують (не) перекладати. Але це свідчить, що їхній переклад тією чи іншою мовою становить таку проблему, що інколи приводить до появи неологізму або надання нового значення старому слову: це показник того, наскільки у різних мовах як окремі слова, так і *понятійні мережі не збігаються*» (курсив наш. – О.П.) [5, с. 13].

Вже у першій справі, що містила скаргу про порушення ст. 14 Конвенції (*справа про мови в Бельгії* (23.07.1968), Суд віддав перевагу формулюванню, запровадженому в англomовному варіанті Конвенції, оскільки буквальне тлумачення франкомовної версії могло б призвести до гіперболізованої заборони будь-якої диференціації: «Незважаючи на загальне формулювання французького тексту (*sans distinction aucune* – без будь-яких розрізень), ст. 14 не означає повної заборони на проведення будь-яких розрізень у використанні визнаних прав і свобод. Цей текст повинен розглядатися в світлі більш обмеженого формулювання англійського тексту – «без дискримінації» (*without discrimination*). На додаток слід, зокрема, вказати на можливість отримання абсурдних результатів при інтерпретації ст. 14 у тому варіанті, котрий, здавалось би, передбачає французький текст. Наприклад, можна було б дійти до визнання такою, що суперечить Конвенції, будь-якої з множини правових чи адміністративних норм, котра не забезпечує кожній особі повної рівності у користуванні визнаними правами і свободами. Компетентна влада держав часто стикається з ситуаціями і проблемами, котрі внаслідок внутрішньо притаманних їм відмінностей вимагають різних правових рішень; більш того, певні правові нерівності створюються виключно з метою скорегувати фактичні нерівності» [6, с. 223]. Дозволимо собі зауважити в останньому формулюванні (яке набуло ще більш чіткої, «викристалізованої» форми у рішенні по справі *«Сейдич і Фінці проти Боснії і Герцеговини»*: «ст. 14 не забороняє Договірним державам поводитися з одними групами населення інакше, ніж з іншими, в цілях виправлення «фактичної нерівності» між ними» [7]) теоретичне підґрунтя для виправдання так званих «позитивних дій» і «зворотної дискримінації».

У численних прецедентах ЄСПЛ поняття дискримінації дістало чіткого «дуального» тлумачення як а) різне поводження без будь-якого об'єктивного і розумного виправдання щодо осіб, які знаходяться у відносно схожих ситуаціях, а також б) як однакове поводження з

особами, що знаходяться в абсолютно різних ситуаціях [8, с. 28]. Однак, дозволимо собі стверджувати, що такий підхід, не є власним винаходом Суду, а являє собою певну формалізацію філософсько-правових положень, висловлюваних ще Арістотелем у його «Нікомаховій етиці» (1131a 10).

Таким чином, вимога недискримінації (заборона дискримінації) виступає однією зі складових загальноправової засади рівності, яка, втім, самою лише означеною вимогою, звісно, не вичерпується, оскільки необхідність диференціації юридичного регулювання також розглядається як така, що слугує забезпеченню фактичної («повної та реальної») рівності.

1. Шевчук С. Судовий захист прав людини: Практика Європейського Суду з прав людини у контексті західної правової традиції / Вид. 2-е, випр., доп. Київ : Реферат, 2007. 848 с.

2. Рабінович С., Панкевич О. Тест на недискримінацію в практиці Європейського суду з прав людини: оцінювальні аспекти. *Право України*. 2017. № 4. С. 97–107.

3. Закон України «Про ратифікацію Протоколів № 12 та № 14 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T063435.html

4. Пояснительный доклад к Протоколу № 12 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод (СЕД № 177) (подготовлен Советом Европы) [Извлечения] / Защита личности от дискриминации. В 3 томах. Т.1. Москва : Новая юстиция, 2009. С. 78–86.

5. Кассен Б. Вступне слово / Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том перший. Київ : Дух і літера, 2009. С. 13–16.

6. Европейский Суд по правам человека. Дело относительно некоторых аспектов законодательства об использовании языков в образовании в Бельгии против Бельгии. Постановление от 23.07. 1968 года. [Извлечения] / Защита личности от дискриминации: хрестоматия. В 3 томах. Т. 2. Москва : Новая юстиция, 2009. С. 202–246.

7. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «Сейдич і Фінці проти Боснії і Герцеговини» («Sejdić and Finci v. Bosnia and Herzegovina») від 22 грудня 2009 року. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-117680>

8. Панкевич О. Заборона дискримінації: деякі загальнотеоретичні й філософсько-правові аспекти інтерпретації (за матеріалами практики Європейського суду з прав людини). *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 3 (78). С. 20–31.

Пасайлюк І. В.,
викладач кафедри цивільно-правових дисциплін
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ІНОЗЕМНА ОСОБА» ЗА НАЦІОНАЛЬНИМ ТА МІЖНАРОДНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Суди України можуть розглядати справи за участі іноземних осіб, що надає специфіку справі, що розглядається. Особливості судового розгляду справ з іноземним елементом передбачені розділом XI ЦПК України, Законом України «Про міжнародне приватне право» № 2709-IV від 23 червня 2005 р., а також відповідними міжнародними договорами, які було ухвалено між Україною та відповідною державою і ратифіковано Верховною Радою Україною.

Іноземці та особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації мають право звертатися до судів України для захисту своїх прав, свобод чи інтересів [1, с. 18].

У той же час згаданий Кодекс не містить визначення поняття «іноземний елемент» та не передбачає механізмів його застосування для цілей цивільного процесу.

Правова категорія «іноземний елемент» є досить складним поняттям міжнародного приватного права [2, с. 23]. Відносини з іноземним елементом окремі представники доктрини міжнародного приватного права поділяють на кілька груп: 1) відносини, суб'єктом яких є особа, яка є іноземцем; 2) відносини, в яких хоча всі учасники належать до однієї держави, але об'єкт (майно), у зв'язку з яким виникають ці відносини, знаходиться за кордоном; 3) відносини, виникнення, зміна або припинення яких пов'язані з юридичним фактом, що має місце за кордоном [3, с. 15].

На думку інших науковців, – Фединяк Г. С., Фединяк Л. С., – поняття «іноземний елемент» має триедину природу: «1) суб'єкт, який має іноземну належність (громадянство, місце проживання – щодо фізичних осіб; «національність» – щодо юридичних осіб); 2) об'єкт, який знаходиться на території іноземної держави; 3) юридичний факт, що мав чи має місце за кордоном» [4, с. 8].

Поняття «іноземець» та «особа без громадянства» як учасники правовідносин, – це одна із форм прояву іноземного елементу, як ознаки, – яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право», та виявляється в одній або

кількох з таких форм: 1) хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; 2) об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; 3) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави [5].

Одним із основних видів іноземного елемента в міжнародному приватному праві є суб'єкт права, до якого законодавець відніс громадян України, які проживають за межами України, іноземців, осіб без громадянства або іноземних юридичних осіб.

Серед суб'єктів міжнародного приватного права важливе місце у правовідносинах займають фізичні особи, які мають різний правовий статус. Правовий статус таких осіб за законодавством та сталими напрацюваннями доктрини охоплюється у широкому змісті родовим поняттям «іноземці», яке включає в себе такі складові (видові поняття): «іноземний громадянин», «особа без громадянства» (апатрид), «особа з кількома громадянствами» (біпатрид) тощо [6, с. 81].

Як зазначає Чучкова Н. О. іноземна особа у цивільному процесі України – це суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин, правовий статус якого визначається не тільки українським законодавством, а й іноземним, якщо ця особа має з відповідною іноземною державою сталий правовий зв'язок (громадянство, місце проживання, місце знаходження тощо [7, с. 10].

Іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи та навіть іноземні держави за загальнотеоретичною концепцією, яка переважає в більшості держав, є складовими поняття «іноземна особа». Так, відповідно до ст. 496 ЦПК України до іноземних осіб належать іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, іноземні держави (їх органи та посадові особи) та міжнародні організації. Кожний із зазначених видів іноземних осіб має свою природу та особливі ознаки, які відрізняють кожного з них від інших, але дозволяють об'єднати в одне узагальнююче визначення.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадянство України» іноземцем є особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав[8]. Особливою категорією іноземців є особи з множинним громадянством (біпатриди) та особи без громадянства (апатриди).

До осіб без громадянства, як до одного із виду іноземців, відповідно до Закону України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» належать особи, яких жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїми громадянами [9]. Визначення

понять «іноземець», «особа без громадянства», в вищезазначених нормативно-правових актах, є тотожними.

Основною, характерною ознакою осіб без громадянства є відсутність у них сталого правового зв'язку з будь-якою державою світу, тобто їх правове становище визначається тільки законодавством держави перебування. Так, ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначає, що особистим законом особи без громадянства вважається право держави, у якій ця особа має місце проживання, а за його відсутності – місце перебування. Стосовно визнання в державі нового місця перебування особи без громадянства її прав і обов'язків, які виникли в державі її попереднього місця перебування, при зміні апатридом свого місця перебування, – одна із проблем юридичного характеру. Саме тому, для покращення правового становища апатридів в Україні та зменшення кількості випадків «без громадянства», є приєднання 11.01.2013 р. Україною до Конвенції до про статус апатридів від 28.09.1954 р. [10] та Конвенції про скорочення без громадянства від 30.08.1961 р. [11]. В Конвенції про статус апатридів, термін «апатрид» означає особу, яка не розглядається як громадянин будь-якою Державою згідно з її законом [10].

Для біпатридів проблемним є визначення їхнього особистого закону в силу того, що у них існує сталий правовий зв'язок одразу з двома і більше державами, тобто мова йде про застосування так званого принципу «ефективного громадянства». В Україні його відображення можна знайти в ч. 2 ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право»: якщо фізична особа є громадянином двох і більше держав, її особистим законом вважається право тієї з держав, з якою особа має найбільш тісний зв'язок, зокрема, має місце проживання або займається основною діяльністю[5].

Таким чином, іноземні громадяни, громадяни, що мають подвійне громадянство та особи без громадянства відносяться до категорії «іноземні особи» та в свою чергу охоплюються одним узагальнюючим терміном – «фізичні особи».

1. Цивільний процес України: Навч. посіб. для студ. юрид. спец. Вищих навчальних закладів / І. О. Ізарова, Р. Ю. Ханик-Посполітак. Київ: ВД «Дакор», 2018. 276 с.

2. Косовський Л. М. Судочинство у цивільних справах з іноземним елементом: монографія. Харків: Право, 2017. 300 с.

3. Богуславский М. М. Международное частное право. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Междунар. отношения, 1997. 416 с.

4. Фединак Г. С., Фединак Л. С. Міжнародне приватне право:

навч. посіб. / 4-ге вид., переробл. і доповн. Київ : Атіка, 2009. 500 с.

5. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23.06.2005 р. № 2709-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 32. Ст. 422.

6. Фединак Г. С. Міжнародне приватне право (у запитаннях та відповідях): навч. посіб. Київ : Атіка, 2000. 336 с.

7. Чучкова Н. О. Участь іноземних осіб у цивільному процесі України: автореф. дис... канд. юрид. наук. Київ, 2013. 20 с.

8. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 р. *Відомості Верхов. Ради України (ВВР)*. 2001. №13. Ст. 65.

9. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2012. № 19-20. Ст. 179.

10. Конвенція про статус апатридів від 28.09.1954 р. *Офіційний вісник України*. 2013. № 12. Ст. 23.

11. Конвенція про скорочення безгромадянства від 30.08.1961 р. *Офіційний вісник України*. 2013. №12. Ст. 18.

Пендюра М. М.,

доцент кафедри теорії держави та права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Національна академія внутрішніх справ*)

ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ: РЕАЛЬНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ ПОДОЛАННЯ В УКРАЇНІ

На всіх етапах розвитку людської цивілізації були й залишаються актуальними проблеми безпеки існування та функціонування людської спільноти, що еволюціонує в різних суспільних формаціях, державі як складному соціальному інституті включно. Вони стосуються визначення сутності, розробки та реалізації ефективної політики і стратегії забезпечення, формування та функціонування самої системи безпеки у всіх сферах держави. Особливо ці аспекти актуалізуються на набувають гостроти в умовах «великих перетворень», що носять геополітичний характер. Саме в таких умовах та реаліях на сьогодні перебуває Українська держава.

Стійкі кризові явища в політичній (*політичні чвари у вищих ешелонах влади, кон'юнктурні ігрища у виборчому процесі, політична корупція*), економічній (*знецінення національної валюти, безпідставне стійке запозичення коштів у міжнародних інституцій та обвальний міжнародний борг*) та соціальній (*провальна пенсійна і медична реформа, соціальне забезпечення окремих категорій громадян, затримки або*

невиплата заробітних плат, «комунальний геноцид») сферах упродовж останнього десятиліття на протигагу безвідповідальних виступів політиків щодо зростання темпів економіки, ефективної боротьби із корупцією, надають переконливі підстави дійти висновку про неефективність процесу формування правового характеру державності в Україні, переходу до демократичних форм політичної організації суспільства, стійкого та перспективного соціального зростання.

Непоследовність і політична невизначеність, порушення прав і свобод людини, відсутність всебічної гласності та свободи засобів масової інформації, переслідування та вчинення злочинів відносно громадських активістів постійно турбували світову спільноту та не сприяли утвердженню України як правової серед демократичних самодостатніх держав, створили імідж держави з недемократичним політичним режимом та «нетиповою формою правління, яка поєднує риси президентської, парламентської та радянської республік» [2; 3].

На відміну від деяких постсоціалістичних країн Центральної та Східної Європи етапи розвитку, переходу України від однієї якості державності до іншої має в основному непоследовний характер. Суть держави та її діяльність не відповідають закріпленій Конституцією формі, вона не в повній мірі реалізує функції, покладені на неї суспільством щодо забезпечення його інтересів, потреб та прав громадян, чим грубо порушується ст. 3 Основного Закону.

З часу проголошення незалежності України, в політичній системі продовжують мати місце тенденції етатизму, зверхності держави над суспільством, стримування розвитку його демократичних інституцій. На сьогодні зберігається масштабне відчуження населення від влади й навпаки. Причиною такої тенденції є те, що діяльність апарату управління продовжує залишатися непрозорою (навіть за умови, що є певні спроби з боку Кабінету Міністрів України спростити деякі операції з надання послуг у сервісних службах), недостатньо зорієнтованою на реальні потреби людей. Представницькі установи не стали місцем представництва, узгодження впливових суспільних інтересів та інструментом формування загальнонаціональної волі [1, с.12-13]. Останнє, на нашу думку, є можливим шляхом вдосконалення структур публічної влади з метою підвищення їх відповідальності та оптимізації взаємодії і гармонізації стосунків між державою та особою через утвердження структур громадянського суспільства.

Найбільш вразливою на сьогодні, на фоні всіх провальних реформ, залишається соціальна сфера. Як приклад відмітимо, що за інформацією профспілкових організацій в Україні, відбувається суттєве загострення стану соціально-трудова відносин в окремих трудових колективах. Причинами виникнення розбіжностей між сторонами соціально-трудова

відносин є: заборгованість із заробітної плати, порушення вимог законодавства про працю, невиконання зобов'язань колективних договорів, відсутність інформування найманих працівників щодо їх звільнення або переведення під час реорганізації підприємства, незадовільні умови праці та охорони праці, незабезпеченість продуктивної зайнятості найманих працівників, суттєва диспропорція розмірів оплати праці адміністративно-управлінського персоналу рівню заробітної плати робітників.

Невідповідність проголошеної державної ідеї реальному стану соціально-економічного буття громадян, застосування так званих принципів макіавеллізму в політиці, стримували й надалі стримують формування дієздатних інститутів громадянського суспільства, основ правової, соціальної державності на головному принципі верховенства права. На рівні групової та індивідуальної свідомості, зазначене проявилось викривленим розумінням мети трансформаційного процесу, недовірою до влади (особливо це стосується законодавчого органу та судової гілки влади) і демократичних інститутів, правовим нігілізмом, негативно вплинуло на формування політико-правової свідомості та культури населення. В наслідок неефективного керівництва, відсутності чітких економічних і соціальних орієнтирів модернізації суспільства, недосконалості нормативно-правової бази, зростання витратного характеру виробництва, недостатнього забезпечення енергоносіями, бартеризації обмінних процесів виникла низка передумов і причин загроз в політиці соціальної безпеки та державотворчому процесі.

Аналіз чинників, що стримували і продовжують стримувати стратегічні, перспективні євроінтеграційні трансформаційні процеси в Україні, надає підстави зробити висновок, що деякі положення Основного Закону держави та чинного законодавства в цілому не забезпечують головний інтерес суспільства: його безпеку і стабільність як передумову ефективного реформування будь-якої соціальної системи. Недосконалими виявились деякі механізми їх реалізації. Йдеться про закони, що визначають правові засади створення, організації й функціонування елементів політичної системи та механізму держави, тобто ті, що регулюють сферу політики – специфічного координатора відносин між соціальними категоріями, групами і окремими індивідами щодо узгодження особистого й загального інтересів. Практично всі вони приймалися в умовах політичного протистояння, а досягнутий при цьому консенсус мав місце лише на стадії прийняття закону, закінчуючись на стадії його виконання. До того ж, на різних стадіях законодавчих процедур, заради задоволення корпоративних інтересів і досягнення «консенсусу», з проектів вилучалось багато норм і окремих положень, що породжувало протиріччя, суттєві прогалини в матерії того чи іншого закону, недосконалість процесуальних

норм, створюючи низку загроз соціальній безпеці суспільства. Тому, досліджуючи питання щодо усунення чинників, які стримують процеси формування політико-правових основ і соціальних аспектів в діяльності інститутів соціальної безпеки та їх вплив на державотворчий процес, треба вжити негайних заходів щодо вдосконалення законодавства, яке забезпечує функціонування політичної і соціальних сфер. Це сприяло б за допомогою юридичних механізмів припинити ототожнення ідеології якоїсь однієї політичної сили або партії, що прийшла до влади, і політики держави, яка є багатоаспектним суспільним явищем і визначає стратегію та тактику модернізаційного процесу.

Цілеспрямована політика держави як специфічного координатора відносин між соціальними групами, втілюючись у праві, безпосередньо впливає на суспільні процеси, через його норми забороняє певні шкідливі дії, конфлікти, що загрожують стабільності суспільства, або стимулює позитивну діяльність, спрямовану на його розвиток. Тобто, соціальна безпека і стабільність кожної особи залежать від спрямованості та якості політики, яку мають проводити фахівці, досконалості законодавства, яке повинно гарантувати і забезпечувати таку безпеку шляхом встановлення дозволів, заборон та примусу. Саме в сфері політики формуються стрижневі орієнтири внутрішнього і зовнішнього функціонування держави, програми суспільного розвитку, мають вироблятися механізми їх реалізації (враховуючи наукові розробки та досвід роботи інститутів громадянського суспільства), ухвалюватися відповідні рішення, які можуть сприяти прогресу та стримувати його негативні наслідки, конфлікти та небезпеки. Виходячи із загального інтересу в цій же сфері формуються засади національної та соціальної безпеки, стимулюються відповідні рішення законодавчого органу щодо її правового забезпечення.

Аналіз політико-правових основ діяльності інститутів соціальної безпеки в державотворчому процесі України свідчить про те, що основою, фундаментом для їх діяльності має бути насамперед Конституція України з її нормами прямої дії. Основний документ держави визначає нашу державу як суверенну і незалежну, демократичну, соціальну, правову державу [3, С.1]. Носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування. Основний Закон визначає роль і місце держави в забезпеченні прав і свобод людини та громадянина, а відтак ми можемо констатувати, що держава є основним та єдиним інститутом соціальної безпеки [3, С.5].

Підсумовуючи вище окреслені реалії та з метою виходу з кризового стану, на нашу думку, важливу роль в реалізації демократичних принципів побудови і функціонування владних органів, взаємозв'язку між

державою та особою мають стати, переорієнтація їх політики від захисту інтересів держави до захисту в першу чергу інтересів, потреб людини в розрізі ст. 3 Конституції України; наповнення реальним змістом всіх сфер держави принципу Верховенства права; здійснення системної державно-правової реформи (адміністративної, муніципальної та судової); реального механізму захисту прав і свобод людини та громадянина; формування високого рівня політичної, правової і економічної культури як представників органів державної влади так й населення.

1. Кисіль Ю. М., Пінчук Н.-С. М. Інститути соціальної безпеки в державотворенні України : навч.-метод. матеріали / Уклад. Т. Г. Кириченко. Київ : НАДУ, 2013. 64 с.

2. Паскуаль К. Демократія не є подією, яка трапляється один раз. *Високий замок*. 2001. 23лют.

3. Конституція України. прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. №30. Ст. 141.

Рибалкін А. О.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

Лебедєв Д. М.,

студент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНА БЕЗПЕКА ЯК ГАРАНТІЯ ІСНУВАННЯ ДЕРЖАВНИЦТВА: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПРАКТИК РОЗУМІННЯ ДЕРЖАВНОЇ (НАЦІОНАЛЬНОЇ) БЕЗПЕКИ

Національна безпека займала не останнє місце у існуванні будь-якої держави, адже з самого початку становлення владної інституції, виходячи з досліджень Г. Назаренко, питання безпеки вже має максимальну актуальність. Таким чином, ще людські общини-сім'ї почали боротися з природою та між собою за ресурси й території [1, с. 616]. Так, надбання певних благ породжувало потребу їх захищати і від ефективності даного захисту залежав не лише факт того, чи залишаться надбання у руках общини, а й виживання такої – в умовах первісного ладу право на існування мала лише найсильніша спільнота.

Сьогодні суспільство та його інституції значно вдосконалились, так міждержавна конкуренція перейшла у економіко-соціальну площину, а

питання виживання у природному середовищі здебільшого взагалі втратило власну актуальність. Проте, державний інститут зустрівся з новими проблемами більш глобального характеру, а саме для XXI ст. характерні: світова конкуренція; проблема стабільності політико-правового «клімату» у державі; міжнародний тероризм та локальні військові конфлікти; порушення прав та свобод людини і громадянина.

Вищезазначена проблематика має місце і для України. Особливо гострим для нашої держави можна вважати питання вирішення військових конфліктів, запобігання тероризму та реформування усіх інститутів влади, адже це також має суттєве значення, у першу чергу, для самої української державності, збереження її суверенітету.

Метою даної роботи є визначити найбільш компромісний підхід до розуміння національної безпеки та з'ясувати засоби, за допомогою яких досягнення цілей державної безпеки буде у повній мірі відповідати принципам демократії та правам і свободам людини і громадянина.

Слід зазначити, що проблематику доречного розуміння національної безпеки та впровадження компромісних засобів її досягнення досліджували такі науковці: Г. Браун, О. Гончаренко, С. Кара-Мурза, І. Корж, Е. Лисицин, О. Скакун, Н. Ушаков та ін.

Проблематика національної безпеки у її сучасному розумінні зародилася у США в середині минулого століття. Спочатку згадане поняття використовувалося у Європі як синонім обороноздатності держави і під нею розуміли, насамперед, воєнну та політичну безпеку. Проте, на початку 90-х років XX ст. у наукових дослідженнях та у літературі проблему «національної безпеки» починають розглядати у дуже широкому розумінні. Так, О. Скакун під цим поняттям розуміє стан, який забезпечує достатню економічну та воєнну міцність нації для протидії зовнішнім та внутрішнім загрозам для її існування, які виходять як від інших країн, так і зсередини.

На думку Н. Ушакова, національна безпека виражена у реальній спроможності бути вільними від зовнішньої небезпеки – ідеалом національної безпеки у межах даної концепції для держави є абсолютний суверенітет [2, с. 85]. Повертаючись до США, де вперше термін «державна безпека» отримав неklasичне для середини двадцятого століття розуміння та юридичне закріплення, неможна оминати увагою позицію тогочасного міністра оборони США та дослідника у галузі міжнародного права Г. Брауна, який зазначав, що національна безпека – це здатність зберігати фізичну цілісність й територію, підтримувати економічні відносини з іншими країнами світу, на різних рівнях захищати від зовнішнього негативного впливу свої інститути та систему управління, контролювати власні кордони, зміцнювати та удосконалювати державні механізми, аби

уникнути дестабілізаційного процесу з боку громадськості [3, с. 39]. Дослідники Європейського Центру з питань вивчення питань безпеки ім. Дж. К. Маршалла (Німеччина) мають думку, яка ґрунтується на висновках Г. Брауна, а саме: що національна безпека – це термін загальний, який включає як поняття національної оборони, так і відносини країни з іноземними державами, рівень забезпечення прав і свобод людини і громадянина, економічний розвиток, макроекономічну стабільність, збереження і розвиток навколишнього середовища, флори і фауни – захист суспільного інтересу державою у всіх сферах, де державна інституція присутня [3, с. 45].

Так, зазначена сучасна концепція у розумінні державної безпеки встановлює максимально широкий спектр відносин, які є підґрунтям встановлення безпеки, питання визначення ворожих сторін у даному разі місця немає, адже метою демократичної державності, виходячи із зазначеного розуміння, є у першу чергу, безпека громадян. Але, автори визнають, що умови, які створюються воєнною та оборонною перевагою над будь-якою країною чи групою країн, або сприятливою позицією у міжнародних відносинах, або ж відповідним рівнем обороноздатності, що надає можливість успішно відбивати ворожі, або підривні дії як в середині країни, так і зовні, відіграють лише позитивне значення для держави на міжнародній арені.

В Україні термін «національна безпека» з'явився у 1992 р. Його дефініція у законодавчому порядку була визначена у Концепції (Основах державної політики) національної безпеки України, в якій зазначалося, що національна безпека є стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від внутрішніх і зовнішніх загроз, що є необхідною умовою збереження та примноження духовних і матеріальних цінностей. Головними об'єктами національної безпеки визначалися: громадянин, його права і свободи; суспільство, його духовні та матеріальні цінності; держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність кордонів [4, с. 85]. Так, можна зробити висновок про те, що українська державність з самого початку дев'яностих років двадцятого століття почала «сповідувати» саме концепцію Європейського Центру ім. Дж. К. Маршала, і її дійсно можна вважати найбільш демократичною, такою, що не встановлює державу абсолютотом для власних громадян, а отже й не зменшує обсяг конституційних прав і свобод.

До слова, у Законі України «Про основи національної безпеки України» від 2003 р. було визначено не лише поняття «національна безпека», а й наведено державні інтереси у сфері матеріальних, інтелектуальних і духовних цінностей Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, реалізацію яких гарантує

державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Загрозами національній безпеці законодавець визначив наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України, а такі, у відповідності до вищезазначеної концепції, наявні не лише у сфері зовнішньої агресії з боку інших держав [5, с. 351].

В Законі України «Про національну безпеку України» від 2018 р. національна безпека визначена, як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [6].

Неможна не враховувати, те, що згадані концептуальні положення, котрі визначені у вітчизняному законодавстві, наукових дослідженнях, є не ідеальними, адже зменшення обсягу прав та свобод для людини і громадянина є природним для активної реалізації державної політики у сфері безпеки – дана позиція наявна у роботах О. Гончаренка, Е. Лисицина, В. Вагапова [7]. Таким чином, для виконання цілей для забезпечення безпеки громадян держава у певних випадках може використовувати наступні методи: обмеження прав людини і громадянина; встановлення спеціальну відповідальність для осіб за недотримання, протистояння державному прагненню у встановленні безпеки [8, с. 247].

З приводу першого пункту слід зазначити наступне: Конституція України містить ряд положень, котрі уможливають настання правових обмежень у певних випадках, наприклад, ст. 33 встановлює те, що свобода вільного пересування, вільного вибору місця проживання може бути обмежена у випадках, котрі встановлено у законодавстві [9]. Відповідальність міститься ж у галузевих нормативно-правових актах, проте така дуже часто може суттєво «перекривати» свободи та права, що гарантує конституційний акт (наприклад, свобода думки і слова). Такі колізії характерні не лише для українського законодавства, а й для більшості країн світу, проте це не є свідченням того, що держава не повинна унормувати такі проблеми, адже «зрощення» прав та відповідальності є саме тим фактором, котрий ставить під сумнів демократичність політико-правового режиму.

Отже, визначивши поняття, основні положення та чинники національної безпеки, важливо зазначити, що саме являє собою процес забезпечення національної безпеки. Забезпечення національної безпеки – комплекс політичних, економічних, соціальних, з охорони здоров'я, військових і правових заходів, спрямованих на забезпечення нормальної життєдіяльності нації та усунення можливих загроз. При цьому з урахуванням гібридної війни Р.Ф. проти України нашій державі не можна поступитись суверенітетом. В Україні є тільки один шлях – вистояти в

цьому конфлікті.

Виходячи із зазначеного, можна зробити висновок, що державний підхід у забезпеченні національної безпеки повинен ґрунтуватися на вдоволенні потреб громадян; демократичний державний механізм немає жодного морального й логічного права ставити власне існування та його непорушність на перше місце відносно прав та свобод людини і громадянина. При такому підході для держави вирішення зовнішніх та внутрішніх проблем за правилами давнини – «брязкання зброєю» – постає на останнє місце, поступаючись зваженому розвитку економіки, вдосконаленню державних інституцій, знаходженню компромісів у суспільстві та гармонізації правової системи. Саме таке розуміння національної безпеки має значну перспективу для подальшого розвитку в Україні як демократичній державі.

1. Ситник Г. П., Олуйко В. М., Вавринчук М. П. Національна безпека України: теорія і практика: монографія / за заг. ред. Г. П. Ситника. Хмельницький–Київ: Вид-во «Кондор», 2017. 616 с.

2. Національна безпека України (методологічні аспекти, стан і тенденції розвитку): навчальний посібник / Нижник Н. Р., Ситник Г. П., Білоус В. Т. Ірпінь: Академія ДПС України, 2014. С. 85.

3. Гончаренко О., Джангужин Р., Лисицин Е. Громадянський контроль і система національної безпеки. *Національна безпека України*. 2015. № 1. С. 39-46.

4. Про Концепцію (Основи державної політики) національної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1997. № 10. Ст. 85.

5. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19 червня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2003. № 39. Ст. 351.

6. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 р. *Офіційний вісник України*. 2018. № 55. Ст. 1903.

7. Глазов О. В. Національна безпека: сутність, ознаки, концепція та геополітичні чинники. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія*. 2011. Вип. 143. С. 42-46.

8. Моисеев А. А. Суверенитет государства в современном мире. Международно-правовые аспекты. Москва: Научная книга, 2016. 246 с.

9. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

Рудий Н. Я.,
учений секретар секретаріату Вченої ради
Львівського державного університету внутрішніх справ,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНСТИТУТУ ОПІКИ В УКРАЇНІ (XVII – ПОЧ. XVIII СТ.)

Допомога і турбота про малозахищені суспільні прошарки завжди викликала в українському, як і будь-якому іншому цивілізованому суспільстві своєрідний пієтет, а співчуття та намагання забезпечити гідний рівень життя та розвитку сиротам чи неповносправним людям втілювалися у правових джерелах. Не є винятком і складний для українського державотворення період XVII – поч. XVIII ст.

На українських землях, що входили до Речі Посполитої, звичаєве право отримує своє вираження у козацькому праві [1, с. 27–28], але поряд з ним існує і писане, представлене Третім Литовським статутом. На Лівобережній Україні дію Статуту 1588 року і збірників магдебурзького права було відновлено вже в часи Визвольної війни. В подальшому законність цих джерел права була підтверджена Березневими статтями 1654 року та універсалом гетьмана Івана Скоропадського від 16 травня 1721 року [1, с. 33].

Враховуючи той фактор, що Третій Литовський статут містив велику кількість норм звичаєвого права українського народу, доцільним буде припущення, що повернення до нього та його визнання за Богдана Хмельницького було одним із елементів національно-визвольної боротьби української нації за свою державність. Однак існувала загроза, обумовлена своєрідною небезпекою з боку некодифікованого та усного звичаєвого права, особливо тих його норм, які регулюють опіку. Адже яким би не було зручним та зрозумілим для народу звичаєве право зберігає в собі ряд небезпек, зокрема, воно не є формально виражене, а це допускає можливість різного його трактування і перекручення, в залежності від ситуації. Щодо інституту опіки, то це неприпустимо, адже ціна недобросовісної опіки надто висока – це життя і подальша доля сироти чи неповносправної людини. Це в кращому випадку, а в гіршому – від встановлення недобросовісної та неналежної опіки може залежати доля цілого народу, як це було з Юрієм Хмельницьким, якому в шістнадцятирічному віці було доручено гетьманську булаву, і при цьому

встановлено трьох «усвоєних» (поріднених) опікунів – Носача, Лісницького, Виговського [2, с. 669]. Подальшу долю українського народу найкраще характеризує назва історичної епохи – Руїна.

Початок XVIII ст. ознаменувався для українського народу черговою спробою здобути власну незалежну державу. Заключення союзу гетьмана Івана Мазепи зі Шведським королем Карлом XII та їх військове протистояння з Росією закінчилося поразкою, а разом з тим і крахом надій на створення в ближчому часі Української держави.

Але державно-правові погляди на те, якою повинна бути незалежна Українська держава втілилися в Конституції наступника Івана Мазепи – Пилипа Орлика. Конституція 1710 року, хоча вона так ніколи й не вступила в дію, все ж була відображенням державно-правових поглядів того часу. Що стосується опіки і піклування, то в Розділі XI Конституції зазначено, що «вдови – козачі дружини – їхні осиротілі діти, козацькі господарства і жінки у відсутності чоловіків, коли ті будуть зайняті у воєнних походах, або перебуватимуть на якихось інших військових службах, щоб не притягались до всіляких посполитих повинностей і не утяжувалися вимогамням повітових податків» [3, с. 110]. Зважаючи на той факт, що козаки велику частину свого життя проводили у військових походах, їх сім'ї постійно піддавалися ризику втратити годувальника, та і примножувати матеріальний добробут без чоловіка було важко. Тому на час відсутності козака, пов'язаної з військовими походами, його сім'я отримувала компенсацію у вигляді звільнення від всіх податків і повинностей. Така компенсація надавалася і сім'ям, які втратили у військових походах годувальника. Однак законодавець не вказує, до якого часу вдова з осиротілими дітьми могла користуватися цією пільгою. На нашу думку, така державна опіка тривала до повноліття дітей, коли вони могли самостійно дбати як про себе, так і про матір, або ж до виходу матері вдруге заміж та появи в сім'ї годувальника.

На жаль, Конституція Пилипа Орлика 1710 року так ніколи й не набула чинності, а її норми не отримали реалізації, що дало б змогу оцінити їх дію на практиці. Але, очевидним є санкціонування в Конституції козацького опікунського звичаю, за яким козацька спільнота призначала опікунів для вдов та дітей, що лишилися без батьківського піклування, і надавала матеріальну допомогу (наприклад, із загальних фондів виділялось зерно та інші продукти) [4, с. 53].

Відзначаємо також описану А. Кашенком в «Оповіданнях про Славне Військо Запорізьке низове» форму опіки, записану з розповідей про життя січових козаків: «після татарського наскоку на Україну в селах і в містах лишалися тисячі посиротілих дітей. Виганяючи ворога

з рідного краю, козаки, жалюючи бідолах, брали чимало хлопців із собою на Січ і віддавали в науку до курінних кабиць. Допомагаючи кухарям, діти-приймаки за кілька літ навчалися запорізьких звичаїв, переслуховували від захожих кобзарів усі думи й пісні та ставали свідомими синами України та Війська Запорізького. Коли такому хлопцеві минало років 12–14, той запорожець, що привіз його з України, брав свого вихованця джурою – чистити названому батькові зброю, їздити разом із ним у походи, підносити під час бою баклагу з водою тощо. Перебуваючи в степах і на морі серед страшної небезпеки, джури часто ставали батькам у великій пригоді, а сягнувши парубочих літ, самі переходили в запорізькі козаки» [5, с. 178]. Така опіка вирішувала відразу кілька важливих проблем, першою з яких була велика кількість бездоглядних дітей після татарських набігів. Принаймні хлопцям-сиротам козаки могли забезпечити на січі елементарні умови проживання та виховання. Причому проживання з малих літ серед козацького оточення виробляло в дітей розуміння його звичаїв та традицій, що дозволяло вирощувати надійне поповнення війська козацького.

Отже, підсумовуючи вищенаведене, можемо стверджувати що суспільні відносини в сфері опіки в Україні (XVII – поч. XVIII ст.) регулювалися системою вироблених українською правовою традицією норм та звичаїв, які характеризувалися гуманністю, логічністю та адекватністю військового часу.

1. Вступ до українського права / за ред. С. В. Ківалова, Ю. М. Оборотова. Одеса: Юридична література, 2005. 616 с.

2. Корпанюк М. Слово, Хрест, Шабля (українське монастирсько-церковне, світське крайове літописання XVI–XVIII ст., компіляції козацького літописання XVIII ст. як історико-літературне явище. Київ : Смолоскип, 2005. 904 с.

3. Орлик Пилип. Конституція Української гетьманської держави, 1710 р. / Перекл. укр. мовою М. Трофимука; Львівська Богословська Академія та ін. Львів: Право, 1997. 159 с.

4. Ковальчук І. В. Становлення і розвиток інституту усиновлення в Україні: історико-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01. Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2009. 226 с.

5. Кашенко А. Ф. Оповідання про славне Військо Запорозьке низове: коротка історія Війська Запорозького з малюнками, картами й планами: оповідання для серед. та ст. шк. віку. Київ : Веселка, 1992. 270 с.

Савайда О. І.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

УГЛЯД І ПРАВО: ПРИРОДНІ ТА ПОЗИТИВНІ ОСНОВИ

Протягом історичного формування будь-якої державності країни та приналежності її до однієї з правових систем світу, держава проходить етап становлення та ґрунтовності у розумінні та визначеності поняття права, держави, позитивного права, природного права. При цьому безперечно, що кожний такий історичний етап виробляє певне бачення та розуміння щодо вказаних понять. Безперечно, що є духовна та правова цінність більшості міркувань щодо розуміння та поняття права, його основного призначення та функціонування тощо. Проте, в зазначених міркуваннях різних поколінь людства щодо призначення держави та права є об'єднуюча природно-правова частина – і цим, на нашу думку, елементом може виступати угляд (правовий).

Угляд, можна розглядати як певний елемент природно-правової концепції. Розглядаючи основи природно-правової концепції потрібно зупинити увагу на позитивних моментах цієї теорії, які будуть доповненням до угляду в праві.

Оскільки право має бути завжди справедливим, то й угляд в праві теж містить «нотки» справедливості, але вони міститимуть певну суб'єктивну ознаку. Суб'єктивність в угляді може проявлятися як: особистісна, групова, національна чи навіть історична, політична. Тут важливо розділяти приналежність суб'єктивізму. Він, на нашу думку може бути як позитивним, так і негативним. Важливо, щоб справедливість під час прийняття певного рішення була дотримана та виважена часом, тоді угляд запрацює та принесе позитивні результати.

Як відомо, право не може містити в собі елементи свавілля, оскільки направлене на законне регулювання суспільних відносин. При такому розумінні права угляд маючи державно владні та природно правові засади повинен служити для усунення та запобігання правому свавіллю, в першу чергу, державою та її структурними елементами.

Історично так складається, що право складається, виникає та формується на основі звичаю. Тобто найголовніші, найпрогресивніші та найстаріші форми існування звичаю (а природно-правовий угляд є частиною звичаю та звичаєвого права) закладають основи для утворення права (позитивного та природного).

Проте, потрібно зазначити, що угляд не міститься в законах, нормативно-правових актах чи в інших юридичних документах, однак він прямо чи безпосередньо впливає на їх використання та за допомогою нього може бути встановлене ґрунтовне, справедливе, достовірне рішення підтвержене позитивним правом. Угляд дає можливість працювати із свідомістю (що потім проявляється в праві та поведінці) на феноменологічному рівні. Також в угляді не можна не зазначити наявність й герменевтичних елементів (що сутність права полягає у справедливості, яка передбачає формальну рівність людей, обмеження свавілля, суспільну безпеку, за що й вболіває по своїй сутності угляд). Таким чином, угляд допомагає створенню позитивних правових норм відповідно до свого часу й місця.

Часто в правовій науці та практиці угляд, розглядаючи його з природно-правової позиції, трактують та об'єднують із судовим. На думку проф. А.С. Гамбаряна, судовий угляд – об'єктивно існуюче явище, яке притаманне правовій системі будь-якої держави. Кожен суддя, вирішуючи справу, стикається з проблемою здійснення вибору між кількома шляхами вирішення, які передбачені законом, оцінки обставин справи, сприйняття та тлумачення правової норми. [3, с. 2-3]. Проте, в такому випадку під час здійснення вибору спрацьовують норми природного права, до який і належить за своїми характеристиками та змістом угляд. Угляд в праві виступає способом та правом вибору серед кількох варіантів – позитивної та природно-правової основи. Хоча й стоїть на межі використання обох видів права.

На наш погляд, будь-яке правове явище, у тому числі угляд (і судовий також), містить дві сторони: об'єктивну і суб'єктивну.

З одного боку, зміст норми права має загальний характер, який необхідно конкретизувати стосовно відповідної юридичної справи. Це своєрідна об'єктивна прогалина, за якою діє правозастосовувач. Щодо суб'єктивної сторони, то сам процес вибору можливого варіанту розв'язання справи має творчий (углядовий), особистісний характер.

Розглядаючи угляд з двох сторін потрібно зазначити, що з одного боку, позитивне право не може бути лише уніфікованими правилами поведінки, які розраховані на механічне їх відтворення. В першу чергу це творче сприйняття права.

За творчу складову й відповідає угляд, без якого право не могло б виконувати роль регулятора суспільних відносин. Однак при такому розгляді не можна тлумачити угляд як похідний від закону. Закон не може відповісти на абсолютно всі питання, що виникають у житті, не може передбачити всі можливі життєві ситуації та сприймати справедливі готові рішення, тому в таких ситуаціях і повинен працювати угляд. Проте

угляд має мати свої певні межі. Можливо середина між свободою угляду та його вибору й його межами застосування сприятимуть гарантією розсудливого розпорядження владою.

Підводячи підсумки коротким тезисам даної проблематики постають суперечливі питання щодо меж використання угляду, його наповнення. Різноманітність поглядів та теорій на угляд в праві, які намагаються пояснити характер та призначення, зміст та значення його для соціуму вимагає докладнішого подальшого дослідження.

Проте, більшість концепцій щодо угляду в праві мають певну пізнавальну цінність і сприяють відновленню більш достовірної картини генезису права та справедливості його застосування та реалізації в державі.

1. Лобода Ю. П. Правова традиція українського народу (Феномен та об'єкт загальнотеоретичного дискурсу). Львів: Світ, 2009. 280 с.

2. Антропов В. Г. Правоприменительное усмотрение: понятие и формирование: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Волгоград, 2009.

3. Гамбарян А. С. Судейское усмотрение как сфера судебной политики. *Вектор науки ТГУ*. 2011. № 2 (5). С. 54-63.

4. Карапетов А. Г. Борьба за признание судебного правотворчества в европейском и американском праве. Москва: Статут, 2011.

5. Баев О. Я. Усмотрение в уголовном судопроизводстве. *Вестник ВГУ*. Серия: Право. 2010. № 1. С. 438-450.

Савайда О. І.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Гринь К. М.,

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРАВО ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ НА ЩОРІЧНУ ТА ДОДАТКОВУ ВІДПУСККУ ТА СТАН ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Право на відпочинок є одним із основоположних, невід'ємних прав людини та громадянина, яке закріплене в Основному Законі більшості демократичних країн світу, в тому ж числі і в Україні.

Законодавством, яке регулює дану сферу правових відносин, передбачено надання щотижневого відпочинку, а також оплачуваної

щорічної відпустки, встановленням скороченого робочого дня щодо окремих професій.

Утворення Національної поліції України стало одним із важливих кроків українського суспільства серед євроінтеграційних реформ та відбудови правової демократичної держави. Однак, серед нормативного та правозастосовного аспектів означеної реформи увагу науковців привертають численні недоліки та суттєві вади щодо регулювання певних прав працівників поліції.

Серед науковців, які досліджували зазначені проблеми, можна виокремити О. В. Афанасьєва, Л. Ю. Бугрова, В. С. Венедіктова, В. В. Гончарук, М. І. Гордієнка, М. І. Іншина, І. І. Ішутіна, В. Я. Кіяна, О. В. Кузніченко, О. В. Лаврінєнка, К. Ю. Мельника, Л. В. Могілевського, Т. О. Нестерова, О. М. Обушенка, С. В. Попова, О. А. Снегура, В. І. Щербину. Так, наприклад, О. Є. Мачульська розуміє соціальне забезпечення (в тому ж числі й розуміння права на відпочинок) як сукупність гарантій з охорони праці і здоров'я працівників, навколишнього середовища та мінімальних стандартів оплати праці [1, с. 25-26]. Дослідниця обмежує коло суб'єктів щодо яких може здійснюватися соціальне забезпечення з боку уповноважених органів державної влади (тобто лише щодо працівників).

Як відзначає Н. В. Пададименко, під соціальним забезпеченням працівників слід розуміти діяльність держави за рахунок коштів Державного бюджету в рамках соціального страхування, соціальної допомоги та соціального обслуговування щодо певної категорії працівників [2, с. 327]. Ми приєднуємося до зазначеної концепції, оскільки вказаний підхід є відмінним від запропонованих вище, зокрема: визначено джерело фінансування соціального забезпечення; виокремлено форми соціального забезпечення за допомогою яких держава підтримує окремі категорії населення (і специфічні види професій).

На сьогодні для працівників поліції все більшої актуальності набуває проблематика правового регулювання обчислення тривалості та порядку надання щорічних відпусток поліцейських, оскільки продуктивність праці та ефективність виконання поліцейським своїх безпосередніх обов'язків, відновлення сил та енергії поліцейського, його здоров'я, на пряму залежать від тривалості відпочинку, зокрема, відпусток.

Право працівника поліції на відпочинок – безперечно, конституційне право, на яке, відповідно до ст. 45 Конституції України, має право кожен хто працює [3]. Це положення знайшло своє відображення та деталізацію і у Кодексі законів про працю України, Законі України «Про відпустки», Законі України «Про Національну поліцію». Таким чином, принцип «право на відпочинок» займає суттєве місце у системі принципів сучасного трудового права, а відпустка, у свою

чергу, є одним із значущих способів його реалізації.

До таких форм реалізації аналізуючи Кодекс законів про працю, а саме ст. 76 в якій зазначено, що додаткові відпустки, які надаються працівникам, тл до низ можна віднести:

- за роботу із шкідливими і важкими умовами праці;
- за особливий характер праці;
- в інших випадках, передбачених законодавством [4],

Схоже положення щодо права поліцейського на додаткову відпустку передбачено у ч.2 ст.92 ЗУ «Про Національну поліцію», а саме:

поліцейському надаються додаткові відпустки у зв'язку з навчанням, творчі відпустки, соціальні відпустки, відпустки без збереження заробітної плати (грошового забезпечення) та інші види відпусток відповідно до законодавства про відпустки.

Збігається з даним положенням і ч.3 ст.93 ЗУ «Про Національну поліцію» де вказано, що за кожний повний календарний рік служби в поліції після досягнення п'ятирічного стажу служби поліцейському надається один календарний день додаткової оплачуваної відпустки, але не більш як п'ятнадцять календарних днів.

Проте поліцейські не можуть претендувати на додаткові щорічні відпустки за особливий характер праці та у зв'язку з ненормованим робочим днем, які регулюються ст. 8 Закону України «Про відпустки» [5]. Зазначена стаття встановлює, що щорічна додаткова відпустка за особливий характер праці надається: 1) окремим категоріям працівників, робота яких пов'язана з підвищеним нервово-емоційним та інтелектуальним навантаженням або виконується в особливих природних географічних і геологічних умовах та умовах підвищеного ризику для здоров'я, – тривалістю до 35 календарних днів за списком виробництв, робіт, професій і посад, затверджуваним Кабінетом Міністрів України.

Для працівників Національної поліції за цим Списком не передбачена можливість отримання додаткової відпустки за умови праці, що пов'язані з підвищеним ризиком для життя та здоров'я. Зазначена ст. 8 Закону України «Про відпустки» також не передбачає можливості надання поліцейським додаткової відпустки у зв'язку з ненормованим робочим днем.

Серед різноманітних аспектів реформування поліції, на нашу думку, доцільно зосередити увагу на доповненні нового закону «Про Національну поліцію», який регулює види щорічних відпусток поліцейських, їх тривалість, порядок обчислення та надання, так як недоліки у означених питаннях можуть стати підставами як для порушення трудових прав працівників поліції, так і для нехтування з боку керівництва правом підлеглих на відпочинок.

Проблемою в законодавстві, яким регулюється діяльність поліції є те, що з кожним роком праці даному працівнику до основної щорічної оплачуваної відпустки надається лише один день. На нашу думку це є досить мало, адже працюючи на даній роботі потрібно надавати до основної по 2-3 дні відпочинку, аби з новими силами, справді сповненими сил повертатись на важкі, небезпечні, шкідливі умови праці.

Вдосконалення правового регулювання тривалості та надання щорічних та додаткових відпусток для працівників поліції має особливу актуальність на сучасному етапі, адже від них залежить значна роль продуктивності праці та спокій в суспільстві.

1. Мачульская Е. Е. Право социального обеспечения : учебн. пособие для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. М.: ЗАО «Книжный мир», 2010. 350 с.

2. Пададименко Н.В. Поняття «соціальне забезпечення працівників» правоохоронних органів. *Публічне право*. 2013. № 3. С. 322-329.

3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

4. Кодекс законів про працю України. Документ 322-08, поточна редакція. Редакція від 25.07.2018, підстава 2443-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/go/322-08>

5. Про відпустки: Закон України від 15.11.2006 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80/print>.

Савайда О. І.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Куруц Н. В.,

курсант

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЩОДО СВОБОДИ ВІРОСПОВІДАННЯ

Процес утвердження української державності супроводжується поступовим відродженням і розвитком духовного та релігійного життя, що є органічним та дієвим чинником національно-демократичних перетворень та змін у суспільних відносинах та цінностях. Відчувається

нагальна потреба переосмислення місця й ролі релігійної свідомості в суспільстві, а отже, і права на свободу віросповідання, що є особливо актуальним у контексті євроінтеграційних прагнень України в побудові розвинутої держави.

Кожна особистість має право на свободу світогляду і віросповідання. Тобто, це зазначене право гарантується державою усім особам, які перебувають на території держави України, й не лише власним громадянам. Зазначена свобода вбирає в себе як право сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, так і безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи та ритуальні обряди, вести релігійну діяльність, проте, яка не повинна суперечити державному законодавству. У зміст ст. 35 Конституції України закладено і гарантію мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором, право віруючих відкрито поширювати свої релігійні переконання і право тих, хто не сповідує жодної релігії, на поширення атеїстичних переконань [1].

Слід зазначити, що прийняття та дотримання засадничих принципів свободи віросповідання як важливої складової системи загальнолюдських цінностей та невід'ємних прав людини, вважається ознакою відкритого демократичного суспільства. Варто звернути увагу на те, що в сучасних українських реаліях реалізація права та свободи віросповідання значною мірою сприяє процесу духовного, культурного та національного відродження, розширенню сфери свого соціального служіння [2].

У зв'язку із постійними змінами орієнтирів у суспільному житті країни на перший план виходить питання про необхідність дослідження права на свободу віросповідання. Процес сучасного правового регулювання в цій сфері зазнає чимало змін та розвитку.

Для громадян України положення ст. 35 Конституції України підкріплюється та забезпечується Законом України «Про свободу совісті та релігійні організації» прийнятий від 23 квітня 1991 р. [3]. В Законі України підкреслено рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії (мова йде про роль релігійних організацій в суспільному житті людини та їхнє юридичне оформлення з боку держави). Питання, що стосуються свободи совісті викликають багато суперечливих думок щодо статусу релігійних організацій, повноважень (втручання чи не втручання держави) суб'єктів релігійних організацій тощо. Це, на нашу думку, звичайно двосторонній процес співіснування багатьох релігійних організацій та держави (громадян). Проте, потрібно наголосити на тому, що коли відбувається втручання політики чи державно-владних структур в справжню духовну діяльність чи навпаки «духовність» перебирає на

себе повноваження держави (особливо які маю політичне забарвлення) створюється конфліктність.

Законодавство України, яке регулює права, свободи на вільний вибір віросповідання громадян, загалом зробило вагомий внесок у демократизацію релігійного середовища України. Проте, аналізуючи сучасні державно-церковні та суспільно-релігійні відносини, бачимо, що у міжконфесійних відносинах, стосунках між владними органами та релігійними організаціями, між громадянами та релігійними течіями існує значна кількість проблем та невирішених суперечностей.

Вочевидь, існує низка причин необхідності вдосконалення чинного законодавства про свободу віросповідання та релігійні організації. Серед найважливіших слід звернути увагу на той факт, що з часу прийняття у 1991 р. Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» до нього фактично не було внесено жодних істотних змін. Також були неодноразові спроби прийняття нової редакції зазначеного Закону України, які не здійснилися (зокрема, у 2003 р. парламент України відхилив два проекти його нової редакції). Таким чином, у сучасному законодавстві не відображено тих актуальних проблем сьогодення, що стосуються релігійної сфери та суспільних відносин, які б регулювали в повній мірі цю діяльність. Хоча сучасне українське законодавство у вищезазначеній сфері, порівняно з багатьма європейськими країнами, характеризується достатньою ліберально-демократичною спрямованістю, на практиці діяльність владних органів та релігійних організацій зазнають певних необґрунтованих перешкод стосовно реалізації права людини на свободу віросповідання.

Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» закріплює високі демократичні стандарти в галузі прав людини щодо свободи совісті та віросповідання, в яких держава брала на себе наступні зобов'язання:

- сприяння розвитку релігійної самобутності української нації, усіх корінних народів та національних меншин України;
- повага до традицій та внутрішніх настанов релігійних організацій;
- забезпечення повноцінного правового та соціального статусу церкви, створення сприятливих умов для її діяльності;
- захист прав і свобод віруючих та їх релігійних організацій;
- сприяння становленню відносин взаємної релігійної та світоглядної терпимості і поваги між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями [3].

На підставі цього нормативного акта здійснюється державна політика у зазначеній сфері з часу прийняття незалежності України. Слід зазначити, що правове регулювання у нашій державі зосереджене здебільшого в аспекті колективного віросповідання, що здійснюється через релігійні організації. Натомість, сфера приватного релігійного життя

окремої особи та захист від втручання в нього залишилась практично нерегульованою та без належних правових гарантій. Від моменту прийняття цього фундаментального закону в правовій сфері нашої держави відбулося багато кардинальних перетворень: було прийнято Основний Закон країни, наша держава стала учасницею багатьох міжнародних угод і конференцій, пов'язаних із згаданою вище проблематикою.

Таким чином, аналізуючи законодавчі акти від 1991 р. до сьогодні, варто зазначити, що розгляд можливостей удосконалення і доповнення наявних норм діяльності релігійних організацій, правового регулювання права на свободу віросповідання за допомогою вивчення вітчизняної правозастосовної практики, що стосується зазначеної сфери, а також з використанням актів зарубіжного законодавства і міжнародних правових стандартів, може слугувати підґрунтям для удосконалення чинного законодавства.

1. Конституція України. прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996 № 30. Ст. 141.

2. Фисун Ю.І. Законодавства України про свободу совісті та релігійні організації: тенденції реформування і гармонізації. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvamu_pr/2009_2/6.pdf

3. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон УРСР від 23.04.1991 р. № 987-ХІІ. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/987-12>

Савіщенко В. М.,

декан юридичного факультету,
доктор юридичних наук, доцент

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),

Майорова А. О.,

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ: АНАЛІЗ ДОСВІДУ ДЕРЖАВ-ЧЛЕНІВ ЄС

Місцеве самоврядування, як одна з основних форм реалізації, що належить народу влади на місцях, є вкрай важливою інституцією для будь-якої сучасної демократичної держави, оскільки ступінь розвитку права громад на самоврядування, перш за все, визначає рівень демократичності і правового розвитку державності на тій чи іншій

території. У ЄС даний інститут управління займає далеко не останнє місце у державотворчих процесах країни.

Для європейських країн завжди було характерним впровадження в механізм адміністративного управління (адміністрування) інновацій, і місцеве самоврядування не є винятком. Так, світова історія знає позитивні приклади кардинального реформування державного ладу країни в максимально короткий термін. Так, у контексті розвитку місцевого самоврядування не можна обійти увагою Англійську революцію XVII ст., Нідерландську революцію XVI ст., революційні процеси в Швейцарії XIII ст., де данні події стали переломними для тодішніх громад, а також основу для становлення муніципальної влади. Для України, як досить молодій держави, що тільки формує власні традиції державного управління та відповідає правовій базі демократичної держави, а значну актуальність має вивчення досвіду країни, які за певними показниками (територія, населення, релігія, культура та інші цивілізаційні характеристики) схожі на Україну. На думку фахівців, до таких країн належать, перш за все, Франція, Бельгія, Велика Британія, Німеччина, Нідерланди і Швейцарія [1, с. 245].

Об'єктом цієї роботи виступають суспільні відносини, а предметом є розвиток місцевого самоврядування в ЄС. Головна мета – визначення найбільш ефективного способу організації муніципальної влади для України. Зазначена мета буде досягнута з вирішенням наступних завдань: вивчити становлення інституту місцевого самоврядування в деяких країнах-учасниках ЄС; визначити сучасний стан даного суспільно-державного інституту, його особливості; визначити державу, досвід котрої може бути найбільш цінним для України. Також необхідно відзначити, що проблематику місцевого самоврядування в ЄС і ролі такого досвіду для України досліджували такі відомі вчені, як: О. Данільян, І. Дойчер, А. Дзєбань, Дж. Стюарт, Дж. Чендлер, Н. Шпортюк та ін.

Варто зазначити, що для більшості держав-учасниць ЄС є характерною роль громад в їх історичному розвитку. Так, наприклад, одним з наслідків Англійської революції XVII слід вважати проведення реформи місцевого самоуправління 1832 р., положення якої містить *Reform Act* (1832), а німецькі держави є родоначальниками Магдебурзького права – права автономії громади від феодала. Завдяки ряду історичних подій, на території Європи були сформовані два підходи до організації місцевого самоврядування – англо-саксонська та романо-германської правової школи [2, с. 13].

Перша модель місцевого самоврядування – англо-саксонська – була сформована в Великій Британії, а потім поширилася в США, Канаді, Індії, Австралії та інших країнах. Її головними рисами вважаються: високий ступінь автономії місцевого самоврядування,

виборність, контроль з боку населення; відсутність на місцях спеціальних державних уповноважених, які контролюють органи місцевого самоврядування, а також відсутність місцевих адміністрацій (тобто органів державної влади місцевого рівня) [3, с. 445].

Головний принцип даної моделі – «діяти самостійно в межах наданих повноважень». Таким чином, дозволено все, що не суперечить закону. Так, сукупність спеціальних прав і обов'язків для муніципалітетів Великої Британії, Канади та Австралії визначається ними самостійно і делегується парламентом. Так, цікавим фактом слід вважати те, що в міських графствах Великої Британії поліція підпорядкована радам, а функції моніторингу діяльності такого органу охорони порядку покладено на мерів – орган місцевого самоврядування має право і самостійно визначити спосіб підпорядкування поліції, але такий підлягає затвердженню парламентом [4, с. 131].

Наступна модель місцевого самоврядування поширена в основному в країнах континентальної Європи (Франція, Італія, Іспанія, Німеччина, Бельгія) і в більшості країн Латинської Америки, Близького Сходу. Необхідно відзначити, що така властива і для України. Її основними рисами є: поєднання місцевого самоврядування і місцевих адміністративних органів (органів державної влади місцевого рівня); виборність і призначення службовців; наявність на місцях державних уповноважених, які контролюють органи місцевого самоврядування і т.д.

Яскравим прикладом визначеного підходу вважається Франція, в якій існує місцеве самоврядування на рівні комун, які є головною ланкою адміністрування на місцях. У той же час існують також більші кантони і округу, які є місцевими рівнями державної влади. Потім елементи самоврядування знову проявляються на рівні департаментів [5, с. 93].

Порівняння англо-саксонської і континентальної моделей місцевого самоврядування, дозволяє зробити висновок про те, що в демократичних країнах відмінності між цими підходами не є істотними, але певні функції і можливості кардинально відрізняються. З огляду на сучасний стан місцевого самоврядування в ЄС, єдині принципи якого багато в чому визначається союзними договорами і Європейською хартією місцевого самоврядування 1985 року, необхідно відзначити поступове злиття англо-саксонської і романо-германської правових концепцій організації муніципальної влади [6, с. 34]. Так, спільними для всіх держав-членів ЄС слід вважати такі основи місцевого самоврядування: виборність; об'єднання громади на основі територій «прив'язки»; здійснення більшості господарських, юридичних і економічних потреб території, де проживає громада в рамках муніципалітету; реалізація більшої частини функцій колегіальними органами (радами); незалежність муніципалітетів від

державних органів влади в рамках своєї компетенції [7, с. 31].

Таким чином, в країнах Західної Європи накопичено певний досвід організації місцевого самоврядування, який може бути використаний при реформуванні муніципальної системи в Україні. Але, не можна говорити про те, що українській державі слід скористатися готовою формулою будівництва інституту управління на місцях. Все ж абсолютно логічним є факт того, що принципи, які сформовані ЄС, є максимально демократичними, а тому такі вкрай необхідно використовувати в якості основи реформування, оскільки істотна централізація завжди програє децентралізації; бо в таких умовах державна система вкрай не оптимізована, а вирішення проблем, що мають прив'язку до конкретної території країни важко, не кажучи про те, що суспільство в такому випадку істотно відірване від державного управління – це суперечить всім концепціям демократичної державності.

1. Законодавство Англійської революції 1640-1660. Упоряд. Н. П. Дмитрієвський. Москва-Ленинград, 1946. С. 245-246.

2. Мортон А. Історія Англії. Москва, 1950. С. 13.

3. Некріч А. М., Поздеева А. М. Державний лад і політичні партії Великобританії. Москва, 2014. С. 445.

4. Алексеев В. І. Спільна комунальна власність: історія и реалії. *Управління сучасним містом*. 2013. № 7. С. 131-144.

5. Бутко М. С. Територіальна організація місцевої влади. *Юридичний вісник*. 2014. № 3. С. 93-94.

6. Шевченко Т. І. Особливості функціонування муніципальної влади у Європейському союзі. *Юридичні відомості*. 2015. № 4. С. 34.

7. Алексеев В. І. Європейський союз та місцеве самоврядування. *Слово і діло*. 2013. № 33. С. 31-44.

Сай Н. Я.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,

кандидат юридичних наук

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД У БОРОТЬБІ З КОРУПЦІЄЮ

Закон України «Про запобігання корупції», а саме ст.1 дає визначення, що ж таке корупція. Корупція - використання особою, наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи

прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, зазначеній у частині першій ст. 3 Закону, або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [1].

Для сучасних розвинутих держав, проблема боротьби з корупцією не втрачає своєї актуальності, оскільки це явище становить загрозу для національної безпеки будь-якої держави. Успішність боротьби з корупцією залежить від сукупності певних чинників. Це насамперед відкритість влади, прозорість процедур прийняття до органів державної влади, високі вимоги до кандидатів на такі посади, дієві механізми контролю за діяльністю органів державної влади.

До прикладу у Польщі боротьбою з корупцією на усіх рівнях, як в органах центральної та місцевої влади, бізнес-структурах тощо, займаються три інституції – Центральне антикорупційне бюро (ЦАБ), Агенція внутрішньої безпеки (АВБ) та Центральне слідче бюро поліції (ЦСБП). Відмінність між цими органами полягає в тому, що для ЦАБ протидія корупції на всіх рівнях є основним завданням, для АВБ і ЦСБП - це лише одне із завдань, проте не одне із першочергових. Зокрема, Агенція внутрішньої безпеки займається податковими зловживаннями значних масштабів, які завдають шкоди державним інтересам, і корупційними злочинами чиновників високого рангу. Натомість, слідче бюро поліції протидіє злочинам щодо незаконної співпраці влади чи бізнесу з криміналітетом [3].

У системі протидії корупції у Польщі є ще один вагомий орган це управління податкового контролю, що перебуває у підпорядкуванні міністерства фінансів. До його завдань належить: перевірка майнових декларацій публічних осіб та їхніх найближчих родичів. Обов'язок із заповнення податкових декларацій у Польщі лежить не лише на юридичних, але й фізичних особах, які працюють і сплачують податки. Якщо у будь-якої особи буде виявлено різницю між наявним і задекларованим рівнем доходів, то це може стати предметом ретельного контролю та перевірки з боку податкових й антикорупційних органів [2].

Швецію прийнято традиційно вважати державою з достатньо низьким рівнем корупції. Шведська громадська організація «Інститут проти хабарів» була заснована у 1923 році. Фінансування цієї організації здійснюється від бізнес-організацій та Стокгольмської торгової палати, інститут зосередився на більш детальному роз'ясненні тонкощів антикорупційного законодавства. Він працює у площині суспільної моралі, допомагаючи людям зрозуміти межу між тим що можна вважати

неправомірною вигодою, і тим що вважається нормою. В цілому робота організації побудована на положенні «Про подарунки та винагороди» (*Code of gifts, Rewards and other benefits in business*), в основі якого – шведське законодавство. Проте положення не має юридичної сили, являється інструментом саморегулювання. У цьому інституті надають юридичні консультації щодо питань пов'язаних з корупцією.

«Інститут проти хабарів» має тісну співпрацю з антикорупційними прокурорами, яких у Швеції налічується усього сім осіб. Цей підрозділ був створений у 2003 році у шведській прокуратурі, а у 2012 році з'являється так звана антикорупційна поліція. Її штат налічує 25 осіб, які займаються виключно корупційними справами. Важливим є той факт, що правоохоронні органи володіють високим рівнем довіри населення, тому громадяни направляють свої скарги на прояви корупції безпосередньо до поліції [4].

Щорічно у Швеції виноситься близько десяти вироків у корупційних справах. Якщо злочин не дуже важкий то підсудний отримує штраф та два роки позбавлення волі, у більш складних випадках загрожує позбавлення волі до шести років. Такі ж санкції очікують і на представників бізнесу.

1. Закон України «Про запобігання корупції». URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

2. Попередження і припинення корупції в іноземних державах. URL: <http://refs.co.ua/58689.html>.

3. Решетников Ф. М. Ответственность за должностные преступления в зарубежных странах. Москва, 1997. С. 54.

4. Тіньков А. Л. Особливості протидії політичній корупції в країнах ЄС. URL: www.academy.gov.ua

Сергієнко Т. О.,

студентка

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ПРОБЛЕМИ АВТОНОМІЗМУ У ПОГЛЯДАХ ІВАНА ФРАНКА

Створення у 90-х рр. XIX століття національних політичних партій новітнього типу стало закономірним етапом державницького розвитку українців Галичини. Українські політичні партії у Галичині діяли легально в межах австрійського конституційного ладу і віддзеркалювали інтереси усіх соціальних груп українського населення. Це сприяло досить швидкому проникненню ідеї українського державотворення у широкі верстви суспільства та підготувало ґрунт для створення державно-правових інститутів майбутньої незалежної та суверенної Української

держави, яка б охоплювала усі етнічні українські землі, що належали до складу Австро-Угорської та Російської імперій.

В рамках ідеології й діяльності цих партій у подальшому і відбувався генезис ідеї українського державотворення. Зокрема, І. Франко, розглядаючи австрійську конституцію як «раму, котру ми своїм національним і політичним життям повинні наповнити», зазначав, що впровадження в життя конституційних законів, аби вони не залишались мертвою буквою, повинно йти шляхом «розбудження, усвідомлення, економічного піднесення широких мас нашого народу, селянства і міщанства» [1, с. 286].

У жовтні 1890 р. у Львові було створено Русько-Українську радикальну партію (РУРП), одним із засновників якої був І. Франко. Концепція автономізму, яку обстоювала Русько-Українська Радикальна партія, передбачала культурний і національний розвиток провінцій у складі Австро-Угорської імперії, використовуючи можливість конституційного ладу. «Програма-максимум передбачала запровадження автономії у межах Австрії шляхом послідовного культурного й національного розвитку провінцій і народностей, а програма-мінімум – обмежувалась питанням розвитку національної культури» [2, с. 9].

Політичним пріоритетом І. Франка була теза про те, що кожна нація повинна мати право на створення власної держави. Відомо, що і процеси майбутньої федералізації народів Російської імперії видатний український мислитель пов'язував з автономією, основою якої повинна стати громада як елемент адміністративно-територіального об'єднання, заснована на засадах самоуправління. Вважав федерацію основою для вільного розвитку націй і народностей.

І. Франко виступав за створення єдиного національного фронту з метою боротьби за право українського народу на самовизначення. Крім того, І. Франко пропонував створити парламентський клуб із депутатів від галицьких українців у Віденському сеймі. Все це, на його думку, мало сприяти вирішенню національної справи і зменшенню впливу противників автономії.

За декілька днів до 1900 року (26 грудня 1899 р.) довірена нарада членів «Народної ради», керівного органу лівоцентристської течії українського народовського руху, а також деяких діячів, зокрема І. Франка, М. Грушевського, Є. Левицького, В. Охримовича та інших, задекларувала створення Української національно-демократичної партії та прийняла програму. У ній зазначалося, що в національному питанні партія вимагатиме, «щоби в австрійській державі територія, заселена русинами, становила одну окрему провінцію з якнайширшою автономією в законодавстві і адміністрації... до поділу Галичини на дві часті руську і

польську і так само до поділу Буковини на часті руську і волоську, та до утворення з руських частей Галичини і Буковини одної національної провінції» [3, с. 327].

У програмі партії, авторами якої були І. Франко та В. Охримович, наголошувалось, що галицькі українці є частиною українсько-руського народу, що мав колись державну самостійність і боровся віками за свої державно-політичні права, ніколи не зрікався і не зрікається свого права мати самостійну незалежну державу. Тому «остаточною метою народних змагань є досягнення того, щоби цілий український народ здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднався з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіма своїми справами культурними, економічними і політичними» [4]. Найближчою ж тактичною метою партія висувала досягнення крайової автономії за умови збереження цілісності Австро-Угорської імперії.

1. Листування І. Франка і М. Драгоманова. ВУАН. Комісія Західної України: матеріали до культурної й громадської історії Західної України. Т. 1. Київ, 1926. 286 с.

2. Українська суспільно-політична думка в 20 столітті: Документи і матеріали /упоряд. Тарас Гунчак, Роман Сольчаник. Т.2. Мюнхен, 1983. 510 с.

3. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914. (на підставі споминів) / К. Левицький. Львів, 1926. 736 с.

4. Олійник П. Лихоліття Холмщини і Підляшшя: Шлях культ.-нац. розвою Холмщини і Підляшшя в ХІХ і ХХ ст. Прага: Пробоєм, 1941. 117 с.

Стецюк Н. В.,

доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ НОВІТНЬОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ (КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ)

1. Відновлення державної незалежності українського народу в 1990-1991 рр. об'єктивно мало привести до кардинального покращення його життя в різних суспільних сферах. Зокрема, мали б активізувати процеси зміцнення національної єдності українського народу, акумуляція всіх його «здорових сил» для розбудови Української держави, цивілізованого вирішення питання співпраці

останньої із українцями, які проживали за її межами. Адже, приймаючи Декларацію про державний суверенітет України (16.07.1990), Верховна Рада Української РСР проголосила «державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади Республіки в межах її території та незалежність і рівноправність у зовнішніх зносинах», при цьому, окремо зазначалося, що «Українська РСР здійснює захист і охорону національної державності українського народу /.../ регулює імміграційні процеси /.../ виявляє турботу і вживає заходів щодо охорони і захисту інтересів громадян Української РСР, які перебувають за межами Республіки»[1]. Ці принципи положення найшли своє відображення та, певним чином, продовження в нормах прийнятої 28 червня 1996 року Конституції України. Зокрема, статтями 11 та 12 Конституції України встановлювалося, що «державна сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури /.../ дбає про задоволення національно-культурних і мовних потреб українців, які проживають за межами держави». При цьому, самі засади регулювання міграційних процесів мали б встановлюватися виключно законами України (п.10 ч.1 ст. 92 Конституції України) [2]. Згодом, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про закордонних українців» (2004), відповідно до якого, «Українська держава сприяє розвитку національної свідомості українців, які проживають за межами України, зміцненню зв'язків з батьківщиною та поверненню їх в Україну» [3].

2. Прийнятті нормативно-правові документи, а також створення на їх основі Національної комісії з питань закордонних українців (при Кабінеті Міністрів України) та законодавче закріплення статусу закордонного українця)[3], як відомо, не привело до процесу масового повернення українців на свою історичну Батьківщину. Натомість, починаючи із першої половини 90-х років минулого століття в пошуках праці з належною оплатою до країн ближнього і дальнього зарубіжжя почала виїжджати значна кількість громадян України. Економічні труднощі та політична нестабільність в Україні сприяли набранню цим процесом масового характеру. Свою працю все більше і більше громадян України знаходили в Італії, Іспанії, Польщі, Португалії, Росії, Чехії та інших європейських країнах. При цьому, значна частина громадян України поступово переходила із режиму короткотермінових (сезонних) робіт на більш-менш постійні форми працевлаштування. Все це разом фактично привело до того, що протягом двох останніх десятиліть в країнах Центральної та Західної

Європи витворилася новітня українська діаспора.

3. Новітня українська діаспора в країнах Центральної та Західної Європи за своєю природою суттєво відрізняється від т.з. попередніх «хвиль української еміграції». І хоч в її основі лежать також питання соціально-економічного характеру (так як, з рештою, це мало місце і на поч. ХХ-го ст. – т.зв. «перша хвиля» української еміграції), новітня українська еміграція має місце умовах існування незалежної Української держави. Саме остання обставина відіграла свою негативну роль в процесі «порозуміння» між новітньою (трудовою за своїм характером) діаспорою та її попередницею, яка за своєю природою була більше політичною, ніж соціально-економічною.

4. Масовий виїзд громадян України за кордон в пошуках краще оплачуваної праці, окрім економічних проблем, виявив і цілу низку проблем соціального характеру, а місцями – і політичного. Так, з часом довготривале перебування за кордоном одного із подруж (а за певних обставин, часто це була саме дружина, а не чоловік) – породило проблеми проживання малолітніх дітей в т.з. неповних сім'ях саме за відсутності мами. Останнє, за твердженнями спеціалістів, особливо негативно впливає на психічний стан дитини, породжує в ній різні комплекси тощо. В політичному плані, наприклад, виникли проблеми пов'язані із повноцінною реалізацією громадянами України, які перебувають за кордоном, свого виборчого права. Адже, вони на парламентських (пропорційно-мажоритарних) виборах в силу певних політичних маніпуляцій мають можливість обирати тільки народних депутатів по загальнодержавному багатомандатному виборчому окрузі. Натомість друга частина таких виборів (обрання народних депутатів у одномандатних виборчих округах) – залишаються поза їхньою участю» [4].

5. Прийняттям Закону України «Про зовнішню трудову міграцію» (2015) було зроблено спробу «впорядкувати» правові та організаційні засади державного регулювання зовнішньої трудової міграції та соціального захисту громадян України за кордоном (трудових мігрантів) і членів їхніх сімей. При цьому, законодавцем вперше було визнано, як факт наявності самих явищ «зовнішньої трудової міграції» та «трудового мігранта», так і тих значних проблем, які стосуються трудових мігрантів і членів їхніх сімей. Зовнішня трудова міграція визначена законодавцем, як переміщення громадян України, пов'язане з перетинанням державного кордону, з метою здійснення оплачуваної діяльності в державі перебування. А сам, трудовий мігрант, як громадянин України, який здійснював, здійснює або здійснюватиме оплачувану діяльність у державі перебування, не

заборонену законодавством цієї держави [5].

6. Питання захисту прав українських трудових мігрантів, а також членів їхніх сімей турбують не тільки органи державної влади та вищих посадових осіб держави. Вони є центри уваги найрізноманітніших політичних, культурних та релігійних організацій. Зокрема, Українською Греко-Католицькою Церквою протягом останніх років було проведено декілька спеціальних заходів (форумів). Останній, зокрема, був організований в Римі 5-7 жовтня 2018 року та присвячувався питанням долі дітей та молоді української трудових мігрантів [6].

7. Вирішенню складних питань української зовнішньої трудової міграції має, насамперед, передувати зміна самого ставлення Української держави до проблем подолання бідності та зменшення безробіття в Україні. Звичайно, що такі складні питання не можуть розглядатися поза загально глобалізаційними процесами. Однак, українські національні інтереси повинні мати пріоритетне значення, в т.ч і в частині належного регулювання міграційних процесів. Останнє, як видається, має всі необхідні на сьогоднішній день конституційні підстави (ст.ст. 1, 3, 11, 12 та ін. Конституції України).

1. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 429.

2. Конституція України / Верховна Рада України: Офіц. вид. Київ : Парламентське вид-во, 1996. 104 с.

3. Про закордонних українців. Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2004. № 25. Ст. 343.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень частини другої статті 22 Закону України «Про вибори народних депутатів України» стосовно рівномірного віднесення закордонних виборчих дільниць до всіх одномандатних виборчих округів, які утворюються на території столиці України – міста Києва. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007p710-12>.

5. Про зовнішню трудову міграцію. Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 49-50. Ст. 463.

6. Другий Форум мігрантів Української Греко-Католицької Церкви країн Центральної та Західної Європи «Діти і молодь в умовах творення новітньої української діаспори у Європі. Виклики і можливість для церкви». URL: <http://pmv.ugcc.org.ua/latest-news/item/829>

Тополевський Р. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент.
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ РОБОТИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

Реформування Національної поліції все ще потребує удосконалення системи оцінки роботи поліцейських. Підвищення довіри населення до поліції є однією із ключових цілей діяльності Національної поліції. Адже саме задоволеність діяльністю працівників поліції впливає на готовність громадян допомагати правоохоронцям у випадку необхідності. Відповідно, ефективний захист громадського порядку неможливий без активної участі громадян, зацікавлених в безпеці.

У зв'язку із цим, очевидно, подальше реформування Національної поліції передбачає втілення засад та елементів стратегії «*community policing*», зокрема формування партнерства із місцевою громадою з визначенням та подальшим вирішенням поточних проблем місцевої громади. У цьому контексті, очевидно, слід говорити про продовження і удосконалення практики формування місцевих програм громадських пріоритетів охорони та безпеки та концепцій комплексної безпеки громади, які визначають першочергові напрямки охорони правопорядку, на які, на думку громади, слід звернути особливу увагу, та забезпечать участь у вирішенні нагальних проблем охорони правопорядку місцевої влади [1, с.4-5]. А, відповідно, участь органів місцевого самоврядування в їхньому формуванні та затвердженні цих програм сприятиме тому, що ці органи безпосередньо долучаться, в разі необхідності, як до вирішення відповідних проблем з безпекою на місцевому рівні та охороною правопорядку, так і до оцінки якості функціонування поліції.

Ефективність функціонування Національної поліції напряму залежить не лише від того, які завдання будуть поставлені перед відповідними підрозділами, але й від того, за допомогою яких критеріїв відбуватиметься оцінювання якості роботи. Інакше кажучи, система оцінювання ефективності має бути гнучкою, і мати можливість змінюватися. Це потрібно для того, щоб уникнути випадків, коли орієнтація на досягнення встановлених показників

ефективності з часом може почати шкодити діяльності Національної поліції, підмінюючи мету її діяльності метою досягнення цілей ефективності будь-якими засобами й методами.

Безпека громадян і ефективність роботи поліції напряму залежить від того, яким чином оцінюється робота поліцейських. Як свідчить практика, неправильна оцінка діяльності поліції може деформувати її мету і завдання, що породжувало як службові зловживання, так і пряме порушення прав людини, насамперед катування та жорстоке поводження.

Разом із тим існує доволі обмежене уявлення державних та політичних діячів щодо того, яким чином сформувати таку систему оцінки дій поліції, яка б, з одного боку, дозволила сприяти забезпеченню цілей гарантування безпеки громадян, а з іншого – стимулювала кращі практики поліцейської діяльності з пріоритетним дотриманням прав людини.

Існує два основні підходи [2] до оцінки ефективності поліції.

Перший підхід до оцінки ефективності поліції, визначає «хорошу ефективність» наперед. Тобто, апріорі існують чіткі правила, яке вказують, коли поліцейські отримують визнання своєї ефективності.

Другий підхід передбачає суб'єктивну оцінку ефективності, тобто, коли за допомогою суб'єктивних суджень визначається розходження між результатами ефективності і визначенням того, наскільки вкладені зусилля досягають цілей поліцейської діяльності.

В обох підходах значний обсяг інформації, що використовується, є тим самим, однак принципова відмінність полягає в тому, чи оцінка базується на правилах, сформованих наперед, чи суб'єктивній оцінці за результатами діяльності.

Зважаючи на складний характер поліцейської діяльності, перший підхід має низку складних ефектів – держава зустрічається з несприятливим компромісом між владою стимулів, з одного боку, та спотворенням зусиль і дискреційних повноважень, з іншого боку. Суб'єктивна оцінка ефективності допомагає вирішити цю ситуацію, знижуючи ризик деформації поліцейської діяльності та забезпечуючи врахування місцевих умов.

В Україні основна увага як представників влади, так і ЗМІ для оцінки роботи правоохоронних органів тривалий час зосереджувалася на окремих статистичних даних, таких як показник розкриття злочинів, кількість працівників міліції/поліції тощо. Вимірювання ефективності поліцейської діяльності повинно дозволити оцінити не лише зовнішні параметри, але й її інтенсивність, запобігаючи надмірному навантаженню поліцейського.

Параметри хорошої ефективності визначаються наперед за допомогою однозначного вибору критеріїв ефективності і правил, за якими діяльність поліцейських має бути винагороджено або покарано. Ці правила фіксуються у певному документі і зобов'язують поліцію. Досягнення

певних цілей ефективності може тягти за собою преміювання поліцейських.

Як один із таких прикладів оцінки діяльності поліції, можна навести діяльність Британської Коронної інспекції поліцейських сил (*British HM Inspectorate of Constabulary*), яка проводить перевірку діяльності поліцейських підрозділів, за результатами яких готує тематичні та періодичні (щорічні) звіти щодо оцінки діяльності поліцейських підрозділів з рекомендаціями. Ці звіти і рекомендації доступні громадськості. Одним із інструментів такої оцінки є «*PEEL* оцінювання» (*police effectiveness, efficiency, legitimacy* – поліцейська ефективність, продуктивність, легітимність).

Ефективність оцінюється щодо того, як поліція виконує свої обов'язки, зокрема, скорочення злочинності, захист вразливих категорій осіб, боротьба з антигромадською поведінкою, ліквідація надзвичайних подій та інші сервісні виклики. Продуктивність оцінюється по відношенню до того, якими коштами досягається результат. Легітимність оцінюється по відношенню до того наскільки етично і в рамках закону працює поліцейський підрозділ [3, р.2-3].

Ця методика може застосовуватися для обох підходів. Головна відмінність, як зазначалося вище, чи визнання ефективності діяльності поліції відбувається на правилах, встановлених наперед, чи на основі рішення за результатами діяльності.

Зусилля поліції, спрямовані лише на запобігання ексцесів, таких як корупція, не є гарантією кращої загальної ефективності поліції [4, р.88-91]. В цьому відношенні набагато кращим є розробка певних стимулюючих засобів, спрямованих на підвищення якості роботи поліції. До таких можна віднести і критерії оцінювання ефективності поліцейської діяльності як інструмент покращення роботи поліції.

Метою поліцейської діяльності є зниження рівня злочинності та охорона громадського порядку, що здійснюється ефективно, продуктивно, справедливо, поважаючи людську гідність.

Продуктивність поліцейської діяльності передбачає розподіл необхідних ресурсів в необхідному місці в необхідний час, саме там, де вони найбільш потрібні. Ефективність пов'язана з виявленням та запровадженням найкращих практик поліцейської діяльності. [5, р.3-4].

Ефективність поліцейської діяльності безпосередньо залежить від отримання певної винагороди (моральної чи матеріальної) за хороше виконання своїх повноважень, а так само від оцінки діяльності поліцейських як з боку колег та керівництва, так і, значною мірою, з боку громадськості та ЗМІ. Однак, не менш важливим є надання відповідному підрозділу повноважень формулювати місцеві пріоритети поліцейської діяльності та самостійно обрати способи їхнього досягнення. Таке

визначення пріоритетів може бути наслідком громадського опитування чи фокус-груп та супроводжуватися узгодженням з місцевими органами влади. Такі пріоритети можуть доповнювати пріоритети, визначені на рівні МВС, разом із тим, слід мати на увазі, що таких централізованих пріоритетів має бути дуже небагато, оскільки вони, як правило, слабко враховують місцеві реалії.

Таким чином, для якісної оцінки діяльності поліції необхідно змінити підхід, перенісши його з системи планування значень показників до оцінки за результатами поліцейської діяльності. Таким чином ми усунемо деформацію показниками поліцейської діяльності і зменшимо кількість порушень прав людини.

1. Концепції комплексної безпеки Ходорівської міської, Новострілицанської і Гніздичівської селищних об'єднаних територіальних громад Жидачівського району Львівської області та методичні рекомендації з розробки та прийняття Програм громадських пріоритетів охорони безпеки та порядку в громадах України. Львів: Центр правових та політичних досліджень» CIM», 2018. 132 с.

2. Vollaard B. A. Police Effectiveness. Measurement and Incentives. – Santa Monica: RAND, 2006. 150 p.

3. PEEL 2014 Methodology London, HMIC, 2014. URL: <http://www.justiceinspectores.gov.uk/hmic/wp-content/uploads/2014-peelmethodology.pdf>.

4. Bratton, William, Peter Knobler, Turnaround. How America's Top Cop Reversed the Crime Epidemic New York: Random House, 1998. 368 p.

5. PEEL 2014 – we asked, you said, we did. London, HMIC, 2014. URL: <https://www.justiceinspectores.gov.uk/hmicfrs/wp-content/uploads/peel-2014-we-asked-you-said-we-did.pdf>.

Федін М. І.,

викладач кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

СВОБОДА СОВІСТІ І ВІРОСПОВІДАННЯ ЯК ЦИВІЛІЗАЦІЙНА ЦІННІСТЬ СУЧАСНОСТІ

Незаперечним твердженням є те, що релігійна нетерпимість, фанатизм та релігійний фундаменталізм, так само як і націоналізм чи расизм, були джерелом величезної кількості страждань людей та найтяжчих злочинів усіх часів.

Найбільш суворими війнами в історії людства були релігійні війни,

особливо коли вони супроводжувались протиріччями етнічного, расового або національного характеру. У цьому контексті важко не зрозуміти, наскільки великим благом і безпосередньо цивілізаційною цінністю людства є толерантність та свобода совісті і віросповідання, яку також називають свободою релігії. Свобода совісті, свобода віросповідання – постають основою буття сучасного суспільства, важливою передумовою правової демократії та існування інших прав і свобод людини. У цьому зв'язку варто нагадати слова Папи Івана Павла II про те, що «громадянське й загальне соціальне право на свободу релігії та совісті, оскільки воно заторкує саму глибоку інтимну сферу духу, постає як точка опори, а у відповідному сенсі – є мірилом всіх інших основних прав» [6, с. 41].

Сучасна концепція свободи совісті та релігії гарантована Міжнародною хартією прав людини, яка складається з Загальної декларації прав людини Міжнародного пакту про особисті та політичні права та Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права, та конституційними законами окремих країн. Зауважимо, що свобода совісті конституційована нині в більш ніж 120 державах світу [1, с. 26].

Свобода совісті та релігії розглядається міжнародною спільнотою цивілізованої частини світу не лише як суб'єктивне та особисте право людини, яке, як і будь-яке право людини, походить не від держави чи суспільства, а від її природного, властивого їй достоїнства, але також як найважливіший, основний закон, що стосується особливостей людської особистості.

У вузькому сенсі під свободою совісті та релігії слід розуміти свободу у сфері релігійно-філософської діяльності людини, тобто у питаннях віри та переконань. Деякі дослідники прирівнюють свободу совісті до свободи віросповідання, не помічаючи значних розбіжностей між ними, тоді як інші – і справедливо – розрізняють свободу совісті, тобто внутрішню сферу релігійно-філософської діяльності людини, пов'язану з формуванням його думок і релігійних та філософських переконань, та свободу релігії, яка полягає у виявленні цих думок і вірувань та дотриманні їхніх заповідей. Тому варто уяснити окремі терміни, з якими стикаємось при визначенні свободи совісті та віросповідання, а саме: свобода, совість і релігія.

Термін свобода має багатий вміст і є предметом численних філософських та теологічних диспутів і беззаперечно стосується внутрішньої та зовнішньої сфер життєдіяльності людини. Перш за все, у внутрішній сфері свобода поєднується з питаннями так званої «вільної волі», однак, в аспектах необхідності та відповідальності. Людина – як «*homo sapiens*» – є по своїй суті істотою яка розуміє значення своїх дій і здатна контролювати свою поведінку. Внутрішня свобода людини це

можливість автономного і автодетерміністичного вибору і свобода від зовнішнього фізичного або психічного тиску, а отже, існування альтернативи у власних релігійних чи нерелігійних переконаннях. З іншого боку, зовнішня свобода – це свобода робити все, що не загрожує свободі іншої людини.

Совість, у свою чергу, належить до найвищих форм людської свідомості. У вузькому сенсі це психічне ставлення людини, яке є визначальним для ідеологічної, в тому числі релігійної чи нерелігійної, орієнтації людини. Звичайно, совість є найбільш важливим елементом людської особистості, а почуття відповідальності надзвичайно потужним регулятором поведінки людини. Отож свобода совісті включає в себе автономні повноваження особи на свободу вибору, формування і зміну поглядів і переконань в питаннях філософії, релігії та ін.

Що стосується релігії, то в найширшому сенсі цього слова, це можливість особи задекларувати свої погляди і переконання. Свобода релігії вважається продовженням або доповненням до свободи совісті, її конкретизацією [7].

Свобода совісті та релігії не є і не може бути абсолютною і необмеженою. Свобода віросповідання може бути предметом певних зовнішніх обмежень, зокрема, і з боку держави. У ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1996 року свобода сповідувати свою релігію може зазнавати тільки таких обмежень, які необхідні для захисту: по перше – громадської безпеки, по друге – державної політики, по-третє – здоров'я особи, по четверте – моральності і по п'яте – основних прав та свобод інших людей [4]. Гарантії свободи совісті та віросповідання та її межі встановлює також Конституція України.

Варто також відзначити, що свобода совісті та релігії – це не лише моральна норма, але й правова яка закріплює особливе право людини. Вона стосується «релігійно-ідеологічної діяльності» і значною мірою відрізняється від інших проявів людської діяльності. Отож якщо свобода совісті та віросповідання зобов'язання поважати це право іншими людьми. Вірець окреслення цієї свободи міститься у нормах міжнародного права, закріплюючи таким чином її міжнародний вимір.

Найважливішою проблемою в питаннях свободи совісті та віросповідання є її належна реалізація не тільки законотворцями, а й її застосовність в суспільстві, а особливо застосування закону виконавчими органами державної влади. Може трапитися так, що норми права про свободу совісті та віросповідання, які містяться в Конституції і законах, відповідають всім вимогам сучасності, однак їх недотримання в суспільстві та зловживання ними органами державної призводить до грубих порушень прав людини.

Сучасний підхід до правового врегулювання свободи совісті та віросповідання є двовимірним, оскільки заохочується пропагування свободи совісті та віросповідання, а паралельно існує заборона всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань. Безпосередньо на це вказує Декларація ООН «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії або переконань», прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 21 листопада 1981 р. [2].

Сьогодні ми спостерігаємо, з одного боку, розвиток міжнародних прав людини, з іншого боку – імплементацію їх в українське законодавство, та нові, прогресивні наукові розробки в сфері права. В Україні прийняті доволі ліберальні закони, що стосуються свободи совісті та віросповідання, запозичивши при цьому найкращі моделі цивілізованого світу. Однак викликають занепокоєння висловлювання та дії деяких представників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, які не тільки сприяють певним релігійним громадам але і зневажають інші релігійні меншини, що є проявом релігійної нетерпимості та дискримінації та грубим порушенням конституційного принципу свободи совісті та віросповідання.

Сьогодні існує необхідність постійного розвитку та зміцнення ідеї свободи совісті та віросповідання, як великого досягнення і цінності цивілізації і культури в сучасному світі.

1. Палінчак М. М. Свобода релігії в сучасному світі: теоретико-методологічний аспект. *Політикус*. 2015. Вип. 2. С. 70-73.

2. Декларація «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань». *Українське релігієзнавство*. 2005. № 36. С. 11-13.

3. Загальна декларація прав людини. Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. Офіційна інтернет-сторінка Верховної Ради України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

6. Султанов А. Р. О свободе совести и ее защите. *Религия и право*. 2008. № 2. С. 40-43.

7. Łyko Z. Wolność sumienia i wyznania a obecna Konstytucja RP i Konkordat – dotychczasowa praktyka i perspektywy // Materiały z sympozjum popularnonaukowego zorganizowanego w Łodzi 3 marca 2001 roku. Łódź 2001. S. 5-14.

Федіна Н. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук
(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

РОЗУМІННЯ ПОНЯТТЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ» В АРХАІЧНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

І в стародавні часи, і нині різні народи по-різному розуміють те, що є справедливим, а що – несправедливим. Відповідно, доволі часто йдеться про релятивність справедливості та пов'язані з нею вимоги. Однак такий підхід є надто спрощеним і, на нашу думку, не дає змоги розкрити сутність цього поняття та його соціальних функцій. Відтак передусім потрібно розглянути питання ролі наявних уявлень про справедливість у суспільстві на тому чи іншому історичному етапі і те, як змінювалися ці уявлення впродовж історії.

З огляду на це, варто проаналізувати розуміння поняття «справедливість» в архаїчних суспільствах. Зауважимо, що ці уявлення були не стільки про справедливість, скільки про належне, про обов'язок; вони є неодмінними компонентами міфолого-релігійного світогляду, що надає мотивації (зокрема й через надання сенсу, своєрідну «раціоналізацію») соціальній дії. Водночас, оскільки етичне, онтологічне і сакральне в архаїчних суспільствах не диференціювали, можна стверджувати, що домінувала «сакральна справедливість», тобто сприйняття справедливості належало до сфери сакрального, а отже, такого, що було поза компетенцією пересічних людей (за винятком жерців, вождів або царів, які «ретранслювали» волю божества) [1, с. 11].

Будь-яке суспільство (зокрема і стародавні суспільства, які, як відомо, мали розвинену для свого часу систему господарювання, організації політичної і судової влади) керується правовими принципами, що регулюють і міжособові відносини, і обіг матеріальних благ. Для будь-якої давньої культури було характерне уявлення про світовий порядок (космос на противагу хаосу), про зобов'язання, які накладаються на людину суспільством, членом якого вона є (заборони на вбивство, грабежі, обман та інші дії, що порушують соціальний порядок і призводять до руйнування наявних соціальних зв'язків), про міру (покарання, подяки за вчинок, обміну товарами) і рівність (перед законом, долею, божеством), що визначали соціально-економічні і правові відносини. Усі ці уявлення і сформували первинний концепт справедливості, який на цьому етапі (поки справедливість ще не стала

предметом теоретичної рефлексії) був поняттям синкретичним. Справедливість зазвичай уособлювалася в образі конкретного божества, роль якого в пантеоні була винятковою. Тож ідея справедливості відіграла одну з провідних ролей в усіх міфолого-релігійних системах [1, с. 12].

Надзвичайна подібність, яка спостерігається в уявленнях про справедливість у різних стародавніх культурах, дала змогу деяким дослідникам (наприклад, О. Хьоффе) стверджувати про існування у стародавньому світі міжкультурного дискурсу справедливості і говорити про людство загалом як про «співтовариство справедливості» [2, с. 11–16] на тій підставі, що справедливість визнавали всі культури в усі епохи. Не сумніваючись у положенні, що справедливість відіграє одну з провідних ролей у соціумі, навіть більше, стверджуючи, що вона є одним із чинників соціальної інтеграції, завдяки якому, власне, і можлива соціальна солідарність, водночас не можна погодитися із загальним твердженням О. Хьоффе. Адже справедливість як норма, що регулює соціальну практику, не лише об'єднує різні культури, а й роз'єднує їх. Не випадково софісти, зіткнувшись із різними уявленнями про справедливість у різних народів, дійшли висновку про релятивність її критеріїв. А протилежні теоретичні пошуки, пов'язані зі спробами віднайти універсальну основу етичної норми (адже «справедливість» – це не лише політекономічна або правова, а й етична категорія), зрештою, виявляються спробами подати у вигляді такої норми партикулярні традиції. І твердження О. Хьоффе цілком логічно є претензією на відкриття такої універсальної норми, адже висновки про міжкультурний дискурс німецький дослідник робить на основі змістової подібності норм справедливості в різних культурах (як-от заборона на вбивство, уявлення про неодмінність компенсації за завдані збитки тощо), але не на основі структурної подібності соціальної організації архаїчних суспільств.

Натомість релігія, що лежить в основі світогляду таких суспільств, надає сакрального характеру повсякденним актам, пов'язуючи таким чином між собою сферу священного і практичного. Як зазначає щодо цього К. Гірц, «надзвичайно сильне примусове «повинен», як здається, виростає з вичерпного фактичного «є», і в такий спосіб релігія обґрунтовує найконкретніші вимоги до людських вчинків у найзагальніших контекстах людського буття» [3, с. 151]. Словом, уявлення про належне і обов'язок як наслідування цього належного виникають внаслідок міфолого-релігійного уявлення про суще як про належне і розуміння повсякденної практики як відтворення належного світопорядку.

У стародавніх суспільствах справедливість вважалася

божественним організаційним початком, властивістю космосу, який виник шляхом організації первинного хаосу, і тому її можна назвати сакральною справедливістю. Дія справедливості не обмежувалася сферою людських стосунків, а поширювалася на світоустрій загалом і зазвичай персоніфікувалася (те чи інше божество було її уособленням). Наприклад, Маат – у єгипетській, Шамаш – у шумеро-аккадській, Феміда – у старогрецькій, Митра – в індоіранській міфології є втіленням закону, справедливості, рівності, міри і виконують подібну функцію творців та/або охоронців світопорядку [3, с. 152].

Однією з основних особливостей сакральної справедливості є те, що вона здійснює поділ, проводить межу між справедливим і несправедливим: порядком і хаосом, законним і незаконним, праведним і неправедним. Синкретичний характер концепту сакральної справедливості можна зрозуміти на прикладі суб'єкта, що здійснює правосуддя, завданням якого саме і було відновлення зруйнованої межі. Адже в цьому акті правосуддя, яке творив грецький анакс, вавилонський цар або цар (*rex*) у римлян, зливалися функції судді, жерця і політичного лідера (природно, що легітимність рішень, які приймалися, ґрунтувалася на тому, що цар-суддя був знаряддям божества або як, наприклад, у випадку з єгипетським фараоном, сам був божеством). Як зазначає Е. Бенвеніст, «латинський гех повинен розглядатися не стільки як самодержець, скільки як людина, яка окреслює межу або проторує шлях, що втілює одночасно все, пов'язане з правом... Індоевропейське гех – поняття більш релігійне, аніж політичне. Обов'язки гех – не панувати і не вершити владу, а встановлювати правила і визначати те, що стосується «права» в безпосередньому розумінні цього слова...» [4, с. 252].

Межі суспільства співпадають у стародавніх суспільствах з межами влади верховного правителя – вождя, царя, а відтак – з межами встановленої ним (або божеством через нього) справедливості. Отже, таке суспільство було як малий космос – порядок, що протистоїть хаосу, який оточує його. І навіть після того, як концепт справедливості був десакралізований, межі суспільства і надалі визначалися межами права і практик справедливості.

Як і в Стародавньому Єгипті, у старовірській традиції поняття справедливості мало етико-правове і релігійне значення. Проте є одна суттєва відмінність. У давніх євреїв поняття справедливості вже пов'язується з волею Бога, а не з об'єктивним порядком, якому підкоряються і боги, і люди, і не персоніфікується у вигляді окремого божества. Ця відмінність пояснюється тим, що євреї одними з перших серед стародавніх народів прийшли до монотеїзму, що, своєю чергою, зумовило й інше розуміння концепту справедливості. Справедливість

втрачає те самостійне значення, яке вона мала, коли уявлялася в образі конкретного божества, – одного з багатьох, і розуміється вже як воля єдиного Бога (*JHWE*). Відтак закладаються підстави, по-перше, для формування уявлення про милосердя як про феномен вищого порядку, ніж справедливість. Тепер Бог, що створює світовий порядок, може помилювати за провину. У Старому Завіті зазначено: «Не вчиню жару гніву Свого, більше нищити Єфрема не буду, бо Бог Я, а не людина» (Ос. 11:9) [5]. По-друге, це основа для розпізнання людської і вищої – божественної – справедливості (згодом, уже в межах християнської традиції, яка була продовженням старосврейської) Августин стверджуватиме, що божественна справедливість не тотожна людській справедливості [6, с. 27].

Ще одним джерелом сучасної західної наукової думки, крім іудаїстської традиції, є еллінізм. У Стародавній Греції уявлення про справедливість розвивалися інакше, ніж в Іудеї. Основним джерелом відомостей про розуміння греками в архаїчний період справедливості вважається епічна поезія. Вона була поширена на території всієї Греції, що за умов полісного партикуляризму забезпечувало концептуальну єдність етико-правового поля Еллади. Ця обставина дає змогу ігнорувати наявні відмінності в соціально-політичних системах, наприклад, іонійських поселень, Спарти й Афін. Водночас міцно пов'язана з тодішніми релігійними віруваннями епічна поезія суттєво вплинула на розвиток філософської думки. Повною мірою це стосується й поняття справедливості. Серед причин появи власне філософії справедливості (яку ми знаходимо у працях Аристотеля) було й осмислення релігійних культів у поетичних творах Гомера і Гесіода.

Отож, кожному історичному періоду властиве своє розуміння справедливості: воно становить чималу соціальну цінність як критерій визначення відносин між людьми, як спонукальний мотив до тієї чи іншої діяльності, до дотримання визначених правил поведінки.

1. Максимов С. И. Правовая реальность : опыт философского осмысления. С. И. Максимов. Харків : Право. 2002. С. 328.

2. Хрестоматия по истории древнего Востока : Законы Хаммурапи. Под ред. М. А. Коростовцева. 1980. Ч. 1.

3. Гірц К. Інтерпретація культур : вибрані есе. Пер. з англ. Н. Комарова. 2001. С. 542.

4. Бенвенист Э. Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва : Прогресс. 1995. С. 456.

5. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Пер. тексту О. І. Хоменко. Опрац. пер. біблійна комісія ЧСВВ Й. Мартинець,

А. Великий, Т. Олійник, І. Патрило, С. Фединяк, Р. Головацький, М. і В. Ваврик, О. Купранець. Мовна ред. І. Костецький, В. Барка, М. Орест-Зеров. Вид-во Отців Василіян «Місіонер». 2007.

6. Августин А. О граде Божьем: творения блаженного Августина епископа Иппонийского. Аврелий Августин. 1982. Кн. XIV, гл. IV, XXVIII.

Хатнюк Ю.А.,

доцент кафедри адміністративного права та
адміністративного процесу,
кандидат юридичних наук

(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДРОЗДІЛІВ, ЩО ПРОТИДІЮТЬ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Одним із найбільш небезпечних видів міжнародного злочинного бізнесу, що грубо порушує права особи, є торгівля людьми. Реалії сьогодення доводять, що ера протидії торгівлі людьми шляхом застосування давно відомих методів минає. Їх мають замінити нові методики розкриття злочинів із використанням інформаційних технологій, спеціалізованого програмного забезпечення із залученням вузькопрофільних фахівців-аналітиків [1, с. 240].

Через нестачу необхідної інформації протидія злочинності є недостатньо ефективною. Без неї неможливо сформулювати цілі протидії, дати оцінку ситуації, визначити проблеми, спрогнозувати подальший розвиток подій, підготувати організаційно-тактичні рішення та проконтролювати їх виконання.

Досягнення таких цілей можливе лише за умов надійного інформаційного забезпечення діяльності підрозділів, що протидіють торгівлі людьми, щодо виявлення і припинення злочинів цієї категорії, та комплексного використання сил, засобів і можливостей вітчизняних та іноземних правоохоронних органів, спецслужб і міжнародних організацій, що взаємодіють з ними.

До поняття інформаційного забезпечення віднесений організаційний аспект, який вказує на головні напрямки правового регулювання інформаційного забезпечення. Таке значення зазначеного терміну може бути співвіднесене з діяльністю, що пов'язана із збиранням, реєстрацією, передачею, зберіганням і опрацюванням інформації.

Узагальнюючи існуючі в юридичній літературі підходи, інформаційне забезпечення правоохоронної діяльності слід розглядати у

двох аспектах: 1) правовому, який стосується визначення правової основи проведення адміністративно-управлінських, оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, умов та підстав їх проведення, гарантій дотримання законності, прав та обов'язків підрозділів, які борються із злочинністю; 2) технічному, який полягає у забезпеченні доступу до інформаційних підсистем та картотек усіх рівнів, отриманні, передачі забезпеченні захисту інформації [2, с. 63].

Результати дослідження показали, що первинну інформацію у справах про торгівлю людьми отримували під час моніторингу рекламних оголошень, туристичних та транспортних фірм, агенцій з працевлаштування, найму, ескорт-агенцій та шлюбних бюро; від партнерських правоохоронних та міжгалузевих установ; профільних баз даних, які підтримуються іншими установами, такими як Держприкордонслужба, митниця, МЗС та містять інформацію про видачу віз та відповідні клопотання; авіакомпанії та інші перевізники; конфіденційна інформація, яку можуть розкривати банківські та фінансові інститути; жертви торгівлі людьми та їх рідні [2, с. 75].

Як свідчить здійснений аналіз практики, ефективним шляхом отримання інформації про факти торгівлі людьми є звернення громадян. Вони можуть надходити як безпосередньо від осіб, які постраждали від злочинних дій торгівців людьми, так і від громадян, яким стало відомо про обставини вчиненого кримінального правопорушення. У будь-якому разі слід урахувати те, що автори звернень зазвичай не володіють знаннями щодо кримінального та кримінально-процесуального законодавства, а тому можуть не в повному обсязі висвітлювати відомі їм події. Тому, під час розгляду кожного такого звернення необхідно за можливості особисто спілкуватись із його автором, що дасть змогу з'ясувати необхідні для подальшої перевірки дані [3].

Окрім звернення громадян, безперечно, одним із найефективніших шляхів отримання відомостей про факти торгівлі людьми є оперативна інформація. Її ефективність полягає в тому, що вона надходить безпосередньо від тих джерел, що мають доступ до злочинного середовища, а тому можуть у найбільш повному обсязі надати відомості, що становлять оперативний інтерес [4, с. 20].

Оперативна інформація, пов'язана з торгівлею людьми, як правило надходить або у вигляді первинної інформації, яка може використовуватися одразу, або ж у вигляді інформації, яка потребує подальшої обробки для цілей оперативної діяльності.

Більш важливо забезпечити, щоб збирання оперативної інформації з різних джерел в Україні та за її межами проводилось скоординовано та за чітко визначеною формою її запису. А тому потрібно створити стандартну

форму запису оперативної інформації про торгівлю людьми так, щоб нею мали можливість користуватись всі правоохоронні установи України.

Залежно від обсягу доступної інформації, така форма має містити такі пункти: 1) вид торгівлі людьми (з метою сексуальної експлуатації, експлуатації праці, вилучення органів тощо) та спосіб діяльності злочинців; 2) коротка фабула злочину; 3) всебічна інформація про: відомих злочинців та потерпілих, їхні адреси, паспортні або інші документи; автомобілі, інші транспортні засоби та засоби зв'язку; фінансові операції; джерела оперативної інформації, які можуть підтвердити наявні дані; 4) зазначення дати, часу, місця та способів, якими була отримана відповідна первинна оперативна інформація; 5) зазначення дати, часу, місця та способів реєстрації первинної оперативної інформації; 6) відомості про співробітника або підрозділ, які надали вказану інформацію та контактні дані [2, с. 76].

Нерідко інформація щодо можливих постраждалих від торгівлі людьми, а також осіб, імовірно причетних до вчинення вказаного кримінального правопорушення, надходить від підрозділів Державної прикордонної служби України. Зокрема, це може бути інформація про виявлення ознак протиправної діяльності під час проведення заходів на пунктах пропуску через державний кордон. У межах співпраці з такими підрозділами слід налагодити отримання інформації про факти торгівлі людьми шляхом відпрацювання вузлів транспортного зв'язку (аеропортів, морських портів, вокзалів тощо).

Важливу роль в отриманні первинної інформації про підготовку до вчинення кримінального правопорушення зазначеної категорії відіграють підрозділи Державної міграційної служби України. Адже торгівля людьми здебільшого передбачає експлуатацію громадян України за кордоном, якій передують підготування всіх необхідних виїзних документів для потенційних постраждалих осіб.

Трапляються також непоодинокі інциденти, коли громадянам України в'їзд до тієї чи іншої держави заборонено. Зазвичай вказані санкції впроваджуються за вчинення на території іноземної держави правопорушень, нерідко таких, що пов'язані із заняттям проституцією. У зв'язку з цим, зазначені особи намагаються отримати новий паспорт громадянина України зі зміненими анкетними даними (прізвище, ім'я, по батькові тощо).

Практика свідчить, що для організації торгівлі людьми злочинці переважно забезпечують пошук і вербування якомога більшої кількості майбутніх жертв. У таких умовах торгівці «живим товаром» широко використовують оголошення в засобах масової інформації та всесвітній інформаційній мережі Інтернет. У кожному регіоні держави видається безліч періодичних видань для широкої аудиторії, у більшості з яких поряд

із суто публіцистичними статтями опубліковують оголошення різних категорій. Найбільший оперативний інтерес становлять ті видання, що містять оголошення про працевлаштування, насамперед за кордоном, підозрілі пропозиції роботи у сфері розваг, оголошення з надання візової підтримки, періодичні видання туристичного характеру, зокрема в яких пропонують роботу (для молодих дівчат привабливої зовнішності або чоловіків працездатного віку) тощо [3].

Отже, під інформаційним забезпеченням діяльності підрозділів, що протидіють торгівлі людьми слід розуміти – комплексну, систематичну діяльність спеціально уповноважених на те підрозділів, спрямовану на визначення змісту, обсягів, якості оперативно значущої інформації, шляхом раціональної організації процесів збирання, систематизації, накопичення, обробки, зберігання та надання зацікавленим підрозділам із використанням спеціально передбачених методів, методик і технічних засобів, для прийняття управлінських, організаційно-тактичних рішень та їх реалізації [2, с. 65].

1. Дубина В. І. Запобігання торгівлі людьми оперативними підрозділами Національної поліції України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 1 (11). С. 240–249.

2. Санакоєв Д. Б. Виявлення та розслідування торгівлі людьми підрозділами Національної поліції України: монографія. Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 192 с.

3. Василичук В. І., Дубина В. І., Небитов А. А. Виявлення фактів торгівлі людьми підрозділами боротьби зі злочинами, пов'язаними з торгівлею людьми Національної поліції. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/559/1/17.pdf>

4. Дубина В. І. Сучасні тенденції протидії торгівлі. *Актуальні питання запобігання і протидії торгівлі людьми: матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* (Харків, 30 квітня 2010 р.). Харків, 2010. С. 19–21.

Цицик О. І.,

аспірант кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

(*Львівський державний університет внутрішніх справ*)

ГРОМАДА ЯК СУБ'ЄКТ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розбудова соціальної, правової, демократичної держави в умовах децентралізації та проведення конституційної реформи в Україні зумовлює відповідні процеси розбудови інституту місцевого самоврядування, первинним суб'єктом якого виступає територіальна

група. Природно, що територіальна група відіграє провідну роль у системі життєзабезпечення людини і суспільства в цілому, адже переважну більшість своїх суспільних потреб людина задовольняє на рівні села, селища і міста, де вона безпосередньо народжується й живе, створює сім'ю, працює й відпочиває. Ставлення людей до влади і держави безпосередньо залежить саме від якості й рівня їхнього життя, можливості задовольнити особисті й суспільні потреби, реально впливати своїми діями на покращання життя не тільки своєї родини, а й конкретної громади і суспільства в цілому. Це означає, що визнання державою права жителів кожної територіальної громади на місцеве самоврядування повинно знаходити своє відображення у конкретній державній політиці, функціях, формах, методах та механізмах державного управління, а не бути лише декларативною нормою чинного законодавства України.

Підтримка місцевого самоврядування з боку держави і створення умов для стійкого та самостійного розвитку територіальних громад в Україні є одним із найголовніших завдань сьогодення, яке набуває подвійної актуальності під час реформування системи публічної влади в цілому. В останні роками держава прагне спрямовувати свою політику на посилення дієздатності територіальних громад, що підтверджує процес добровільного об'єднання територіальних громад, який розпочався у 2015 р. Разом з тим, як показує перший досвід функціонування об'єднаних громад, із 159 громад, які на нових засадах сформували місцеві бюджети на 2017 р., у 125 з них бюджети залишилися дотаційними, що може свідчити про недосконалість механізмів державної політики розвитку територіальних громад. Окрім того, серед причин, які обмежують розвиток територіальних громад як первинних суб'єктів системи місцевого самоврядування, є недосконалість законодавчого закріплення базових термінів, а саме відсутність взаємоузгоджених підходів до визначення таких понять, як «місцеве самоврядування» та «територіальна громада», наявність різноманітних думок стосовно визначення місця і ролі держави у розвитку системи місцевого самоврядування, завдань державної політики щодо розвитку територіальних громад тощо.

Основним суб'єктом місцевого самоврядування є територіальна громада. Науковці зазначають, що в перекладі й щодо суб'єкта здійснення місцевого самоврядування є також певні непорозуміння. Зокрема, термін «local authorities», що є одним із ключових у контексті розуміння суті тексту Європейської хартії місцевого самоврядування, з англійської мови дослівно перекладається як *local* – місцеві (локальні), *authorities* – влади (владі). Такий підхід підтримується авторами Експертного висновку, у якому «Англійське «local authorities» перекладено як «органи місцевого самоврядування». Водночас у вжитку є інший переклад цього виразу –

«місцеві влади» (напр., Конгрес місцевих і регіональних влад)» [1].

Проте з французької мови (текст якої має таку ж силу, як і англійська версія) термін «*collectivités locales*» перекладається: *collectivités* – спільноти (общини, громади, колективи), а *locales* – місцеві (локальні). Саме такий варіант перекладу вважають доречним окремі вітчизняні науковці [2].

В офіційному перекладі тексту Хартії [3] термін «*local authorities*» перекладений як «органи місцевого самоврядування». Таким чином, є щонайменше три варіанти перекладу терміну «*local authorities*»: місцеві власті (місцева влада), територіальна громада та органи місцевого самоврядування [4].

Для оцінювання коректності та правильності розуміння суті, яку закладали в термін «*local authorities*», слід звернутись до витоків та історії прийняття Хартії. Зокрема, прийняттю цього документа передувала 64-та резолюція Європейської конференції місцевих влад, сутність якої полягала в гарантуванні прав і свобод місцевих громад та забезпеченні певної автономії місцевих громад із наданням місцевим громадам повноважень під їхню відповідальність. Отже, ішлося саме про місцеві громади та їхні права і свободи, що підтверджується використанням у тексті резолюції саме термінів: англ. «*local communities*» та франц. «*collectivités locales*» – місцеві громади (локальні (місцеві) колективи) [4]. У тексті ж 126-ї резолюції Конференції містився вже термін «*local authorities*», однак французька версія містила термін «*collectivités locales*», а в тексті вказаної резолюції було посилення на першоджерела й підстави її прийняття, одним з яких називалась 64-та резолюція Конференції [5].

Отже, аналіз передумов прийняття Європейської хартії місцевого самоврядування, а також досвід порівняння фахівцями текстів 64-ї та 126-ї резолюцій Конференції місцевих і регіональних влад Європи англійською та французькою мовами дозволяє говорити про необхідність та коректність розуміння терміна «*local authorities*» саме як «місцеві (територіальні) громади (колективи)» [5].

Можна стверджувати, що різночитання в перекладах положень Хартії в Україні та зарубіжних країнах не слід вважати звичайними, оскільки на основі тих чи інших варіантів перекладу складаються й неоднакові концептуальні державні настановлення в розумінні та організації місцевого самоврядування.

Викладене підкреслює значущість ролі саме територіальної громади у здійсненні місцевого самоврядування, отже, і належної реалізації муніципальної політики. Однак положення Хартії акцентують увагу на наявності спроможності вирішувати питання місцевого значення для ефективного здійснення місцевого самоврядування, що передбачає наявність належних для цього засобів (фінансових, матеріальних, кадрових

та інших ресурсів), що їх мають у своєму розпорядженні зазначені суб'єкти. Такий підхід є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє з'ясувати, коли місцеве самоврядування реально функціонує, а коли воно залишається лише декларованим – його правова модель не втілюється на практиці [5].

1. Експертний висновок щодо відповідності національного законодавства України положенням Європейської хартії місцевого самоврядування. URL: <http://old.csi.org.ua/?p=2364>.

2. Кравченко В. В. Актуальні проблеми становлення та розвитку місцевого самоврядування в Україні : кол. моногр. Київ : Атіка, 2007. 864 с.

3. Переглянута Європейська хартія про участь молоді в муніципальному регіональному житті, 2003. URL: <http://nycukraine.org/files/pereglynuta-yeuropeyska-hartiya-pro-uchast-molodi-v-mistsevomu-ta-regionalnomu-zhitti.html>.

4. Панасюк С. А. Якісний переклад тексту Європейської хартії місцевого самоврядування: шлях до реальної євроінтеграції. URL: <http://vartaprava.com.ua/analityka/problemy-perekladu-evropejskoji-hartiji-mistsevoho-samovyraduvannya.html>.

5. Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. №10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=909>.

Чепік-Трегубенко О. С.,

доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ),

Терещенко О. О.,

студентка

(Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ В УКРАЇНІ

Однією з проблем українського суспільства, з приводу якої в науковій літературі є дискусії – це захист прав, свобод та законних інтересів осіб з інвалідністю. Останніми роками погіршуються умови життя населення, які пов'язані з економічними та політичними чинниками. У контексті цього, соціальний захист даної категорії населення потребує особливої уваги з огляду правового, соціологічного, психологічного спрямування. Також, необхідним є формування системи

соціального захисту з ефективним механізмом державного управління.

Слід акцентувати увагу, що соціальний захист осіб з інвалідністю є одним із найважливіших напрямів соціальної політики держави в сучасному світі [1].

Досліджувана тема є актуальною в умовах сьогодення, так багато вітчизняних науковців займаються її дослідженням, зокрема серед них можна виділити М. Авраменко, О. Іванова, О. Макарова, С. Мельник, В. Сушкевич та ін.

Побудова в сучасній Україні правової держави тісно пов'язана з неухильним дотриманням прав, свобод та законних інтересів особи. У ст. 46 Конституції України зазначено, що громадяни мають право на соціальний захист, що включає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [2].

Україна приєдналася до багатьох міжнародно-правових актів, конвенцій, які і становлять основу правового захисту осіб з інвалідністю, щодо забезпечення їх соціально-правового захисту: Конвенція про права інвалідів 2006 р. [3]; Конвенція ООН про права дитини [4]; Всесвітня програма дій стосовно інвалідів 1981 р.; Декларація про права розумово відсталих осіб, Загальна декларація про права людини 1948 р. та ін. [5].

Інвалід – це особа, яка потребує допомоги та підтримки від держави, проте, не лише грошовою формою, а й іншими важливими компонентами, як наприклад, обслуговування під'їздів та транспорту для зручного користування, сприяння працевлаштування та забезпечення ліками, а також засобами реабілітації [6].

Дослідивши дане питання, ми бачимо, що на даний час соціально-економічна політика не відповідає потребам даної категорії осіб і є досить застарілою. Законодавство України містить багато вдалих кроків на шляху вирішення деяких проблем інвалідів, проте, вони є переважно декларативними. Саме тому, в нормативно-правові акти, які регулюють сферу соціального захисту населення у тому числі і такої категорії осіб, як особи з інвалідністю необхідно вносити зміни та доповнення, адже в умовах сьогодення особи з особливими потребами відсторонені від багатьох сфер життя. Дана категорія людей не забезпечена вільною комунікацією, дуже рідко використовується шрифт за Брайлем у місцях суспільного призначення та майже не існують спеціальні орієнтири на вулицях і в громадському транспорті все це призводить до обмеження та погіршення ситуації щодо можливості отримання ними освіти та їх працевлаштування.

Слід особливу увагу звернути на працевлаштуванні осіб з інвалідністю. З метою сприяння зайнятості осіб з інвалідністю у ст. 19

Закону України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» зазначено, що підприємства, установи, організації, в тому числі підприємства й організації громадських організацій інвалідів, фізичних осіб, які використовують найману працю, працевлаштувати 4 % інвалідів від середньооблікової річної чисельності штатних працівників, або одного інваліда – якщо в роботодавця працює від 8 до 25 осіб [7]. Таку квоту в Україні зобов'язані виконувати всі суб'єкти господарювання незалежно від форми власності, проте лише 55 % підприємств дотримуються встановленого показника, так їм вигідніше сплатити штраф, ніж забезпечити роботою інваліда.

Ще одна проблема яка потребує негайного вирішення – це можливість доступу до транспорту, а саме наявність у ньому допоміжних технічних засобів пристосування. Слід зазначити, що ці вимоги розроблені і прописані в законодавстві, проте не реалізуються. Саме тому, компетентним органам державної влади потрібно вжити заходів для їх реалізації – оснащення автобусів, тролейбусів, трамваїв хоча б одним транспортним засобом для перевезення людей з інвалідністю [8].

Отже, соціальний захист осіб з інвалідністю – це система гарантованих державою соціальних, економічних та правових заходів, які спрямовані на створення особам з інвалідністю рівних можливостей участі у житті суспільства разом з іншими громадянами. Досліджуючи чинне законодавство щодо соціального захисту осіб з особливими потребами, ми бачимо, що в ньому існують прогалини та не доопрацювання. Так, в умовах сьогодення важливим є вдосконалення чинного законодавства та приведення його у відповідність з міжнародними договорами, у контексті покращення життя даної категорії осіб.

1. Шурма І.М. Соціальний захист інвалідів як об'єкт державного управління. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 38-45.

2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

3. Конвенція про права інвалідів від 13 грудня 2006 року. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/>.

4. Конвенція ООН про права дитини від 20 листопада 1989 р. *Збірник чинних міжнародних договорів України*. 1990. № 1. Ст. 205.

5. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

6. Кулієва Л. Пріоритетні напрямки сучасної державної політики у сфері соціального захисту інвалідів. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014. Вип. 2. С. 42-46.

7. Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні: Закон України від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 21. Ст. 252.

8. Капанадзе Б. П. Актуальні проблеми соціального захисту інвалідів в Україні. *Право і суспільство*. 2015. № 4(3). С. 116-121.

Чорнописька В. З.,

асистент кафедри цивільного права та процесу,
кандидат історичних наук

*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЙНОГО ДИСКУРСУ

В останні кілька років, у зв'язку з проголошенням курсом на європейську інтеграцію, проблеми розвитку громадянського суспільства є найбільш обговорюваними в Україні. Цей інтерес є цілком природним, оскільки формування громадянського суспільства нерозривно пов'язане із розвитком і становленням правової держави – одним із базових європейських інститутів. При цьому наразі не припиняються політичні та наукові дискусії стосовно сутності громадянського суспільства та особливостей його ролі в сучасній публічній політиці. Частина учасників дискурсу погоджується з визнанням вагомого місця громадянського суспільства у структурі публічної влади та політики, частина виступає категорично проти включення громадянського суспільства до публічно-політичної сфери.

Парадокс сучасних підходів до питання про обсяг і межі громадянського суспільства полягає в тому, що саме широта і різноманіття його змісту чомусь нерідко провокують прагнення цю широту теоретично звузити. Очевидним приводом для цього стало властиве нашому часу виразне домінування серед форм громадських інститутів асоціацій соціального характеру у вузькому сенсі цього слова, більшість яких породжені умовами та вимогами саме сучасного суспільного життя, що і надає сфері громадського особливий, якісно новий вигляд. Звідси в деяких дослідників і виникає спокуса ототожнити сферу громадянського суспільства з «системою горизонтальних соціальних зв'язків», що утворює «як би прокладку між базисом і надбудовою, економікою і державою» [1, с.123]. У такій постановці питання є свій позитивний сенс, оскільки, таким чином, увага приковується до першочергового аналізу важливої складової сучасного громадянського суспільства – соціальних відносин, але при її

абсолютизації за його межами залишаються сім'я, економічні, а нерідко і політичні інститути.

Цікавим у цьому контексті є підхід Е. Гоулднера, який розділяє громадські організації за ознакою цілеспрямованості на три загальні категорії: 1) інститути, що працюють на утвердження громадянської свідомості і самозахист; 2) інститути, що забезпечують автономне асоціювання людей; 3) інститути, що сприяють комунікації і взаємодії громадян [2].

У той же час найбільшої гостроти в дискусіях про сутність громадянського суспільства набула проблема його співвідношення з політикою, і особливо питання про місце політичних партій в системі відносин «державна – громадянське суспільство». І в даному разі науковцями чітко виділяються три основні позиції:

- 1) громадянське суспільство є сукупність неполітичних відносин [3];
- 2) громадянське суспільство є «політичний феномен» [4];
- 3) громадянське суспільство включає в себе поряд з неполітичними і певні політичні відносини і організації [5].

Таке розходження позицій можна пояснити низкою факторів, одним з головних серед яких є те, що під час історичного розвитку змінилося саме співвідношення громадського політичного, і межі між цими сферами стали поступово стиратися [6], створюючи уніфіковану публічну сферу.

Таким чином, аналіз базових характеристик громадянського суспільства дозволяе нам зробити висновок: під громадянським суспільством слід розуміти сферу того, що є відносно, але приватним в сучасному соціумі, і існує в дуалістичній формі. Ця форма складається, з одного боку, з публічно-політичного компонента, який включає мережу громадських організацій та структур, які виходять на публічно-політичну арену: громадські рухи, об'єднання, асоціації тощо, і спрямовані на вирішення проблем на макрорівні. З іншого – приватний компонент, сформований з утворень, які включають громадян, об'єднаних за інтересами для вирішення приватних (локальних) проблем (мікрорівень).

Завдяки роботам цих і багатьох інших мислителів під громадянським суспільством сьогодні прийнято розуміти: по-перше, асоціації людей, в яких кожна людина має невідчужувані права (одним з найважливіших серед яких є право власності), є рівноправним з іншими членами суспільства, самостійна у виборі цивільного стану; по-друге, громадські союзи людей, які об'єдналися з соціальної, етнічної, релігійної та іншої приналежності, політичних, економічних, професійних та інших інтересів; по-третє, суспільні відносини, які розвиваються і функціонують на самоврядних засадах, а також шляхом прояву інтересів і волі окремих індивідів і їх асоціацій, що діють у вільному від державно-правового

впливу соціальному просторі.

Громадянське суспільство, завжди виступає в дуалістичній формі і складається, зодного боку, з публічно-політичного компонента (мережа громадських організацій та структур, які виходять на публічно-політичну арену), з іншого – приватного компонента (об'єднання за інтересами для вирішення приватних (локальних) проблем громадян). Між тим варто відзначити, що в сучасній науковій традиції громадянське суспільство прийнято розглядати не тільки в пасивному розумінні – як мережу громадських інститутів і структур, а й активному – в контексті самоконструювання колективних акторів.

Узагальнення думок науковців дозволяє виділити такі базові функції громадянського суспільства:

інтеграційна: об'єднання індивідів, соціальних груп і спільнот на принципах свободи і добровільності;

соціалізуюча: утворення сприятливого соціального середовища для формування активних і вільних індивідів;

відтворювальна: продукування демократичних цінностей, норм, знань і форм діяльності;

інструментальна: досягнення взаєморозуміння, консенсусу між суперечливими і різноспрямованими інтересами і устремліннями індивідів, груп, асоціацій і рухів;

контретатистська: здійснення тиску на державу відповідно до принципів політичної демократії і здатності стримати надмірне посилення державної влади;

регулятивна: регуляція соціальної поведінки людей і певний контроль за ними за допомогою системи громадянських цінностей, норм і санкцій не правового, а переважно морально-етичного характеру;

стабілізуюча: збереження і зміцнення певних соціально-економічних умов стабільності різних сфер життєдіяльності індивідів і груп;

правотворча: стимулювання правового нормотворення висуненням вимог юридичного закріплення громадських, політичних і економічних прав і свобод.

1. Кравчук В. М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти). Терноп. нац. екон. ун-т. Тернопіль : Терно-граф, 2011. 260 с.

2. Gouldner A. *Civil Society in Capitalism and Socialism. The Two Marxisms. Contradictions and Anomalies in the Development of Theory.* London and Basingstoke, 1980. pp. 355–373.

3. Івченко О. Г. Людина в структурі громадянського суспільства: філософія ідентичності. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. 2-ге вид.

Київ : Знання України, 2013. 379 с.

4. Зеленько Г. І. Політична «матриця» громадянського суспільства: досвід країн Вишеградської групи та України. НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. Київ : Знання України, 2007. 335 с.

5. Лук'янов Д. В. Політичні партії в системі взаємодії громадянського суспільства та держави (роль та правове регулювання). Акад. прав. наук України, Нац. юрид.акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2007. 320 с.

6. Проблеми формування громадянського суспільства та правової держави: історія та сучасність : зб. ст. З. О. Возна та ін. ; ред. кол. : З. В. Священко, В. В. Сокирська; Уман. держ. пед.ун-т ім. П. Тичини, Ін-т філології та суспільствознав., Іст. ф-т ; Каф. всесвіт. історії та правознав. Умань : Жовтий, 2010. 193 с.

Шай Р. Я.,

доцент кафедри теорії та філософії права,
кандидат юридичних наук, доцент

*(Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ПАНУВАННЯ ПРАВА

Провідні вітчизняні правознавці сходяться на думці, що з'ясування сутності обох понять можливе лише на основі доктрини природного права, котра є джерелом розуміння природності, невідчужуваності прав людини й основоположних її свобод. Однак ця доктрина існує як вища данність і не потребує нормативного закріплення, а відтак юридичні принципи верховенства і панування права поза тим отримують загальне визнання «живої і динамічної концепції», до якої привернуто увагу юридичної науки.

Ще у середині 50-х рр. минулого століття Міжнародна комісія юристів при ООН робила спроби запропонувати формальне визначення цих понять, однак вони не дали позитивного результату. Учені погодилися на тому, що важливо виробити і дотримуватися узгодженого розуміння юридичних принципів. З цього приводу М. Козюбра зазначає: «Надзвичайна складність і багатогранність цього поняття робить безперспективною будь-яку спробу дати якість універсальне визначення принципу верховенства права (певною мірою це стосується і принципу панування права), придатне на всі випадки життя. У понятті верховенства права переплітаються правові та політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, національні, цивілізаційні й

загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра і справедливості, досягнення правової теорії та практичний досвід, правові ідеї і здоровий глузд. Усе це робить цю категорію досить динамічною, що не дає змоги втиснути її в рамки будь-якої юридичної дефініції» [1, с. 7].

Однак, як бачимо, деякі намагання «втиснути» усе ж таки робляться і хоч вони не видаються за чітко сформульовану дефініцію (за тлумачним словником – «стисле логічне визначення, яке містить найістотніші ознаки визначуваного поняття» [2, с. 290]), а проте повторюють ті ж постулати, закладені у вище згаданих формулах. Так, розглядаючи співвідношення та взаємоузгодженість верховенства права і верховенства закону, автори колективної монографії стверджують: «Верховенство права слід розглядати як загальну підкореність праву і Конституції, яка на цьому ґрунтується, її пряму дію і безпосереднє застосування, відповідність усіх правових актів держави Конституції України» [3, с. 82]. По суті, все зводиться до звичного «верховенства закону», щоправда Основного Закону держави. Але ж принцип верховенства права у співвідношенні з поняттям панування права набуває самостійного значення, відмінного від традиційної теорії та практики принципу верховенства закону, коли право не ототожнюється із системою встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових (у т. ч. і конституційних) норм поведінки, тобто коли має місце теоретичне і практичне розрізнення права і закону, коли право розглядається як соціальний феномен, тобто коли воно сприймається як явище, безпосередньо пов'язане з такими функціональними категоріями, як справедливість, рівність, гуманізм.

У цьому сенсі можемо визнати певною мірою слухним відстоюване відомим російським теоретиком права В. Сирих положення, за яким принцип панування права, що, на його думку, змістовно відмінний від принципу верховенства права, означає, що громадське суспільство та держава в ранг загальнообов'язкових правових норм, позитивних законів зводить лише право. У демократичній правовій державі закон має відповідати праву. Таким чином, принцип верховенство закону прямо або безпосередньо залежить від принципу панування права [4, с. 539-540]. Така залежність підтверджує необхідність значно ширшого тлумачення обох принципів, виходячи із специфіки розуміння права як продукту суспільства.

Водночас слід підкреслити, що проблема визначення сутності й способів втілення цих принципів з урахуванням їх співвідношення великою мірою залежить від обраних підходів до з'ясування саме правових витоків цих концептів чи терміно-понять, якими означено досліджувані явища, а також до підходів трактування можливості і способів розуміння й теоретичного обґрунтування цих сутнісно-спірних понять.

Нерідко це зводить декого із сучасних вітчизняних правознавців на блукання у, за висловом С. Головатого, «доктринальних манівцях», оскільки не вдається позбутися певних тенет згаданих вище формул, заснованих на методології юридичного позитивізму. Так, прагнучи окреслити основні проблеми реалізації принципу верховенства права та вказати на шляхи їх вирішення, до того ж зауважуючи, що при цьому акцентується на широкому (?) розумінні такого багатоаспектного явища, як право, Ю. Власов вважає, що «сутність принципу верховенства права полягає в пануванні, пріоритеті права в суспільстві, суспільних відносинах, у діяльності громадських утворень, у тому числі держави (?) й її установ та окремих членів суспільства» [5, с. 83]. Підпорядковуючи значно ширше за своїм змістом поняття «панування права» принципу верховенства права, науковець сам себе заганяє у «гносеологічну пастку», не маючи змоги концептуально чітко відповісти на сформульовані ним же питання: над ким порівняно з чим має відбуватися панування права; які цінності, принципи, норми, правила, дії, що існують у суспільстві, є правом, а які ні; як право має панувати у суспільстві; хто повинен забезпечувати панування права». То ж, за його словами, «наведені розуміння права та його верховенства» зводяться до таких сентенцій: «Панування права має поширюватися на всіх суб'єктів суспільства, окремих осіб, їхні групи, громадські утворення, у тому числі державу та її установи (яким чином можна розглядати державу у числі громадських утворень?). У суспільстві право повинно посідати пануюче місце щодо інших суспільних явищ, таких як, наприклад, політика, культура, релігія тощо. До права, у широкому його розумінні, можна віднести всі цінності права, принципи, норми, правила, дії, що історично склалися в суспільстві, його частині в певний проміжок часу, які обумовлені суспільними відносинами і регулюють ці відносини, з метою встановлення громадського порядку, та забезпечуються різними засобами, у тому числі суспільним примусом». Якщо ці твердження щонайменше потребують не лише конкретних теоретичних уточнень і можуть сприйматися з деякими корективами, то наступне філософування автора, що викладається на рівні гіпотетичного припущення, можна вважати теоретизуванням, позбавленим переконливої наукової аргументації: «Право має панувати у свідомості членів суспільства, їх потреби, цілі, мотиви, помисли повинні обумовлюватися правом. Панування і реалізацію права в суспільному житті повинні забезпечувати всі члени суспільства, їхні колективні утворення, спеціально створені ними для цієї мети, державні та інші установи, у тому числі органи правосуддя (суди, арбітражі тощо) особливо за наявності конкуренції правових цінностей, прав, принципів, норм, правил, дій. Таке забезпечення панування, реалізації права має відбуватися лише у визначених суспільством порядку і способі та з використанням

встановлених засобів» [5, с. 83]. Отже, по суті, все зводиться до того ж таки панування чи верховенства закону, хоча й згаданий автор робить досить помітний поворот до природно-правових методологічних засад. З розглянутих і обґрунтованих ним положень не простежуються розмежування співвідношення розглядуваних принципів, а радше визнається, що вони за змістом тотожні. Певною мірою у цьому трактуванні відображено існуючі тенденції деякого звуження «спектру думок у підходах до трактування верховенства права у вітчизняному правознавстві» [1, с. 7], однак дається взнаки й невиправдане демонстрування розмаїття «точок зору», за яким стоїть, так би мовити, щось на кшталт «теоретичного плюралізму».

Щоб уникнути «прямолінійно-механістичного та обмежувально-звужувального сприйняття» (термінологія С. Головатого) розглянутих нами понять у їх теоретично-практичній співвідносності, очевидно необхідно насамперед враховувати потреби в зміні парадигми права, яка має відповідати сучасним правовим реаліям, реформаційним вдосконаленням вітчизняної правової системи. У цьому сенсі слід звернутися до природно-правової доктрини при осмисленні й пізнанні сутнісних ознак широковживаних наукових категорій і адекватного їх тлумачення, трактування й використання у наукових текстах.

Безумовно, акцентування лише на окремих аспекти співвідношення двох важливих понять, що часто вживаються у публікаціях із загально теоретичної правової проблематики, не дає вичерпного уявлення про змістовне наповнення означуваних ними двох важливих принципів права. Проте цією спробою зроблено крок на шляху до виразнішої й обґрунтованішої доктринальної інтерпретації цих понять, до їх належного розуміння й прагматичного застосування при характеристиці процесів реформування сучасної правової системи України.

1. Козюбра М. Верховенство права: українські реалії та перспективи. *Право України*. 2010. № 3. С. 6-18.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з доп.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2007. 1736 с.

3. Принципи верховенства права: проблеми теорії та практики: монографія: у 2-х кн. / за ред. Ю. С. Шемчушенка. Київ : Юридична думка. Кн. 1: Верховенство права як принцип правової системи: проблеми теорії / відп. ред. Н. М. Оніщенко, 2008. 344 с.

4. Сырых В. М. Теория государства и права: учебник / В. М. Сырых. 2-е изд. Москва: Юстицинформ, 2006. 620 с.

5. Власов Ю. Л. Проблеми реалізації конституційного принципу верховенства права. *Правова держава*. 2006. Вип. 17. С. 81-86.

Шевців М. Б.,
доцент кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),
Дубінська З. П.,
аспірант кафедри теорії та історії держави та права,
конституційного та міжнародного права,
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ОСОБЛИВОСТІ СУБ'ЄКТА ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СПОРТУ В УКРАЇНІ

Законодавство української держави визначає фізичну культуру і спорт пріоритетним напрямком політики нашої країни. Особливо важливими проблемами сучасності є формування здорового способу життя, виховання патріотичних почуттів, фізичного та духовного розвитку особистості тощо.

Державою гарантується право кожному її громадянину займатися фізичною культурою та спортом. Це право забезпечується шляхом надання допомоги, пільг та гарантій певним категоріям громадян, у тому числі інвалідам, для реалізації ними своїх прав у сфері фізичної культури і спорту, гарантування надання в порядку, передбаченому законом, безкоштовних та пільгових фізкультурно-оздоровчих послуг дітям, у тому числі дітям-сиротам та дітям, що залишилися без піклування батьків, дітям з багатодітних малозабезпечених сімей, дітям шкільного віку, ветеранам, а також встановлення пільг при наданні таких послуг іншим категоріям громадян, створення умов для правового захисту інтересів громадян у сфері фізичної культури і спорту, розвинення фізкультурно-спортивної індустрії та інфраструктури, заохочення прагнення громадян зміцнювати своє здоров'я, вести здоровий спосіб життя [1].

Правовідносини у сфері спорту в Україні на сьогоднішній день доволі швидко змінюються під впливом розвитку суспільства, а отже потребують додаткового вивчення.

Правовідносини формуються з моменту виникнення потреби врегулювання суспільних відносин певного виду нормами права для надання їм офіційного статусу, обов'язковості, можливості передбачити їх наслідки, керувати діями їх суб'єктів, гарантувати охорону тощо. Саме життя та розвиток суспільства є першопричинами перетворення суспільних відносин на правовідносини в

найрізноманітніших сферах діяльності, спорт не є виключенням [2].

Як відомо, в теорії права, до складу правових відносин входять об'єкти правових відносин, суб'єкти правових відносин, зміст правових відносин та юридичний факт.

Правові відносини у сфері спорту є видом правових відносин, які врегульовуються нормами права, які гарантуються та забезпечуються державою та виникають між двома і більше (колективні або індивідуальні) суб'єктами спортивних правовідносин для задоволення своїх спортивних інтересів, між якими встановлюється правовий зв'язок у формі суб'єктивних прав та юридичних обов'язків.

Сьогодні правовідносини у сфері спорту не є достатньо дослідженими, так як вони характеризуються рядом специфічних ознак та особливостей, а особливо щодо діяльності їх суб'єктів.

Більш детально пропонуємо зупинитися саме на особливостях суб'єкта правових відносин у сфері спорту.

Спорт є складовою суспільного життя, явищем, яке має свою специфіку та особливості, яке постійно розвивається і це стало однією з причин специфічного забезпечення реалізації суб'єктивних прав та юридичних обов'язків суб'єктів спортивних правовідносин.

У процесі спортивної діяльності суб'єкти спорту вступають в різноманітні правовідносини. Суб'єктом спортивної діяльності є фізична або юридична особа, їх регіональне, загальнодержавне об'єднання, що професійно займаються спортом як основним видом реалізації власної правосуб'єктності, беруть участь чи організують спортивні змагання, підготовку спортсменів на професійній систематичній основі з метою вдосконалення спортивних досягнень, надання фізкультурно-оздоровчих послуг населенню [3].

Суб'єктами спорту, згідно ст.1 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» є фізичні або юридичні особи, які здійснюють свою діяльність з метою розвитку фізичної культури і спорту, а саме: фізичні особи, які займаються фізичною культурою і спортом, у тому числі спортсмени; фахівці сфери фізичної культури і спорту; заклади фізичної культури і спорту; відповідні органи влади [1].

Грунтовний поділ суб'єктів спортивних правовідносин пропонує І. Куроченко. Він зазначає, що суб'єкти спортивних правовідносин є особи (колектив осіб), які беруть участь у фізкультурно-оздоровчій та спортивній діяльності, є носіями передбачених спортивним законодавством прав та обов'язків. У спортивних правовідносинах беруть участь як фізичні, так і юридичні особи, зокрема:

– заклади фізичної культури і спорту (дитячо-юнацькі спортивні школи, спеціалізовані навчальні заклади спортивного профілю, школи вищої спортивної майстерності, центри олімпійської підготовки, центри студентського спорту закладів вищої освіти, фізкультурно-оздоровчі заклади, центри фізичного здоров'я населення, центри фізичної культури і спорту інвалідів) комерційного та некомерційного спрямування;

– громадські організації фізкультурно-спортивної спрямованості, що є об'єднанням громадян, які створюються, як правило, на умовах задоволення потреб їх членів у сфері фізичної культури і спорту і є неприбутковими організаціями;

– міжнародні організації у сфері фізичної культури і спорту;

– організатори фізкультурно-оздоровчих або спортивних заходів;

– професійні спортсмени та спортсмени-аматори;

– уболівальники спортсменів та спортивних команд, волонтери;

– споживачі фізкультурно-оздоровчих та спортивних послуг;

– Міністерство молоді і спорту України, відповідні управління та відділи з питань фізичної культури і спорту місцевих державних адміністрацій, та міськвикомкомів;

– заклади освіти і наукові організації в області фізичної культури і спорту всіх типів і видів; спортивні клуби по видах спорту всіх форм власності;

– тренери та обслуговуючий персонал (медичні працівники, працівники допінг-служб, спортивні менеджери та агенти);

– підприємства, що виготовляють спортивний продукт;

– засоби масової інформації, які забезпечують висвітлення спортивних видовищ та рекламу спортивної продукції [4, с. 30-31].

Таким чином суб'єкти спортивних правовідносин варто поділити на фізичні та юридичні особи, де до фізичних осіб слід віднести: спортсменів, спортсменів-аматорів, тренерів, спортивних менеджерів та агентів, медичний персонал тощо, і в свою чергу, до юридичних осіб необхідно віднести: усі спеціалізовані заклади фізичної культури та спорту, усіх форм власності, фізкультурно-спортивні товариства та організації, центри олімпійської підготовки, центри фізичної культури та спорту інвалідів тощо.

Однією з центральних постатей функціонування інституту спорту безумовно є – спортсмен в цілому, як суб'єкт спортивних правовідносин.

Ст. 38 Закону України «Про фізичну культуру і спорт» регулюється спортивна діяльність у професійному спорті спортсменів-

професіоналів, тренерів та інших фахівців. Вона полягає у підготовці та участі у спортивних змаганнях серед спортсменів-професіоналів і є основним джерелом їх доходів, провадиться відповідно до цього Закону, Кодексу законів про працю України та інших нормативно-правових актів, а також статутних та регламентних документів відповідних суб'єктів сфери фізичної культури і спорту та міжнародних спортивних організацій. Разом із тим, не зрозуміло яким чином співвідносяться норми трудового законодавства та цивільного, якщо у визначенні професійного спорту мова йде про те, що це є комерційний напрям спорту, тобто він по суті прирівняний до підприємницької діяльності, що очевидно, підтверджується і застосуванням категорії «прибуток» у його визначенні. Законодавство прямої вказівки на таке розмежування не містить [5].

Отже, спортсмен-професіонал – це фізична особа, для якого заняття спортом є основним видом діяльності і який за підготовку до спортивних змагань та участь у них одержує, відповідно до контракту, заробітну плату та іншу грошову винагороду і зареєстрований національною асоціацією (федерацією) з відповідного виду спорту як спортсмен-професіонал [4, с. 44-45].

Спортсмен набуває статусу спортсмена-професіонала з моменту укладення контракту з відповідними суб'єктами сфери фізичної культури і спорту про участь у змаганнях серед спортсменів-професіоналів.

Окрім власне спортсменів, суб'єктами – із числа фізичних осіб спортивної діяльності є тренери, спортивні менеджери, науково-педагогічні кадри спортивних навчальних закладів, співробітники спортивних засобів масової інформації, медичні працівники, інший обслуговуючий персонал.

Юридичною особою згідно ст. 80 Цивільного кодексу України є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку.

У галузі спорту цивільним кодексом України передбачено створення юридичної особи приватної форми власності, до такої організаційно-правової форми належать: клуби, приватні спортивні заклади та установи, організації що займаються спортивною діяльністю, громадські організації спортивного профілю тощо.

Отже, специфіка прав та обов'язків суб'єктів спортивних правовідносин складна та не до кінця достатньо законодавчо врегульована, наявність правозастосовних колізій призводить, до того, що значний масив правових відносин у сфері спорту в Україні залишаються поза межами дії норм прав.

Відтак, суб'єктом спортивних правовідносин є фізична або юридична особа, яка наділена відповідним особливими суб'єктивними правами й юридичними обов'язками, передбаченими нормами права.

1. Закон України «Про фізичну культуру та спорт». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3808-12>.

2. URL: <http://diplomukr.com.ua/news/2018/01/03/8879>.

3. Заїченко Л. І. Систематизація суспільних відносин у сфері фізкультури та спорту. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2012. №4 (11).

4. Куроченко І. П. Правові, організаційні та методичні засади фізичної культури і спорту в Україні: навчальний практикум. Ірпінь: Видавництво Національного університету ДПС України, 2016. 596 с.

5. Козіна М. В. Стан правового регулювання діяльності спортсменів як суб'єктів трудового права в Україні. *Форум права*. 2013. №3. С.307-311.

Шевченко В. С.,

в.о. директора

(Комунальний вищий навчальний заклад

«Бердичівський медичний коледж»

Житомирської обласної ради)

ДЕРЖАВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ МОВНИХ ВІДНОСИН

Одним з актуальних завдань теорії держави і права, конституційного права України є визначення змісту понять та значення терміну державна мова. Загальноприйнятим є положення, відповідно до якого державна мова – це закріплена традицією або законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, громадських органах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, в сферах зв'язку та інформатики. Спробуємо детальніше зупинитися на розв'язанні цієї проблеми в юриспруденції.

Почнемо з Конституції України. Визначення самого поняття державна мова в Конституції України немає, однак у ч. 1 ст. 10 Конституції України зазначено, що державною мовою у Україні є українська мова [1].

Роз'яснення поняття «державна мова» подано в рішенні Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року, де зазначено, що державна (офіційна) мова – мова, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування в публічних сферах суспільного життя.

Публічними сферами, у яких застосовується державна мова, охоплюються насамперед сфери здійснення повноважень органами законодавчої, виконавчої та судової влади, іншими державними органами та органами місцевого самоврядування (мова роботи, актів, діловодства й документації, мова взаємовідносин цих органів тощо) [2].

Крім Основного Закону питання мовних відносин в Україні до 2012 року регулював Закон «Про мови в Українській РСР», ухвалений 1989 року Верховною Радою УРСР, який у розвиток ст. 10 Конституції України, затверджував статус української мови як державної, однак, знову ж таки не розкриваючи змісту поняття державної мови [3].

Першим законодавчим актом з часу проголошення незалежності України у якому було закріплено визначення поняття державної мови був Закон України «Про засади державної мовної політики» від 03.07.2012 р. У ч. 1 ст. 1 Закону зазначено, що державна мова – закріплена законодавством мова, вживання якої обов'язкове в органах державного управління та діловодства, установах та організаціях, на підприємствах, у державних закладах освіти, науки, культури, у сферах зв'язку та інформатики тощо [4]. Однак у цьому визначенні не дотримана стандартна вимога щодо раціональної (оптимальної) стислості на що вказує слово «тощо».

Прийняття Закону про мовну політику у 2012 році не врегулювало мовні відносини, а навпаки – більше розширило поле для неоднозначного застосування норм, які стосуються мов взагалі і державної зокрема. Цей закон викликав хвилю протестів серед культурних та громадських діячів, окремих опозиційних депутатів, закордонних громадських організацій українців. 23 лютого 2014 року Верховна Рада скасувала закон «Про засади державної мовної політики», але відповідне рішення не підписав виконувач обов'язків президента України [5, с. 107].

У 2014 році 57 народних депутатів звернулися до Конституційного Суду з поданням про визнання Закону України «Про засади державної мовної політики» неконституційним. 28 лютого 2018 року Конституційний Суд України дійшов висновку, що порушення конституційної процедури розгляду та ухвалення проекту закону № 9073 «Про засади державної мовної політики» під час його прийняття в цілому на вечірньому пленарному засіданні Верховної Ради 3 липня 2012 року мали системний характер та істотно вплинули на остаточний результат його прийняття. Викладене є підставою для визнання закону неконституційним згідно з частиною першою статті 152 Конституції України. Закон України «Про засади державної мовної політики» було визнано неконституційним і він втратив чинність [6].

Після цього рішення Конституційного Суду України у сфері мовних відносин утворилася законодавча прогалина, коли один з найважливіших

інститутів держави врегульований лише на рівні Основного Закону. Однак на даний час, на розгляді у Верховній Раді України, знаходиться законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670-д від 09.06.2017 р. Цей Проект Закону прийнятий у першому читанні та спрямований на регулювання порядку застосування української мови як державної у публічних сферах суспільного життя.

Таким чином проаналізувавши основні нормативно-правові акти у сфері регулювання мовних відносин на предмет закріплення поняття державної мови, приходимо до висновку, що на даний час поняття державної мови на законодавчому рівні не врегульовано. Це пов'язано, в першу чергу, не через недоліки у законодавстві, а через відсутність спеціального законодавчого акта у сфері правового регулювання мовних відносин. Сподіваємося, що найближчим часом Верховна Рада України прийме відповідний Закон, яким сфера мовних відносин буде належним чином врегульована.

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2018).

2. У справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) : Рішення Конституційного суду від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/406> (дата звернення: 08.11.2018).

3. Про мови в Українській РСР: Закон України від 28 жовтня 1989 р. № 8312-XI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2018).

4. Про засади державної мовної політики: Закон України від 03.07.2012 р. № 5029-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua> (дата звернення: 12.11.2018).

5. Янковська Г.В. Сутність поняття «державна мова». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2014. Вип. 4. Т. 1. С. 106-111.

6. У справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про засади державної мовної політики» : Рішення Конституційного Суду України від 28 лютого 2018 р. № 2-р/2018. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/2056> (дата звернення: 08.11.2018).

Шишко В. В.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат юридичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ),

Саміло А. В.,
доцент кафедри права та менеджменту у
сфері цивільного захисту,
кандидат юридичних наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності),

Купчак М. Я.,
старший викладач кафедри права та менеджменту у
сфері цивільного захисту,
кандидат педагогічних наук
(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Однією з основних цілей політики реформування системи цивільного захисту є створення сучасної законодавчої бази в сфері цивільного захисту, яка зможе ефективно втілювати в сьогоднішні сучасні різноманітні юридичні аспекти, які зокрема покращать систему цивільного захисту в Україні, а саме (соціальні, інформаційні, управлінські та ін.).

Основними законами України, які визначали державну політику у сфері цивільного захисту, механізм її реалізації у мирний та воєнний часи, правовідносини та організаційні засади суб'єктів діяльності цієї сфери, до 1 липня 2013 року були: «Про Цивільну оборону України», прийнятий 1993 р.; «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», 2000 р.; «Про правові засади цивільного захисту», 2004 р.; «Про аварійно-рятувальні служби», 1999 р.; «Про пожежну безпеку», 1993 р. Згадані закони приймалися в різних часових просторах, деякі, у зв'язку з ліквідацією суб'єкта, на який може розповсюджувалась їхня дія, втратили свою процесуальну значимість. Також, деякі з них мали спільний предмет правового регулювання, містили численні дублювання та суперечності, а у низці випадків – не відповідали нормам міжнародного гуманітарного права.

Недосконалість законодавства у сфері цивільного захисту, підтверджувалась паралельного існування трьох державних систем з протидії надзвичайним ситуаціям, а саме: система цивільної оборони

(створена на підставі Закону України «Про цивільну оборону»); єдина державна система запобігання і реагування на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру (створена на підставі Закону України «Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру»); єдина державна система цивільного захисту населення і територій (створена на підставі Закону України «Про правові засади цивільного захисту»).

Дана правова модель в сфері цивільного захисту вимагала невідкладного втручання з боку суб'єктів наділених правом законодавчої ініціативи. Так, на виконання функцій держави у сфері безпеки життєдіяльності було прийнято рішення Ради національної безпеки і оборони України від 16 травня 2008 року, затверджене Указом Президента України від 26 червня 2008 року № 590, про доцільність розроблення Кодексу цивільного захисту України як єдиного систематизованого законодавчого акта з питань цивільного захисту.

Він забезпечив систематизацію, уніфікацію та усунення протиріч і дублювань основних положень. Зараз необхідно чітко усвідомити яким чином можливо якнайшвидше реалізувати положення Кодексу.

Враховуючи сучасні ідеологічні тенденції протидії небезпекам повстає вимога щодо об'єднання всіх елементів захисту населення і територій від НС з визначенням єдиного координатора, у ролі якого виступає ДСНС України за активною участю науково-дослідних установ.

Втілення в повсякденне життя основних правових актів зі сторони законодавчої та виконавчої гілки влади є основним завданням держави, як головного суб'єкта причетного до захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій. Зокрема, під час розробки Кодексу, було уважно проаналізовано, в якому значенні вживається термін «цивільний захист» у Законі України «Про правові засади цивільного захисту». У зазначеному законі наведено, що цивільний захист – це система (комплекс) заходів, які здійснюються органами виконавчої влади.

Положеннями статей 16 та 17 Конституції України визначено, що питання забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи є обов'язком держави, а захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави.

Відповідно до Конституції України, кожен громадянин України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійного лиха та, на вимогу, гарантій забезпечення реалізації цього права від органів державної влади та суб'єктів господарювання.

Грунтуючись на таких положеннях Конституції України, у ст. 4

Кодексу цивільного захисту України встановлено, що цивільний захист – це функція держави, яка спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання і ліквідації таких ситуацій та надання допомоги постраждалим.

Для реалізації такої важливої функції держави, як цивільний захист, з метою забезпечення реалізації державної політики у сфері цивільного захисту, в країні створена Єдина державна система цивільного захисту і визначені суб'єкти забезпечення цивільного захисту.

Розділ Кодексу «Єдина державна система цивільного захисту» визначає її склад та структуру, порядок створення, а також порядок створення територіальної й функціональної підсистем. Також визначено, що керівництво функціонуванням Єдиної державної системи цивільного захисту, її підсистем і ланок підсистем покладають на відповідних посадових осіб, зокрема: керівництво Єдиною державною системою цивільного захисту – на Кабінет Міністрів України; безпосереднє керівництво функціональною підсистемою та її ланкою – на керівника органу, що створив таку підсистему, ланку; безпосереднє керівництво територіальною підсистемою Автономної Республіки Крим – на Раду міністрів Автономної Республіки Крим; безпосереднє керівництво іншими територіальними підсистемами та їх ланками покладають на посадових осіб, які очолюють органи, що створили такі підсистеми, ланки.

Новелою Кодексу є закріплення деяких положень на законодавчому рівні а саме: створені окремі статті, які регламентують конкретні положення щодо створення та функціонування кожного виду формувань сил цивільного захисту.

На підставі принципів підпорядкування та єдиноначальності у Кодексі зазначено, що під час здійснення робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій: керує одна особа; чітко закріплені положення і норми щодо призначення керівника з ліквідації НС; права та повноваження; створюється Штаб з ліквідації надзвичайної ситуації як робочий орган керівника робіт з ліквідації надзвичайної ситуації.

Також є законодавчою «новизною» глава Кодексу «Відшкодування матеріальних збитків та надання допомоги постраждалим унаслідок надзвичайних ситуацій». Встановлено перелік заходів соціального захисту та відшкодування збитків постраждалим, джерела фінансування, коштом яких реалізують заходи соціального захисту – стаття Кодексу «Соціальний захист постраждалих. Окремими статтями визначено порядок відшкодування збитків, забезпечення постраждалих житлом, яке внаслідок надзвичайних ситуацій стало непридатним для проживання, питання надання медичної,

психологічної, гуманітарної допомоги.

Сьогодні під час люстрації органів державного апарату управління та контролю не можна не згадати, що в Кодексі було зменшено кількість наглядових та контрольних функцій у сфері техногенної та пожежної безпеки. Так, зокрема, скасовано процедуру отримання дозволів від органів пожежної безпеки на початок робіт; встановлюється виключно судовий порядок зупинення роботи суб'єктів господарювання і лише за наявності порушень, що створюють загрозу життю або здоров'ю людей.

Основою сучасного розвитку політики міждержавного співробітництва у сфері цивільного захисту став згаданий Кодекс цивільного захисту.

Так, зокрема ст. 17 Кодексу до основних завдань у сфері ЦЗ відносить міжнародне співробітництво у сфері ЦЗ. Вона вказує, що отримання Україною міжнародної допомоги для ліквідації наслідків надзвичайної ситуації здійснюється на підставі запиту про отримання такої допомоги або запропонованої допомоги з боку іноземних держав та міжнародних організацій.

Представництво України в міжнародних організаціях з питань цивільного захисту здійснюється центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. Серед ключових напрямків співробітництва можна назвати контакти і практичні програми взаємодії зі структурами ООН, Ради Європи і Європейської Комісії, Центрально-Європейської Ініціативи, інших урядових і неурядових організацій, а також розвиток міжнародних зв'язків на двосторонній основі.

Отже, практична реалізація державної політики щодо забезпечення життєдіяльності населення в умовах різного роду небезпек, пріоритетом якої є запобігання їх виникненню, базується на нових правових нормах, зокрема, на Кодексі цивільного захисту, у тому числі й на прийнятих міжнародною спільнотою.

1. Конституція України від 26 червня 1996 р., із змінами і доповненнями станом на 30 вересня 2016р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 34-35. Ст.458.

3. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 вересня 2000р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2000. № 23. Ст.176.

Яремчук В. Д.
доцент кафедри теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права,
кандидат історичних наук, доцент
(Львівський державний університет внутрішніх справ)

ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИЙ РЕЖИМ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ОСВІТУ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ: АКСІОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

У сучасному світі неможливо уявити цивілізованої держави без усталеного державно-політичного режиму, завдяки якому разом з громадянським суспільством здійснюється поступальний розвиток, зміцнення прав і свобод людей, на демократичних засадах реалізується державна влада, спостерігається свідома участь громадян в управлінні справами держави і суспільства. В той же час, ті чи інші катаклізми політичного або економічного життя призводять до кризових ситуацій в державах, спричиняють напруження у суспільствах, посилення або втрату владою свого впливу. Спостерігається, з одного боку, прагнення пануючих політичних сил будь-яким способом зберегти за собою владні повноваження, з другого – прагнення людей до закріплення політичних свобод, встановлення демократії, законності, утвердження людської гідності, прав та ін. Змінюються політичні орієнтири, переглядаються цінності, запозичується прогресивний досвід, імплементуються у національні законодавства кращі правові досягнення, пов'язані з вирішенням тих чи інших складних проблем, переглядаються підходи щодо вдосконалення соціальної сфери тощо. Усі ці речі безпосередньо пов'язані з державно-політичними режимами.

Тлумачення терміна «державно-політичний режим» передбачає певні підходи щодо системного визначення, визначення перспектив розвитку конкретної держави, правової оцінки. Сучасні реалії в Україні роблять серйозні виклики сталим підходам до цілої низки понять політичного та правового характеру. Це стосується і філософсько-правового розуміння державно-політичного режиму, його ролі у формуванні сучасних підходів до освіти та оцінки зазначених процесів.

Державно-політичний режим у правовій науці характеризується як сукупність методів і засобів легітимації та здійснення влади певним типом держави. Легалізація державної влади як юридичне поняття означає встановлення, визнання, підтримку влади законом перш за все конституцією, опертям влади на закон. Легітимація ж державної влади –

це прийняття влади населенням країни, визнання її права *управляти соціальними процесами* (курсив наш – В. Я.), готовність їй підпорядковуватися. Легітимація не може бути загальною, оскільки в країні завжди знайдуться певні соціальні верстви, незадоволені існуючою владою. Легітимацію не можна нав'язати, оскільки вона пов'язана з комплексом переживань і внутрішніх установок людей, з уявленнями різних верств населення про дотримання державною владою, її органами норм соціальної справедливості, прав людини, їх захистом. Легітимізація – це підтримка влади народом у вигляді виборів або референдумів. Визначити суть режиму, значить, визначити наскільки дана державна влада формується і контролюється народом.

Державно-політичний режим – це поняття, що позначає систему прийомів, методів, форм, способів здійснення державної і політичної влади в суспільстві. Це функціональна характеристика влади. Характер державно-політичного режиму ніколи прямо не вказується в конституціях держав (не вважаючи поширених вказівок на демократичний характер держави), однак майже завжди самим безпосереднім чином відбивається на їх утриманні. Хоча ст. 1 Конституції України вказує на те, що «Україна суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава».

Варто зазначити, що державно-політичний режим, як поняття, складається з двох частин, існування яких взаємообумовлене та взаємопов'язане. Державний режим – найважливіша складова частина політичного режиму, що існує в суспільстві. Складова політичного режиму більш широка, оскільки включає в себе не тільки методи державного володарювання, але і характерні способи діяльності недержавних політичних організацій (партій, рухів, спілок та ін.). Так, О. Скакун, говорячи про державно-політичний режим, вказує на обов'язковість його форми й наголошує, що форма державно-політичного режиму – спосіб політичної організації та здійснення державної влади, виражений через сукупність прийомів, методів і засобів, які використовуються у взаєминах держави із суспільством і особою. Вчена окреслює певні ознаки державно-політичного режиму, який:

1) визначає порядок взаємодії держави із суспільством і особою, ступінь дотримання принципів верховенства права і народного суверенітету;

2) характеризує стан співвідношення соціально-економічних, правових і організаційних засобів здійснення державної влади (*соціально-економічний розвиток* (курсив наш – В. Я.), якість життя

народу, реальність принципу поділу влади, статусів партій, політичної опозиції, засобів масової інформації, армії, церкви та ін.);

3) установлює сукупність методів підтримки законності та правопорядку в державі, запобігання і врегулювання соціальних, політичних і правових конфліктів (тут режим діє як суцільно державний) [11].

За формою державно-політичний режим, зазначає О. Скакун, може бути демократичний, авторитарний, тоталітарний. З них тільки демократичний режим можна кваліфікувати як праводержавний [12, с. 156].

Зміни політичного ландшафту, що виникли в останній чверті ХХ ст., рух до демократії в 90-х роках в посткомуністичних, постсоціалістичних, пострадянських державах, чимало спостерігачів на Заході розглядали як частина цілого, як глобально тенденцію демократизації, яка завдяки С. Хантінгтону отримала широку відомість як «третя хвиля» демократії [3]. У США була розроблена навіть модель демократичного транзиту, яка розширилась до універсальної парадигми демократизації. Однак, Т. Карозерс авторитетно стверджує: «Парадигма переходу була корисною в час цього історичного дивовижного перевороту в світі. Але зараз стає очевидним, що дійсність більше не відповідає даній моделі. Багато з країн, які політики й спеціалісти-практики, які займаються проблемами допомоги, вперто продовжують називати «перехідними», зовсім не переходять до демократії, а серед демократичних транзитів є чимало таких, які не йдуть за моделлю. Те, що вони продовжують чіплятися за парадигму, життя якої вже завершено, заважає еволюції сфери допомоги демократії та дезорієнтує політиків. Прийшов час визнати, що парадигма втратила своє значення і варто пошукати більш досконалий інструмент аналізу» [3].

Після 1991 р. зміни державно-політичного характеру в Україні спрямовувались і на декларацію, і на правове закріплення демократичних засад держави, хоча, як показала практика, почасти, спостерігалися і певні відхилення, і авторитарні «замашки». Процес трансформації державно-політичного режиму в Україні не закінчений, триває понад чверть століття та має вектор переходу від тоталітаризму (комуністичного) до демократії. Цей процес (за Т. Карозерсом) характеризується застоєм, гальмування, тривалим «зависанням» демократичних і ринкових перетворень, що виводить країну за межі перехідних суспільств і ставить її в розряд держав, які належать до так званої «сірої зони» [3], яким притаманний т. зв. безсилий плюралізм

(*feckless pluralism*) та режим домінуючої влади (*dominant-power politics*).

Саме безсилістю плюралізму притаманне те, що в цілому політика розглядається як затхла корумпована область панування еліти, від якої країна не бачить нічого доброго і яка, відповідно, не заслуговує уваги. Держава залишається незмінно слабкою. Економічна політика часто погано продумується та виконується, що призводить до жалюгідних або навіть катастрофічних результатів. *Соціальні й політичні реформи такі ж слабкі, а змінюючи один одного уряди неспроможні досягнути прогресу у вирішенні більшості проблем, які стоять перед країною, – від злочинності і корупції до охорони здоров'я, освіти (курсив наш – В. Я.) та добробуту суспільства в цілому.*

На відміну від країн, уражених безсилістю плюралізмом, ключова політична проблема в режимах домінуючої влади – розмиті межі між державою та правлячою партією (або правлячими політичними силами). Головні активи держави – фінанси, робочі місця, публічна інформація (через державні ЗМІ) та поліцейська влада – поступово починають напряму обслуговувати правлячу партію.

Державно-політичному режимові сучасної України, на жаль, притаманні ознаки як безсилового плюралізму, так і режиму домінуючої влади. І в умовах боротьби за зміцнення влади є характерним для правлячих груп утримання політичної опозиції на повідку, допускання при цьому політичної відкритості, достатньої для того, щоб «випустити пар» суспільного незадоволення. Тут ми бачимо і рухи, спрямовані на перекриття як можна швидше доступ до влади і ресурсів, і фінансування донорів ззовні, і зусилля спрямовані більше на перерозподіл державної влади ніж на державне будівництво. Щодо докорінних змін у бік демократії, то часто-густо спостерігалися програми (це тепер не виняток), що представляли собою скоріше маловажні технократичні зусилля, такі, як тренінги для персоналу міністерств або допомога чиновникам кабінета, ніж серйозні зусилля із зміцнення потенціалу держави, зокрема, у постановці на національні рейки вітчизняної науки, настирлива розбудова та плекання української освіти.

У сучасній Україні за роки незалежності так і не склалося державно-політичного режиму за демократичною формою у класичному розумінні, що спричинило і неоднозначність у визначеннях, характеристиках, підходах до оцінки того, що є в Україні, зміни орієнтацій політичної влади, спроби штучного привнесення у державні

структури тих досягнень, які характерні для держав так званої «старої демократії» тощо.

Американські дослідники Ф. Шміттер та Г. О'Доннел запропонували схему демократичної трансформації у різних країнах, визначивши її основні стадії. Окрім підготовчої стадії лібералізації недемократичного режиму, вони виокремлюють ще три стадії. Тільки виконання головних завдань цих трьох стадій: заміни політичної еліти, заміни політичних інституцій, зміцнення і легітимації нових, демократичних інституцій забезпечує успіх демократичної трансформації в цілому [13, с. 17]. Щодо України, то вчені зазначили, що наша держава належить до перехідних суспільств з неконсолідованою, електоральною демократією, де старий (тоталітарний) режим зруйновано, а новий (демократичний) ще не можна вважати стабільним [4, с. 93], а особливістю посткомуністичної трансформації є її «по-фазове запізнення» на кожній із цих стадій, яке і впливає на становлення консолідованої демократії.

Ще наприкінці 90-х років ХХ ст. почалася дискусія щодо демократичної спрямованості трансформаційного періоду в Україні, під час якої український вчений В. Полохало запропонував сім рис посткомуністичного режиму, які, на його думку, були характерними для більшості пострадянських країн, в тому числі для України. Він виокремив такі риси:

- 1) відчуження більшості суспільства від влади за одночасної багатовимірної залежності від неї;
- 2) однібічне підкорення громадян правилам, нормам і безконтрольне здійснення державою своїх повноважень;
- 3) *відсутність реальних гарантій декларованих прав людини* (курсив наш – В. Я.), безпорадність індивіда перед чиновниками;
- 4) тіньові присвоєння, розподіл загальнонародної власності та панування клієнтельських зв'язків;
- 5) поєднання корумпованої політичної влади, тіньової економіки та кримінального світу;
- 6) домінування ролі номенклатурно-корпоративних кланів, симбіоз олігархії та авторитаризму;
- 7) утилітарне використання олігархами демократичних норм і процедур [9, с. 9-10].

М. Макфол зазначає, що є деякі підстави стверджувати, що державно-політичний режим в Україні наближається до авторитаризму, однак є чинники, які заважають державі стати повністю авторитарною [14, с. 13].

К. Сарбаш вважає, що методологічно найбільш характерною для України є «модель прямого переходу». Сутність моделі прямого переходу полягає в тім, що після загибелі комуністичного (тоталітарного) режиму в країні встановлюється режим електоральної (процедурної) демократії, який поступово консолідується і переростає у ліберальну (структурну) демократію [10]. Дослідник зазначає, що ті риси, що характерні політичному режимові в Україні можна розцінювати як посткомуністичний гібридний тип суспільного устрою й політичного режиму та, аналізуючи специфіку гібридного політичного режиму в Україні, звертає увагу на думку Ю. Мацієвського, що попри значну інерцію свого розвитку, гібридний режим сучасної України перебуває в стані протистояння з демократичною альтернативою. Перехідність у цьому контексті означає радше невизначеність остаточного підсумку їхнього змагання, незавершеність, суперечливість і непослідовність самої трансформації режиму, а отже його певну історичну самотність [6, с. 20].

Дещо інше бачення політичного режиму висловив канадський політолог українського походження Т. Кузьо. Він пропонує визначити Україну як «гібридну державу» зі змагальним авторитарним режимом. Для гібридної держави характерним є поєднання залишків старої радянської системи з новими економічними та політичними інститутами. Політичний процес у гібридній державі визначається застоєм, корупцією і домінуванням еліт, які приносять мало користі для держави та мають малу підтримку населення [10].

Чи є підходи щодо характеристики державно-політичного режиму в Україні як «гібридний режим», «гібридна держава» достатньо аргументованими і чіткими !?

Класичне поняття гібрид не політологічне і не правове (воно походить від лат. *hibrida* – помісь і означає тваринний або рослинний організм, виведений за допомогою природного або штучного схрещування різних видів з метою одержати якісно нові, кращі організми). Відповідно, гібридизація – це схрещування організмів, різних за спадковістю (генотипом) [5, с.169]. Звертає на себе увагу мета зазначеного процесу: «*одержати якісно нові, кращі організми*» (курсив наш – В. Я.).

Ефективність системи визначається не кількістю помилок, а реакцією на помилки. Пізнання життя будь-якого суспільства неможливо без вивчення його соціальної сфери, культури, освіти, які багато в чому пояснюють витoki, характер і особливості панівного в

суспільстві державно-політичного режиму, динаміку і спрямованість різноманітних процесів, які продукує влада.

Аналіз державно-політичного режиму наштовхує на роздуми щодо його соціальної спрямованості, на реальні можливості у задоволенні прав громадян, зокрема і на освіту.

Право на освіту – одне з основних соціальних прав громадян. Його реалізація *безпосередньо забезпечує економічний, соціальний і духовний прогрес суспільства* (курсив наш – В. Я.), водночас створюючи передумови для розвитку особистості, її культури, освіти. Розвинені країни вкладають значні кошти в освіту, усвідомлюючи, що з часом вони окупляться.

Аксіомою для світової спільноти стала Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р., де, зокрема, у ст. 26 проголошується:

1. Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Початкова освіта повинна бути обов'язковою. Технічна і професійна освіта повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного.

2. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей [2].

Генеральна Асамблея ООН прийняла 16 грудня 1966 р. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Ст. 13 вказаного пакту закріплює право кожної людини на освіту. У ній ідеться про те, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод [7].

Як член ООН Україна брала участь у підготовці та прийнятті всіх міжнародно-правових актів з прав людини починаючи з 1945 р. Однак тільки після здобуття незалежності в 1991 р. Україна стала повноправним учасником міжнародних відносин (в т.ч. і в галузі освіти). Державно-політичний режим в Україні постав перед необхідністю створення національної системи застосування міжнародних норм з прав людини у внутрішньому правопорядку. Щодо права на освіту, то Конституція України 1996 р. у ст. 53 «Кожен має право на освіту» закріпила це право.

Аналізуючи поняття державно-політичного режиму, ми робили позначки курсивом, що прямо чи опосередковано стосуються проблем освіти, без чого неможливо розвивати освітянську галузь (*«управляти соціальними процесами», «соціально-економічний розвиток», «соціальні... реформи... слабкі, ..уряди неспроможні досягнути прогресу у вирішенні більшості проблем... освіти», «відсутність реальних гарантій декларованих прав людини», «одержати якісно нові, кращі організми», «право на освіту безпосередньо забезпечує економічний, соціальний і духовний прогрес суспільства»*) і зробимо деяку оціночну характеристику того, що, на нашу думку, є красномовним наслідком діяльності українського державно-політичного режиму в освітній галузі за останній час.

В Україні діє низка відповідних освітянських законів, а також багато інших нормативно-правових актів, присвячених питанням початкової, середньої, вищої освіти та ін..

Проте чимало питань у галузі освіти ще потребують доопрацювання. Так, в українському законодавстві не враховано такі важливі складові права на освіту, що були передбачені п.1 «е» ст. 28 Конвенції ООН про права дитини 1989 р.: держава має вжити заходів, які б сприяли вирішенню питання щодо регулярного відвідування учнями шкіл і зменшенню кількості учнів, які залишають школу; забезпечення шкільної дисципліни методами, що ґрунтуються на поважанні людської гідності дитини й відповідають положенням Конвенції про права дитини (про ці речі зазначав М. Буроменський ще у 2001 р.) [1, с. 133]. Однак Конституція України не забороняє скорочення існуючих державних закладів освіти, яке, на жаль, має місце в Україні під виглядом т.зв. «оптимізації».

Багато років при визначенні витрат на вищу освіту ігнорувалися демографічні тренди: спад народжуваності, урбанізація, а також реальні потреби економіки в кадрах з певним набором знань та навичок.

Через відсутність гнучкої реакції на демографічні зміни у сфері вищої освіти сформувалася низка диспропорцій. Так, кількість дітей у віці 15-19 років скоротилася протягом 2000–2015 рр. на 41%, а кількість студентів – на 8%.

Поступове скорочення кількості абітурієнтів почалося із запізненням і було дуже повільним. Так, у 2013 р. вищу освіту отримувало 4/5 української молоді. У 2016 р. ситуація не змінилася, оскільки за статистикою вступу до ВНЗ потрапили 80% випускників шкіл порівняно з 50% у 2000 р. Через це існує суттєвий розрив між вимогами роботодавців та рівнем освіти в Україні. 30% українців

відчувають, що мають вищий рівень освіти, ніж потрібно для виконання роботи.

Студенти стають все більш незадоволеними рівнем вищої освіти та обирають навчання за кордоном. Так, протягом 2010–2015 рр. кількість українських студентів за кордоном збільшилася удвічі – з 28 тис до майже 60 тис. А от іноземні студенти в Україні (це ще в 2013 р. вказувалося Центром дослідження суспільства) розглядаються насамперед як джерело доходу, а не стимул до міжнародного та міжкультурного обміну досвідом і знаннями [8, с. 3].

Середня освіта, як і вища, також роками потерпала від негнучкої реакції на демографічні зміни. За 1991–2015 рр. кількість учнів зменшилася майже вдвічі. Однак було скорочено лише 18% шкіл та звільнено 10% учителів. У результаті кількість учнів на одну школу та на одного вчителя суттєво знизилася. На одного вчителя у місті припадає удвічі більше учнів, ніж в селі, а на одну міську школу – вчетверо більше учнів порівняно із сільською. Це свідчить про ще одну диспропорцію: крім недостатнього врахування загальних демографічних трендів, освітня політика не брала до уваги процесу урбанізації, що призвело не лише до неефективного витрачання коштів, а й до погіршення якості освітніх послуг.

У підсумку, розглядаючи аксіологічні підходи до державно-політичного режиму та його впливу на освіту в сучасній Україні, констатуємо, що державно-політичний режим – специфічне вираження функціональних, управлінських властивостей існуючої в країні державної влади, тобто характер використовуваної нею системи конкретних шляхів, способів, методів і прийомів здійснення цієї влади.

Український державно-політичний режим виступає своєрідним симбіозом деяких елементів традиційного суспільства і сучасної держави з безліччю елементів перетягнутих з минулого і набутих за останні десятиліття як демократичного, так і далекого від узаконення характеру.

Український державно-політичний режим вже має чимало назв (і перехідний, і гібридний, і напівдемократичний та ін.) та все ж ще не є справжнім демократичним. Проте, в цих специфічних умовах проводить легітимну діяльність, пов'язану з формуванням демократичної держави, демократичного суспільства, здійснює управління соціальною сферою, зокрема, освітою. Цей процес суперечливий, складний (з врахуванням суспільно-політичної та економічної ситуації в державі) і вимагає максимальної прозорості, обґрунтованості у прийнятті соціальних стандартів, конструктивного

діалогу та завчасного запровадження заходів з мінімізації негативних соціальних наслідків.

1. Буроменський М. В. Відповідність українського законодавства Пакту про економічні, соціальні та культурні права // Україна : права людини в перехідний період / під ред. В. І. Євінтова. Київ : Сфера, 2001. 184 с.
2. Загальна декларація прав людини. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Карозерс Т. Конец парадигмы транзита. URL: http://edu.kpfu.ru/pluginfile.php/49090/mod_resource/content/1/КАРОЗЕРС%20КОНЕЦ%pdf
4. Колодій А. Ф. До питання про політичний режим в Україні (спроба транзитивного підходу). *Сучасність*. 1999. № 7–8. С. 84–96.
5. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. 848 с.
6. Мациевский Ю. Политический режим Украины после «Оранжевой революции». *Политэкс*. 2008. № 4. С. 18–40.
7. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_042
8. Освіта в Україні. 2013. Київ : Центр дослідження суспільства, 2013. 12 с.
9. Полохало В. Политология посткоммунистических обществ в Украине и России. К методологии политического анализа. *Полис*. 1998. №3. С. 7–15.
10. Сарбаш К. Специфіка гібридного політичного режиму в сучасній Україні. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3695/%D0%A1%D0%B0%D1%80%D0%B1%D0%B0%D1%88%20%D0%9A.%D0%9E..pdf?sequence=1&isAllowed=y>
11. Скаун О. Ф. Теорія права і держави: 1. Форма держави, її поняття, структура. URL: <http://westudents.com.ua/glavy/70003-1-forma-derjavj-ponyattya-struktura.html>
12. Скаун О. Ф. Теорія права і держави : Підручник. 3-тє видання. Київ : Алерта ; ЦУЛ, 2011. 524 с.
13. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии. *Полис*. 1996. № 5. С. 16–27.
14. McFaul M. Transitions from Postcommunism. *Journal of Democracy*. 2005. Vol.16. № 3. P. 5–19.

Яремчук С. В.,
доцент кафедри педагогіки та соціального управління,
кандидат історичних наук, доцент
*(Навчально-науковий Інститут права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»)*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І ВИКЛИКИ

Освіта як провідний чинник політичного, економічного, соціального та культурного життя залишається найважливішим інструментом ефективного управління, обґрунтованого прийняття рішень і розвитку сучасної правової та соціальної держави.

Освіту можна розглядати і як процес навчальної діяльності, і як результат цього процесу. Причому освіта – це діяльність в особливий спосіб організована, з певною ієрархією ролей і нормативним регулюванням.

Проблема створення, вдосконалення та подальшого розвитку правового регулювання освітньої діяльності в Україні залишається однією із найактуальніших.

Правове регулювання сфери освіти в Україні – це сукупність правових засобів, за допомогою яких громадянське суспільство і держава здійснюють правовий вплив на суспільні відносини в освітянській галузі.

Мета правового регулювання сфери освіти розкривається через конкретні завдання, основним з яких є передбачити його ціннісно-нормативний результат – забезпечення безперешкодного руху інтересів суб'єктів до цінностей.

Одним із засобів забезпечення правового регулювання освіти є законодавча регламентація. На жаль, в Україні склалася ситуація, коли законодавче забезпечення освітньої галузі відстає від реалій сьогодення. Варто враховувати, що надання освітніх послуг населенню країни перебуває в безпосередній залежності від діяльності, яку здійснюють органи державної влади щодо реалізації конституційного права громадян на освіту. Тому прийняття достатньо дієвої законодавчої бази освітньої діяльності, своєчасне внесення змін у діючі закони, а також реалізація вже прийнятих законів – актуальне, важливе і надто складне завдання державної освітньої політики.

Правове регулювання освітньої діяльності визначає дії її суб'єктів, способи і засоби реалізації цілей у поєднанні з інформаційною відкритістю.

За роки незалежності у галузі освіти України вже прийнята низка нормативно-правових актів різного рівня, які мають єдину ціль – забезпечити правове регулювання освітньої сфери: розроблена нова законодавча база; оновлено зміст освіти, насамперед, у суспільно-гуманітарній сфері; розширено масштаби україномовної освіти; зроблено вагомі кроки щодо входження української освіти в Європейський і світовий освітній простір. Зокрема, приведено у відповідність до міжнародних вимог освітньо-кваліфікаційні рівні та ступеневість освіти, розроблено державні стандарти освіти, укладено угоди про співпрацю з більш як п'ятдесятьма країнами світу. У 2005 р. Україна приєдналась до Болонського процесу.

Вивчення питання правового регулювання освітньої діяльності дозволяє зазначити, що воно здійснюється комплексно і за такими напрямками:

- удосконалення системи управління освітою;
- стандартизація змісту освіти, ліцензування, атестація та акредитація навчальних закладів;
- гуманізація та демократизація освіти, методологічна переорієнтація процесу навчання на розвиток особистості.

Основними складовими нормативної бази сфери освіти в Україні є: Конституція України, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Національна доктрина розвитку освіти та Закони України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту» та ін.

Згідно з Конституцією України, кожен громадянин країни має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, серед них - право на освіту (ст. 23). Повна загальна середня освіта є обов'язковою. Держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток освіти дорослих, осіб з особливими освітніми потребами; різні форми навчання, включаючи інклюзивне навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам [1].

Першим з'їздом педагогічних працівників України була прийнята Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття). Головна мета Програми – визначення стратегії розвитку освіти в Україні на найближчі роки та перспективу XXI століття, створення життєздатної системи безперервного навчання і виховання для досягнення високих освітніх рівнів, забезпечення можливостей

постійного духовного самовдосконалення особистості, формування інтелектуального та культурного потенціалу як найвищої цінності нації [2].

На жаль, чимало положень Програми «Освіта» залишаються на сьогодні ще не виконаними. Зокрема, не відбулося децентралізації управління освітою; не створено правових умов для розвитку приватного сектору освіти; державні стандарти освіти досі не є гнучкими тощо.

17 квітня 2002 р. Указом Президента України була затверджена Національна доктрина розвитку освіти, яка визначає систему концептуальних ідей та поглядів на стратегію і основні напрями розвитку освіти в першій чверті XXI ст. [3]. Метою державної політики в галузі освіти є створення умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України; виховання покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя; оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства; розвивати і зміцнювати суверенну, незалежну, демократичну, соціальну та правову державу як невід'ємну складову європейської та світової спільноти [4, с. 64].

Закон України «Про освіту», прийнятий 5 вересня 2017 р., є базовим в чинному законодавстві держави в системі правового регулювання освітньою діяльністю, який спрямований на врегулювання суспільних відносин у галузі навчання, виховання, професійної, наукової, загальнокультурної підготовки громадян України. Він встановлює правові, організаційні, фінансові та інші засади функціонування системи освіти, створює умови для самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства і держави [5].

Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. (зі змінами) дозволяє відзначити ряд позитивних змін: суттєво розширені права студентів і аспірантів, нормативно закріпленний обсяг робочого часу науково-педагогічних працівників, розширений перелік підстав для відрахування студента з ЗВО, що підвищує правову захищеність навчального закладу та ін. [6].

Беззаперечним залишається факт, що запропоновані зміни до діючих законів, прийняття нових законів пов'язані з необхідністю забезпечення рівного доступу до якісної освіти всіх громадян України, недопущення суб'єктивізму у формуванні мережі загальноосвітніх навчальних закладів і закладів вищої освіти, змісту освіти, створення належних умов для навчання здобувачів освіти, особливо з обмеженими можливостями, підвищення рівня соціальної захищеності педагогічних і науково-педагогічних працівників, підвищення

керованості галузі. На законодавчому рівні необхідно уточнити положення стосовно питань типології загальноосвітніх та інших навчальних закладів системи освіти, їх ліквідації, відносин власності та засад фінансування освітньої діяльності, порядку зарахування до загальноосвітніх закладів та закладів вищої освіти, напрями та фінансування виховного процесу, забезпечення реалізації державних гарантій та отримання певного рівня освіти особами з особливими освітніми потребами, особливості дуальної освіти, інклюзивного навчання, розміру заробітної плати педагогічних та науково-педагогічних працівників тощо.

Підкреслимо також, що успішна реалізація функцій освітньої галузі вимагає нового осмислення сутності освітніх послуг в умовах ринку та євроінтеграції, нових підходів до вирішення проблем функціонування сфери освіти.

Адаптованість системи освіти та професійної підготовки до динамічних змін кон'юнктури попиту і пропозицій на світових ринках праці, забезпечення підготовки робочої сили, професійно-кваліфікаційні параметри якої відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства, виступають визначальними чинниками росту конкурентоспроможності людських ресурсів.

Закономірним для високотехнологічних секторів економіки стає превалювання тенденції до збільшення обсягів попиту на висококваліфікованих спеціалістів-універсалів, котрі мають не тільки спеціалізовану професійну підготовку, а й успішно оволодівають навичками підприємницької та управлінської діяльності. Тому участь вітчизняної системи освіти в євроінтеграційних перетвореннях має бути спрямована не лише на її розвиток, а й набуття нових якісних ознак. А це можливо лише шляхом проведення модернізації нормативно-правової бази освітньої діяльності та створення програми послідовного зближення її з європейським освітнім і науковим простором.

Світова практика доводить, що національна освіта не завжди виправдовує сподівань на можливість виховати людину, здатну до мобільності в суспільному житті. Тому сьогодні в різних країнах світу намагаються поєднати національні і міжнародні програми різного типу: «Освіта американців XXI ст.», «Нація в небезпеці» (США), «Модель освіти для XXI ст.» (Японія), «Освіта майбутнього» (Франція), в т.ч. і Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) та ін. В усіх цих програмах можна помітити спільні тенденції пошуку шляхів приведення своїх національних систем освіти у відповідність з вимогами часу. Основні з них: демократизація всієї

системи навчання і виховання; підвищення фундаментальності освіти; гуманізація освіти; використання найновіших технологій навчання; інтеграція різних форм і систем освіти як на національному, так і на світовому рівнях [7].

На сучасному етапі розвитку суспільства освіта посідає одне з перших місць серед факторів розвитку людства. Це пов'язано з переходом цивілізації до стадії формування інформаційного суспільства. Якщо вчасно не вжити заходів, то Україна може не знайти в ньому місця.

Беззаперечно, Україна нині потребує комплексної Національної стратегічної Концепції в галузі освіти, яка орієнтуватиме державу на пріоритетний розвиток освітньої політики, головною ідеєю якої є: розвиток освіти за принципом безперервності, що передбачає постійне поповнення та оновлення знань людини, її духовне вдосконалення від раннього дитинства до старості. Саме цього вимагають потреби сучасного суспільного розвитку.

1. Конституція України : від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141.

2. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.1993 р. №896. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <http://www.rada.gov.ua>.

3. Про Національну доктрину розвитку освіти: Указ Президента України від 17.04.2002 р. *Урядовий кур'єр*. 2002. 12 квітня.

4. Курко М. Н. Адміністративно-правове регулювання вищої освіти в Україні : монографія. Харків: Вид-во Харківського національного ун-ту внутр. справ, 2010. 376 с.

5. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2017. №38-39. Ст. 380. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

6. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 р. № 1556 – VII. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2014. № 37-38. Ст. 2004 зі змінами. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

7. Добрянський І. А., Постолатій В. В. Громадська та приватна ініціатива в розвитку освіти України. Кіровоград: Факт, 1998.

ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Кафедра теорії та історії держави і права,
конституційного та міжнародного права

**ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ТА
ПРАВОТВОРЕННЯ В
КОНТЕКСТІ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ**

*Матеріали доповідей, виступів і повідомлень учасників
IV-го Всеукраїнського круглого столу
7 грудня 2018 р.*

Відповідальний за випуск – *Д. Є. Забзалюк*

Упорядник – *В. Д. Яремчук*

Комп'ютерне верстання – *В. Д. Яремчук*

Художнє оформлення і оригінал-макет – *В. Д. Яремчук*

Підписано до друку 30.11. 2018.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Друк цифровий. Папір офсетний.
Ум.-друк. арк. __. Наклад 50 прим.
Вид. № __. Зам. № __.

Видавець і виготовлювач
ПП «Видавництво «БОНА»
вул. Наукова, 5, Львів, 79060
Свідоцтво держ. реєстру: ДК №4275
тел.: (032) 240-96-40